

86
Т 46

Грайл Плехин

ЩО СЕРЦЕ ЗНАЄ

Державна
Публічна
БІБЛІОТЕКА
РСР

Наум Пухий

ЩО СЕРЦЕ ЗНАЄ

Вірші та поеми

Державне видавництво
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
Київ - 1958

Державна Публічна
БІБЛІОТЕКА УРСР
ІНВ. ~~4429519~~

Центрально-наукова
БІБЛІОТЕКА АН УРСР
ІНВ. № 1968
540-17

ВНООФ
ЗВІРЕНО 2014 р.

БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА ПОЛЕГЛИМ

*Павшим в боях
от борющихся.*
(Напис на обеліску).

Осіннім надвечір'ям в Барнаулі
Я плив поволі у людським потоці.
Про що я думав щойно? Наче вітром
Нараз порвало нитку нетривку...

...Він велетнем устав переді мною,
Мовчанням строгим наказав спинитись,
І думку владно прикував до себе,—
Оцей високий сірий обеліск.

Над ним вгорі червоний племінь вічний
Звивався пружно. Юний, непокірний,
Він бивсь невтомно, й відблиски багряні,
Здавалось, і на хмарах коливав.

Здавалося — не призахідне сонце,
А він, оцей живий вогонь всевладний,
Обагрив небо, дерева... Й повітря
Неспокоєм тривожним напоїв.

Сама рука, скорившись дивній силі,
Зненацька потяглася за кашкетом.
Не поглядом—відкритим, спраглим серцем
Припав я до чавунної плити,

До двох рядів опуклих чорних літер
На простому суворому металі.
«Полеглим у боях», промовив перший.
«Від тих, що борються», сказав другий.

Я прочитав і повторив про себе,
Неначе в глибину цих слів заглянув,
І відстань попрозорішала й зeszла,
І час курною далиною став.

«Полеглим у боях»... Я їх побачив
Не мертвими в тісних могилах братських,—
Живі, пропахлі порохом і потом,
Вони ішли по тисячах доріг,

В будьонівських шоломах і в пілотках,
У касках і в ушанках партизанських,
В робочих куртках і в нових шинелях,
В бушлатах і в селянських сіряках,

Крізь вибухи і кулеметний скрегіт,
Крізь стогони і передсмертні крики
Лунали «Варшав'янка» і «Кіннотна»,
І «Яблучко» й «Катюша» голосна...

А дні за днями у полки ставали,
Роки в армійську витяглись колону...
На всій землі — від краю і до краю —
Гримить залізом безкінечний бій...

Нічого не дається нам задаром —
Все сіяно, збудовано, здобуто,
З вогню врятовано й полито кров'ю,
Зігріто жаром шкарубких долонь.

І хліб—наш трудний плід, і плід—свобода:
Вона з сердець солдатських виростає,
І кожен смертен до хвилини смерті,
Щоб потім стать безсмертним на віки.

Ми — ті, що борються. Ми життєлюби —
Суворе і веселе вічне плем'я,
З нас кожен народився, щоб прожити
І сотню літ, і сотні тисяч літ.

Ми любим щастя. Нам — сади ростити,
У сині ночі цілувать коханих,
Дітей малих гойдати на колінах,
І землю берегти од лихоліть.

Тому і зброю ми в руках затисли,
Що в нас віками світло сонця крали,
Тому до бою ми завжди готові,
Що сонце в нас грозяться відібрать.

Із немілючих джерел виходим,
Підводимось оновлені щоднини
На полі житньому й на полі бою...
В нас кров і піт однакові на смак.

Торуй шляхи і стій при них на чатах!
Твори красу й для неї будь бронєю!
Патрони й зерно у твоїм підсумку,
Гвинтівка й молот у твоїх руках.

...Осінній вечір плив над Барнаулом,
Над перехожими і над гудками
Заводів на околиці... Трамваї
По місту сипали веселий дзвін.

І раптом здалеку почулась пісня,
За гулом вулиць спершу ледве чутна,
І вилетіли в куряві з-за рогу
Гарячі на бігу грузовики.

А угорі червоний племінь вічний
Звивався пружно, молодо й невтомно,
І падав одсвіт на обличчя юні —
Знайомі і незнані водночас.

Вони спішили в степ. В холодну темінь
Глухих, іще не займаних просторів
Лягла їм путь повз пам'ятник полеглим...
Живі — в строю. Живим — іти вперед.

1955

Однополчани

ІМЕНІНИ

М. Руденку

Ну й що, як не закінчена війна?
Дванадцять рівно—свідчить мій годинник.
Налий зверх норми чарку, старшина,
Один лиш раз на рік я іменинник!

Налий собі, налий усім бійцям —
Нехай погріються брати-солдати.
В осінню ніч, холодну, як оця,
Мене у муках народила мати.

На вітер (щоб під вікнами не вив!)
Розсердивсь я і крикнув напочатку.
...З тих пір я два десятки літ прожив
І... три хвилини третього десятку.

З колиски виріс, бігав, як усі,
(Хоч, може, змалку ви були жвавіші),
Ходив лугами вранці по росі,
Складав у надвечір'я мрійні вірші,

Дививсь на місяць і любив дівчат
(У вас мо' й не було таких чудових...).

А нині всіх нас з'єднує — «солдат»,
Звичайне, як шинель, і віще слово.

Нас іменем зовуть одним: боєць,
(Хіба що тільки в прізвищах різниця),
І скільки серед нас палких сердець,
Відваги скільки в поглядах іскриться!

Ми й в пісню зайдем так — за рядом ряд —
І в нас вона прославить, стоголоса,
Усіх, кому в боях за Сталінград
Стрічать двадцятиліття довелось.

А втім, про це — як скінчиться війна...
На двадцять перший рік кує годинник.
Налий по чарці хлопцям, старшина,
Можливо, ще хто нині іменинник.

1942

СОЛДАТ

Малим не раз він чув — хвалився дід,
Як зійдуться онуки і сини:
— Ну, доживіть, орли, під сотню літ,
До сивої моєї сивизни!

Огляне дітлахів шумливий рій
І, взявши наймолодшого на руки:
— Це б миру сотню літ!—зітхне старий,—
Щоб до онуків дожили онуки...

Був хлопець не із менших у роду —
Вже в школі вчився, вже читав книжки.
Було не все збагне він доладу,
Та діда завше слухав залюбки.

В сімнадцять літ його він поховав,
Поплакавши в житті своїм востаннє,
А в дев'ятнадцять на посту стояв
При самому кордоні на світанні.

Летів над світом сороковий рік...
І сорок перший вибухнув, як грім.

За тиждень хлопець до бомбьожок звик,
За місяць став йому окоп, як дім.

Ішов солдат дорогами війни,
І до негоди й до атаки звичний,
І в двадцять літ дожив до сивини,
А двадцятитрирічним буде вічно...

Ішов солдат і все робив, що міг,
І чесно вмер, як чесно вік прожив.
Але з коханням стрітися не встиг,
І по собі нащадків не лишив.

За ніччю день встає, і років плин
То сніг мете, то навіває весни.
Мине ще кілька літ, і буде він
Синам своїх ровесників ровесник,

І виростуть сини у тих синів,
Нові за ними прийдуть знов і знов.
А він
 всім поколінням заповів
Свою любов.

1955

ТЯЖКОПОРАНЕНИЙ

Він ледь стогнав. З пробитого чола
Лилася кров. Міцніше якомога
Я рану обв'язав йому. Була
То перша і остання допомога.
Вела, неначе в небо,— до села
Наскрізь простріляна, крута дорога.

Я знав: йому не вижить. Певно знав,
Але — так совість всім велить

солдатська:

Водою, що для себе зберігав,
Я напоїв його, і він зненацька
Підвів повіки. Я в очах пізнав,
Що не скорилась ще душа юнацька.

Я в них читав всі болі, всі жалі
Бійця, прикутого до дна яруги.
Ще б крок один пройти по цій землі —
І він за це життя віддав би вдруге...
Та до вершини далі немаді,
А вже йому не витримать напруги.

О, пристрасне стремління до мети
В останній час, в предсмертному безсиллі,
Коли усі дороги і мости
Кінчаються неждано при могилі!
Як хочеться підвестися, іти!
Як кличуть друзів губи помертвілі!

Я знав: для нього неба голубінь
Пітьмою смерті сповнилась по вінця.

...Снаряди, просвердливши далечінь,
За дужим вітром мчали навздогінці.
І враз земля рвонулась, наче кінь,
Що здибився, скидаючи чужинця,

І кинулися німці з бліндажів,
У димі, в стрілянині, безпорадні.
А командира голос вже гримів,
Підводив нас на смертний бій нещадний.
І очі він розкрив, і він ожив,
Команді і наказові підвладний.

І вже останнє, що я бачить зміг,
Було: він знову намагався встати.
Бо крикнув хтось: «Вперед!», і я побіг,
В цей час забувши, як і всі солдати,
Що кожен крок отут — життя поріг,
Що кожен крок останнім може стати.

Ми падали й вставали знов. Крута
Дорога стала у стократ крутіша.
Вперед! Вперед! — була одна мета.
Я чув, за спиною хтось важко дише,
Немов крізь болем стиснуті вуста.
А може, це мені здавалось лише.

Ми падали й вставали знов. А в мить,
Коли підводитись не стало сили,
Здалося — він попереду біжить,
Здираючись на чорні крутосхили.
Я бачив — зірка на чолі горить,
Я знав: то кров крізь бинт пробилась
білий.

І наче що підкинуло мене.
Я знову біг в смертельному змаганні.
Дарма! Хай навіть куля не мине,
Хай кров заб'ється у гарячій рані!
Життя і смерть — у джерело одне,
Останній подих — і патрон останній!

І ось вона — жадана висота.
Над нею шмат ясного неба висне.
Я й зараз чую тишу, що зроста
В ту мить в душі. Та лиш, мов гілка, трісне
Далекий постріл, — і нова мета,
І вже нова турбота серце тисне.

...Я не знайшов його; та на війні
Не раз дививсь солдатській смерті в вічі.
Мої суворі друзі мовчазні,
Нестримні, непоборні, войовничі,
Я знаю: ви повірите мені,
Що можна вмерти й оживати двічі.

З тих пір води чимало відпливло.
До рідних місць вернулися солдати,
І не в одного шрам усе чоло
Перетина, — і треба лиш спитати...

...Це в сорок першій восени було,
То ж як його, змужнілого, пізнати?

1945

СОЛДАТСЬКИМ ДРУЖИНАМ

В землянці темній, після бою,
У лісовій гущавині
«Глухой, неведомой тайгою...»
Хтось зачинає в тишині

Відкіль ця пісня старовинна,
З яких віків слова оці?
«Бежал бродяга с Сахалина...»
Улад підтягують бійці.

В глухій тайзі, повитій млою,
То все колись, давно було.
Негодою, напевне, злою
До нас цю пісню донесло.

...Пливе над нами ніч грозова,
Й під вітру чи снарядів свист
«Жена найдет себе другого...»
Виводить журно гармоніст.

І раниць душу кожне слово,
Туманить, як густа імла:

«...Жена найдет себе другого...»
А може, досі вже знайшла?

Ми теж пізнали злу розлуку,
Хоч інший нам судився шлях.
Ми всі на вірність запоруку
Шукаємо в скупих листах.

І нам ця туга серце жалить
Серед боїв, смертей, пожеж.
Хай не про нас цю пісню склали,
Та слова в пісні не минеш.

«Глухой, неведомой тайгою...»
Та ні, то в нашій стороні
Не сплять солдати після бою
У лісовій гущавині.

1942

РЕКВІЄМ МОЄМУ БРАТОВІ

Брате мій!
Брате мій!
Наче та велетенська гора,
Ліг на серце тягар невимовно важкого горя.
Я додому вертаюсь, і день вдалині догора,
Мов джерельна вода — холодний такий
і прозорий.

Ось і вулиця наша: походу начало й кінець.
Впасти б тут і губами торкнутись холодного
бруку.

Он і груша старенька зраділа, вітає мене
І підносить до неба старечі, оголені руки.

Брате мій!
Брате мій!
Ми на цьому подвір'ї росли,
Поки став нам тісним між будівлі закутий
трикутник.

Звідси міряли відстань до річки і в поле, до
лип.

І незміряну даль в таємниче й привабне
майбутнє.

Хто міг знати тоді, що раптовий, як вибух, день
Всі надії на завтра й на після зруйнує і
знищить?

Хто міг знати, що доля мене у вогонь поведе.
А тебе у сосняк, на забуте, сумне кладовище?

...Лист прийшов, хоч давно вже не ждав
я нізвідки вістей,
І були в нім слізьми материнськими літери
стерті.

Ой багато, багато я бачив навколо смертей,
А твоєї ще й досі як слід не оплакав я смерті.

Я лиш в свідки покличу криваві заграви боїв,
Несходимі дороги важкі під задимленим небом,
Що не знав я втоми, з гвинтівки без промаху
бив,
І немало ворожої крові пролито за тебе.

Кров — за кров!
Але ж знаю —
Немає такої ціни,
Щоб узяти за сина чиясь би погодилась мати!
Матері виглядають з далеких походів синів,
Та не всім дочекатись судилось, не всім
повертати...

Брате мій!
Брате мій!
Я на ріднім порозі стою,
І з грудей виривається ніжне, омріяне: «Мамо!»
Ми тут вчора були. Недоспівану пісню твою
Я — здалося — почув, бо одна тільки ніч поміж
нами.

ДРУЗЬЯМ СОЛДАТАМ

Ми й незчулись, друзі,— по подвір'ю
Ніч пройшла босоніж по траві.
Ось ми знову разом — аж не вірю —
Латані потроху, та живі.

Побули, як кажуть, в переробці,
Всяке бачили, всього було.
Дайте-но лишень махорки, хлопці,
І газету за тонке число.

Скрутимо цигарку, як бувало,
Щоб і дощ — не дощ, і грім — не грім.
Щоб і не багато і не мало —
По затяжці вистачило всім.

Хто іще розкаже, хто згадає?
Пройдене стає видніш здаля.
Багатьох між нас тепер немає,
Хай пером на груди їм земля.

На далеких пагорбах, на схилах,
На межі нескінчених доріг,

У солдатських, край шляху, могилах,
Кожен з нас лежати досі б міг.

Ми ж бо теж солдати, щирі й вперті,
Йшли, не обминаючи біди.
Кров'ю з'єднані в житті і в смерті,
Ми братами стали назавжди.

І навіки жити нам у дружбі —
Хліб ділити і ділить серця.
У житті, як на безстрочній службі,
Ми солдати
До кінця.

1945

ПОКОЛІННЯ

Б. Степанюку.

Над нами, друзі, над нами
Спокійне і чисте небо,
І ми вже звикають починаємо
До тиші й до мирних днів.
Я скинув шинель солдатську —
Ви, певне, мене не впізнали б,
Якби ми зненацька зустрілись
На вулиці з вами тепер.

Я вас пригадав сьогодні,
Додому йдучи з роботи.
Не знаю — то грає радіо
Чи пісня в мені бринить:
...В далекому засніженім полі
В тривожну ніч під Москвою
«Бьется в тесной печурке
Огонь».

...Засніжені в полі землянки,
Далекі тривожні ночі,
Навіки у пам'ять вкарбовані,
Вкарбовані в наші серця...

Військові швидкі ешелони
Нам перші шляхи відкривали.
З дверей фронткових теплушок
Виходили ми у життя.

Солдати! Мої побратими,
Безвусі окопники щирі,
Бійці, що уже не повернуться,
І ті, що, змужнілі, прийшли,
У нас квитки комсомольські
І досі ще без фотокарток,
Бо на передньому краї
Фотографів не було.

Над нами, друзі, над нами
Спокійне і чисте небо.
Над нашим краєм незбореним
Мирні світанки встають.
Багато доріг широких
В нашій світлій Вітчизні,
І певно, що так і треба —
У кожного з нас — своя.

Ми зводим на згарищі цехи,
Чи в поле йдемо на світанку,
І в бігові несамовитому
Сповнених працею днів
Ми знову в рядах завзятих,
Ми знов серед перших перші,
Ми знов на переднім краї,
Бо совість нам так велить.

Ми знов, як були, — солдати,
Куди не поглянь — ми всюди:
В містах і в найдальших селищах

На нашій просторій землі.
...В снігах на півночі дальній,
У Києві і під Москвою
Б'ється в серцях бентежних
Вогонь.

Ми знов, як були,— солдати
І будемо ними довіку,
І вище слави солдатської
Слави в світі нема.
У нас квитки комсомольські
І досі ще без фотокарток,
І все ж історія знає
Кожного з нас в лице.

1946

ШОФЕР

Жив у нашому домі веселий шофер.
Хто сказав би нам, де він і що з ним тепер?

Знав він в нашому краї всі села й ліси.
Міг наслідувать птахів нічні голоси.
Він сигналом будив нас в призначений час
І бувало до школи відвозив не раз.

Жив у нашому домі веселий шофер.
І нічого про нього не чути тепер.

Не злічити за домом за нашим доріг.
Хто про сина його розповісти б нам зміг?
Він од мене молодший був років на п'ять.
День за днем — і літа, мов за вітром, летять.
Татом зве мене донька — їй сповнився рік.
Був би й він вже дорослий тепер чоловік...

Хтось німецький вночі підпалив мерседес —
З тої ночі хлопчина шоферів і щез.

На великій війні не злічити доріг.
Що ж, можливо, шофер десь у битві поліг.

Край шляху обеліск, наче той вартовий...
А можливо, можливо, шофер наш живий...

Вже давно мерседес доїдає іржа.
Запорошений ЗІС на подвір'я вїжджа.

...У шофера од масла смагляве лице.
Біжимо: наш сусіда приїхав, чи це...
І вдивляється той у обличчя моє,
І підходить, і руку мені подає.

...Жив у нашому домі веселий шофер.
Жаль, в живих його, друзі, немає тепер.

В хлопця стиснуті губи, а очі сухі.
Наче стріли, летять аж за обрій шляхи

1948

СОЛОМ'ЯНКА

Книжки й конспекти, скатерті прим'яті —
Напівзабутий світ простих речей.
Я знов студент — і знову у кімнаті
Бентежний дух солом'янських ночей.

Солом'янку! Моя далека пристань!
П'янкої юності щасливий час!
А тільки здумати — незмірна відстань
Усі ці роки розділяла нас!

А тільки здумати — холодні камні
Лишились там, де ти була колись.
А ми усю війну знесли незламні
І знов студентами отут зійшлись.

Хай інша вулиця — яка різниця!
Хай в іншій домі — тільки ж знов мені,
Як і тоді, латинь ночами сниться
(Я танків менш боявся на війні).

Як і тоді, я часто до світанку
Сиджу в книжки заглиблений увесь,

Й ловлю себе на тому, що киянку
Малюю — бачену в трамваї десь.

І знов мені так хороше й тривожно...
Це ж юність повернулася сама!
Оце б якраз писати вірші можна,
Та що робить, коли часу нема...

(Ми вже й з цією звиклися бідною
В порядку — так би мовити — речей).
Я знов студент, і знов живу тобою,
Бентежний дух солом'янських ночей.

1946

ТЕТЯНА ДЕМ'ЯНКО

I

Прибіг би раніш на хвилину,
Раніше б на мить — до причалу!
А то тільки відгук долинув,
Коли навздогінці кричали,

А то тільки здалеку бачив,
Як вже ви гойдались на хвилі,
На тебе похожу неначе
Русалку у форменці білій...

— Де-е-м'ян-ко-о!

(Ну, справді ж — Дем'янко!)

І з мостика ти щось гукала...
Суницями раптом так п'ярко,
Так гостро запахло з причала.

А з берега знову хтось: — я-а-ано-о!
Й протяжно над хвилями: — і-ів-на-а!
Одна ж ти — Дем'янко Тетяна,
Дем'янко Тетяна Петрівна!

Гукнув пароплав басовито,
Об воду заляскали пліці.
Все вийшло, як мріялось — літо,
І сонце, й Дніпро, і суниці.

Все вийшло, як снили з тобою
В далеку ту ніч сталінградську,
Матросе з лляною косою,
Русалко в шинелі солдатській.

II

...Вночі відійшли від причалу.
А юнкерси вили над нами.
Бійці по каютах лежали,
У п'їтми білили бинтами.

Ще в вухах гула громовиця,
Ще дихали битвою жарко.
— Водиці,— просили,— водиці! —
Аж збилися з ніг санітарки.

Ми пізно дізналися, звідки
Прийшла ти в каюту-палату,
Що від командира зенітки
Наказ тобі дано поспати,

Годинку спочити-поспати,
Бо, тільки розвидниться, й знову —
Ставати тобі до гармати
На вахту на цілодобову.

...Сестра, як сестра. Напоїла
Водою, а потім і чаєм.
Котромусь цигарку скрутила
За добрим сестринським звичаєм.

Котрогось шинеллю накрила:
— Замучила хлопця гарячка!..—
На мить біля мене присіла.
— Ви, сестро, бува, не землячка?

Спитав, як усі ми питали,
Як всі земляків ми шукали
В ті дні, коли чорна навала
Святу нашу землю топтала...

III

...На волзькім нічнім пароплаві,
В тривожну годину безсонну,
Немов на дніпровські заплави
Ми з Києва йшли чи з Херсона...

То дихали димом багаття,
То знову за весла сідали.
Посипане сріблом латаття
Розбуджена хвиля гойдала.

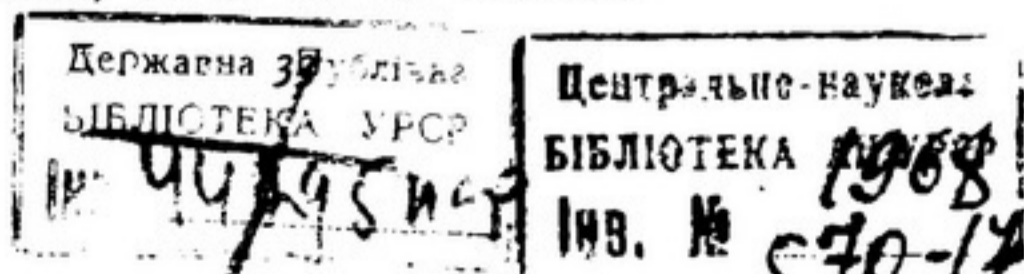
Буханку солдатського хліба
Рибалчина донька дістала.
І сонно скидалася риба,
Де верби в воді задрімали...

І де ми в ту ніч пропливали,—
Сказати не можу й донині.
...Суницями — літні причали,
А яблуком — пахли осінні...

IV

А потім я лист із шпиталю
Послав, бо не міг не послати.

З Н. Тихий

І ось пароплав твій — неначе
Спливає з-під синьої хвилі.
На мостику здалеку бачу
Русалку у форменці білій.

І вже ти не вчора — сьогодні,
Не в сні і не в мрії майнула...
— Тетяно! —
...Ступила на сходні,
Й здалося на мить — похитнулась.

Здалося, нараз посмутніла.
Стоїть... Та невже не впізнала?
Вдивляюся — не постаріла,
З обличчя й змінилася мало...

— Тетяно! Тетяно Петрівно! —
На берег зійшла нерішуче...
Нехай не впізнала — все рівно!
Та що її стримує, мучить?

Сльоза покотилася й впала...
— Ну що ж ти, Тетяно? Тетяно!
— Ви... певне... сестру мою знали...
А я... я — Уляна Дем'яно...

І сталось — при слові останнім —
Схитнулись будинки на схилі,
І раптом пропали в тумані
І пристань, і круча, і хвилі...

І довго ще, довго по тому,
Ні слова сказати не в силі,
Стояли ми, як після грому
Дерева стоять замілі...

VI

А потім гукали буксири,
І чайки на крик відгукнулись.
А потім з туманного виру
І пристань на місце вернуласьь,

Прокинулись хвилі помалу,
Заграли внизу, зашуміли...
І ми говорили й мовчали,
Мовчали і знов говорили...

...Спасибі, Уляно Дем'янку,
Що мрію сестри відгадала!

....Улітку суницями п'янку
І юністю пахнуть причали.

1954

* *
*

Святковість надворі яка!
Кружляють сніжинки. Зима.
Сьогодні моя дочка
Уперше сказала «ма».

Іду вулицями, іду,
Асфальт під ногами дзвенить.
Автобус на повнім ходу
Гукне і зникає умить.

То сміх пролунає, то спів —
І все — моїй доньці малій...
Я думаю: скільки ж це слів
Зосталося вивчити їй!

Суворих і ніжно-ясних..
Чи знає хтось певно їм лік?
І згадую друзів своїх,
Що змовкли у битві навік.

Із них не один, не один
Кохання гаряче плекав,

І може б, у когось з них син
Вже й інші слова вимовляв...

І може б, і той десь ходив
Із щастям, як я, на лиці...
Багато, багато ще слів
Зосталося вивчить дочці!

Нехай же вона вироста,
Хай доля їй буде ясна,
Хай вивчить і хай пам'ята
Ті прізвища й ті імена,

Хай пам'ять про тих не зника,
Кого поміж нами нема...
...Сьогодні моя дочка
Сказала уперше «ма».

1948

БЕРЕЗЕНЬ

В садах вітри сурмлять в співучий ріг.
Бруньки, мов діти, граються в промінні.
То березень переступив поріг,
Віщуючи землі тепло й цвітіння.

Чолом тобі, ясних надій пора,
Пора пісень, наснаги і горіння!
Під кригою ще скутого Дніпра
Я чую хвиль пробуджене кипіння.

Пливуть ватаги мандрівниць-хмарин,
Мов перші баржі, спущені з причалу.
В ритмічній паданні дзвінких краплин —
Симфоній ще не створених начало.

І хай з-під снігу виступає зноз
Залізо ржаве, строщене каміння,—
Тут будуть корпуси нових будов,
Що їх моє збудує покоління.

В них наша сила й пристрасть будуть жить.
З сумних руїн, з гірких холодних згарищ

Вони прорвуться в сонячну блакить,
Шпилями й баштами пробивши хмари.

...По вулиці, мов по руслу ріки,
Іду, ступаючи у воду талу.
О, як потужно й рівно б'є в виски
Бурхлива кров юнацького запалу!

О краю мій, підводься, молодій!
То стверджується мрія многолітня:
Ми — в березні натхнення і надій —
Напередодні квітня!

1946

БАЯНІСТ

В село, недалеко Полтави,
Приїхав з столиці артист.
В саду розставлено лави,
Збито з дощок поміст.
Вітер листя ворушить,
Куйовдить чуби по рядах.
Мов золотаві груші —
Лампочки

на гілках.

Метеликів біла віхола
Невтомно кружля круг них...
І раптом усе затихло.
Вітер — і той притих.
І ось уже, здавна знана,
Жива у руках митця,
Схвильована мова баяна
Бере у полон серця.

Грай, баяністе, грай,
Тишу буди над селом,
Душу мою обіймай
Добрим оцим теплом,
Тривож її і хвилюю,—

Вона у твоїх руках,—
Розповідай

і малюй

На голосних ладах...

Я все, що ти скажеш,— побачу:

За річкою поле і ліс,

За садом оцим неначе —

Дим пелехатий завис.

І танки стинаються з танками,

Броня вгинає броню,

Над знівеченими останками

Дикий танок вогню...

Я бачу: відблиск пожарів

З далеких встає ночей,

І тільки з-за скла окулярів

Твоїх не бачу очей...

Грай, баяністе, грай,

Давнім вогнем пали!

Ми мало не весь наш край

Пішки колись пройшли.

Довгі й круті шляхи

Від Волги і до Карпат...

Дихають важко міхи,

Мов після бою солдат.

Там, за димами густими,

Скільки вже літ, як погас

День, що своїми очима

Ти бачив останній раз?

Скільки у квітках барвистих

Весен по світу пройшло?

Брате мій, баяністе,

Чого ти схилив чоло?

Вечір в саду, і зорі

Сплять у м'яких хмарках,

В теплім пшеничнім морі

Курний, розпечений шлях...
Аж раптом — тоненька сопілка
Стиха озвалась здаля...
Росою іскриться гілка,
Промінь золотить поля...
Світає... Я бачу — світає!
Річку бачу, луги,
Небо і далі безкраї,
Друже мій дорогий!
Гримлять торжеством натхнені,
Мужньо рокочуть баци...

Світе мій, світе зелений!
Степ, і міста, і ліси!
Райдуги барви мінливі
Й рожевий на квітці пилок,
Світлі червневі зливи,
Над димарем димок,
Ви нам, як повітря, потрібні!
Як можна жити без вас,
Узори інею срібні
На вікнах в досвітній час?
Як важко цей вечір, ці квіти,
Цей дуб, що поруч шумить,
В собі лиш як згадку носити,
Чути, еством розуміти,—
Й не бачити

хоч би мить!
Грай, баяністе, грай,
Вилий і мужність, і жаль,
Душу пали,

одягай
Серце в броньову сталь!
Нам треба бійцями жити,
Бо ще нам грозять вогнем,

Ще хочуть нас осліпить,—
Та ми їх у порох зітрем!
Та ми їх знищим дотла;
Кривавих нелюдів тих!
Щоб вічно вогонь палав
В живих зіницях людських,
Щоб ясно для всіх очей
Сіяли на віки віків
Місячне срібло ночей,
Золото сонячних днів!

1953

* *
*

Я виріс у суворий вік.
В курних землянках жити звик.
Я звик під вигроми гармат
Іти вперед, а не назад.
Я тим і снів, я тим і жив,
Що рідний край свій боронив.
Я не жалів свого життя,—
Тому й не знаю каяття.

Комуни щастя осяйне
На бій, на труд зове мене.
Ми живемо в суворий вік.
Я кожен крок свій мірять звик.
Я міряю: що міг,— що зміг,
Що я повинен був,— що встиг,
Щоб я ці дні в кінці життя
Згадати міг без каяття.

1947

НА ДАЛЕКІЙ СТАНЦІЇ

(Ц и к л)

Інзо, Інзо! Так назвати
Можна й сужену свою.
Л. Первомайський.

I

Я на далекій станції живу,
Де ешелони в тишу степову
Вриваються невпинно день і ніч
З вітрами разом і вітрам навстріч.

I коліями, й так пройшла війна,
I залишилася стіна одна.
Я на вчорашнім згарищі живу,
Я станцію будую тут нову.

До рідних місць відходять поїзди,
А ти мене в цей рік у дім не жди,
До тебе лину в снах, а наяву —
Я на далекій станції живу.

В чотири сторони — широкий світ.
Ми живемо в розлуці стільки літ!

Я станцію будую тут нову.
Я іменем твоїм її зову.

II

У нас новий начальник — виконроб,
А ми на нього кажем — «старшина»,
Не кажем «котлован», а все «окоп»,
Вже ж не воюємо, а все війна...

Ми тут, як і на фронті, живемо,
За хату служить нам старий намет,
По двоє кашу з котелка їмо,
А ложка й досі зветься «кашомет».

Вже міст звели, полагодили путь,
І станцію збудуєм до зими.
А хлопці в нас листів із дому ждуть
І — по-солдатськи — рідко шлють самі.

III

Мов за щастям у погоні,
Невсипущий поїзд мчить.
Знаю — ні в однім вагоні
Ні один солдат не спить.
Скільки станцій проминули!
Вже й гудок давно захрип.
Видно, згадують минуле
Та з бляшанок п'ють окріп.
Видно, марять про майбутні
Ще не знані й милі дні.
Метеорами супрутні
Поїзди мигтять в вікні.
Де вже тут заснуть в тривозі:

Щастя, щастя на меті!
Хай же їм щастить в дорозі,
Хай щастить їм у житті.

IV

Ми варимо вечерю. Мій товариш
(Ми з ним колись в одному полку
служили)
Вмостився на цеглині край багаття
Й мішає суп у чорнім казанку.

Надходить вечір Тіні обережно
Минають нас і поза нашим колом
Тремтять непевні, злякані неначе,
І до вогню бояться підійти.

Не перший день ми тут і вже не вперше
Ми сидимо отак після роботи
Потомлені й замріяні, мов діти,
І я б сказав — щасливі, як вони.

Гарячий день минув, палило сонце,
А од роботи вимокла одежа.
Та як помітно стіни підростають!
Ще кілька днів — і введем під дах.

І, може, через це у мого друга
Такий сьогодні настрої ідилічний:
Він каже, що йому вже надоїло
Варить та їсти саморобний суп...

Чотири роки ми жили під небом
В сліпих землянках і в сирих окопах,
Чотири роки нам у полі снівся
Давно забутий затишок кімнат.

Скільки їх пролітає й спиняється тут день при
дні.

Пасажири замріяно дивляться, й, певно, буває,
Що із них не один десь, у іншій якійсь стороні,
Нашу станцію тиху і степ неозорий згадає.

У Тбілісі чи в Києві, в Омську, в Баку чи
в Москві,
Чи на сході, де виють буремні вітри океану,
Може статись, в Поліссі, на станції на лісовій
Хтось із них на пероні мою буде бачить кохану...

Хай в країні моїй неозорі ліси і поля,
Хай вечірня й досвітня горять водночас
зоряниці,—
Велетенським квітучим містом прослалась
земля,
І на ній, наче вулиці,— дальні шляхи
й залізниці.

...Видно, поїзд підходить. Вже чути далекі гудки.
Ось влетів він. Спинився. І люди виходять
з вагонів.

Неозорого міста
Володарі й будівники,
Розмовляєм з сусідами
На степовому пероні.

VI

В степу, круг станції, в ці дні ясні
Стоять, мов хати, скирти вдалині.
І степом, мов розкиданим селом,
Підводи йдуть, вантажені зерном.

Я день у день з високих риштувань
Люблю стрічати у досвітню рань
Похід важких безтарок і возів,
Веселий спів колгоспних возіїв.
Я чую: між дівочі голоси
Солдатські повпліталися баси.
Я побратимів пізнаю своїх,
Як в давні дні походів бойових.

Я степ люблю в оці гарячі дні,
Шляхи, що мріють в сивій далині,
Далеку станцію, де я роблю...

Я край наш рідний над усе люблю.

1946

* *
*

У двадцять чотири роки,
У ранне гаряче літо
Який мені світ широкий,
Як сонце над ним розлило!

Вертаюсь з роботи, а в серці,
А в м'язах утоми немає.
І піт на моїй гімнастерці
Повільно, та все ж висихає.

Із гамором міста злиті
Дзвінки мої, дужі кроки.
Я можу хоч гору зрити
У двадцять чотири роки!

1946

СОЛОВ'І

Хлопці розійшлися й до світання
Загуляються сьогодні, звісна річ.
В парках безкоштовно про кохання
Солов'ї співають цілу ніч.

Йдем і ми. Кого їх спів не вабить?
(А за наших років — це й не гріх).
Справжніх солов'їв в нас менше, мабуть,
Ніж пісень написано про них.

Може й справді—(критика ж підносить!)—
Взять абонемент на всю весну?
Може, нам, кохана, й справді досить
Про бої писать та про війну?..

...Срібний місяць в небі, мирні далі,
Наче в казці, оповиті сном.
Чуеш,— про кохання на роялі
Мрійно тужить хтось за тим вікном.

Це й мені б за все у нагороду
До кінця пізнать його красу!

Я, мов скарб, з далекого походу
Запізнілу молодість несу.

Запізнілу... Може, тим в тривозі
Вже повік мені судилось жить:
Знов земля в глухому передгрози
Збуджено й затаєно шумить.

Срібний місяць? — хмари біля нього!
Мирні далі? — у тривожнім сні!
По-солдатськи стримано і строго
Світ вдивляється в прийдешні дні...

1946

СИН

Друзі! Друзі! Є у мене син.
В мене весь — до чого ж схожий він!
Як збагнути враз таке чуття —
Мій він... Мій! Я дав йому життя.

З бою в бій ішов я на війні, —
Вже й тоді він — знаю — жив в мені.
Я від ран в шпиталі помирав, —
Жить зі мною він — чи вмерти мав.

Сто обстріляних важких доріг
Я пройшов для нього й переміг.
Батьківщину я йому зберіг.
Хто для сина більш зробити б зміг?

Я свій труд люблю, свій край люблю.
Все йому віддам, що я зроблю,
І натхнення, що живе в мені,
Втілиться в будови і в пісні.
Тепле ж серце, що в мені бринить,
В синові, в онуках буде жить.

1946

РОДИЧІ

Мину місток і залізницю
І шляхом всніженим піду
В Пилипівку, чи в Єжевицю,
Або в Червону Слободу.

В оцій чи, може, в тій хатині
Колись постоем я стояв?..
...Зайти б туди на хвильку нині,
Я так давно там не бував...

Впізнають? Час минув чималий...
Та дуже б взнати я хотів,
Чи мати по війні діждала
Своїх синів, своїх зятів?

Чи досі дід живий-здоровий
І чи онуки не слабі?
Хто оженивсь? Які обнови
Дівчата справили собі?

Узнать про все, і в кожному домі:
На сходженій в війну землі

У мене скрізь старі знайомі,
Рідня у кожному селі.

Та й чи забудуться до смерті
Жінки старі, що уночі
Онучі прали нам потерті
Й сушили чоботи в печі?..

Пройти б простори несходимі
По Волзі, Дону, на Дніпрі —
Усюди друзі — побратими,
Батьки, і сестри, й матері.

Усім по слову — рік писати...
Та дружбі — замалі листи.
Її — серцями відчувати,
В серцях довіку берегти.

1948

ЗАВТРА

Коли виносить мати немовля
Здивовано усмінене, рожеве,
Мені завжди здається, що здаля
У пояс їм вклоняються дерева.

Прислухаюсь — трамвай ніжніш дзвенить,
В дитячі дудочки гудуть машини...
Куди б не поспішав я, мимохіть
Спинюся й посміхаюся дитині.

...Хто перед мною? Зодчий? Інженер?
Поет? Майбутній вчений знаменитий?..
Одно лиш певно знаю я тепер,
Що після нас їм жити, в щасті жити.

Хай нині поле в вирвах та в золі,
Хай ще руїни дибляться холодні! —
При них — як май — розквітне на землі
Усе, що засіваємо сьогодні.

І нам не заздрість душу наповня.
Під рев гармат, забувши біль і рани,

Ми йшли й на смерть заради того дня,
Що, може, навіть не для нас настане.

І скільки нами пройдено боїв!
І скільки ще прослалось перед нами!
Якщо віки рівнять до кораблів,—
То ми — попереду, на криголам!

Змітай руїни слід! Будуй нове!
Вкладай всі сили, розум, душу, вміння!
Так Ленін жив. Так він між нас живе —
Дорогу осяває поколінням.

1948

І однакова,
і неповторна в красі щовесни...
Подивися на неї — і враз теплотою огорне,
Зворушить тебе
до найглибшої глибини.
Скільки разів тебе, земле, такими
світанками,
Сівалками міряно й танками,
І солдатським — широким —
І косарським, потомленим, кроком
Сходжено!
Рідна земля!
Ми її не гектарами,
А любов'ю своєю міримо.
Ми нею живемо і маримо,
Нам навік її ввірено,
навік її ввірено.
Я знаю, що значить бути щасливим в житті:
Йти уперед, торувати широкі путі,
Сад посадити й новий збудувати дім,
Сина зростить,
щоб продовженням став він твоїм,
Жити —
щоб друга плече відчувати плечем.
Бути щасливим —
це йти по землі
сіячем.
Земле радянська, жива наша сило і
молодість!
Красуйся в пшеничному золоті,
У віках над світами
ясними своїми вогнями
Світи!
Земле радянська!
Ми розвієм, розгонимо

Хмари зловісні війни!
Кожен крок на тобі завітчаємо,
кожну п'ядь твою
оборонимо,

Твої сини!

1953

ЗЕЛЕНІ ПАРУСИ

Невідомо, що вона хотіла
Роздивитись крізь промерзле скло?
Бачили: на хвильку притулила
До морозних віт ясне чоло.

А обличчя юністю пашіло,
І від цього світла і тепла
На мохнатій шибці заясніла
Озерцем проталинка мала...

І в вагоні стало враз тепліше,
І по вулицях, щасливий тим,
Мчав всю ніч трамвай, зимову тишу
Дзеленчанням будячи дзвінким.

Ширшала проталина... А стужа,
Що могла вже вдіяти вона?

І, можливо, саме з цього, друже,
В нашім краї почалась весна...

Кажуть, десь у степовій артілі
Йшов до кузні на зорі коваль.
Глянув із горбка: замети білі
Хвилями гойдають сіру даль.

Кузня — ніби човен серед моря —
Тільки й того, що навкруг шляхи...
А коваль весною снів, говорять,
І наліг з підручним на міхи.

Потім вдарив молот в сталь напругу,
Й, розігнавши дзвоном ранню тиш,
Довго сповіщав на всю округу
Про своє народження леміш.

І звичайно,—

гартувать потому
Той леміш коваль поклав у сніг,
І струмок на схилі на крутому
Борозною першою проліг.

І навкруг замети — ніби соти —
Мед-водою сповнилися враз,
А струмки —
один... десятій... сотій...

Так весна, говорять, почалась.

Люди кажуть, на світанні в поле
Вийшла русокоса ланкова.
Край дороги на дерева голі
Впала і зависла синява.

За рікою спали мертві луки.
Брів туман з недалнього села.
Дівчина в свої смагляві руки
Грудку розволожену взяла.

Видно, в грудці тій була зернина,
І, відчувши трепетне тепло,
Ожила вона, і за хвилину
Перше народилося стебло...

Дівчина лишила грудку в полі
І побігла кликати подруг.
А від тої грудки на роздоллі —
Зелень розпросторилась навкруг...

І проснулись край дороги клени,
Тихо зашумів травою луг,

Потім полем полум'я зелене
Докотилось до глухих яруг,

Прошуміло лісом, степ безкрай
Полонило, обняло сповна...

Люди кажуть — з цього в нашім краї,
Саме з цього почалась весна.

Люди кажуть...
Обійди півсвіту —
Скрізь легенди творяться живі...

Сонце в небо устає, зігріте
Жаром, що горить у нас в крові.

1949

ПЕРША КРАПЛИНА

Ми чекали весни.
Коли перша краплина несміло
Затремтіла на вітрі
Й не втрималась на даху,—
Наче вдарило громом
І з вітром у степ відлетіло,
І наповнило дзвоном землю,
Замерзлу й глуху.

— Прокидайся! Вставай!
Ми давно живемо в чеканні.
Щоб могли ми,
Як сонце,
Випромінювати
Тепло,
То давно розтопили б
Замети й крижини останні,
Щоб у лютому,
В січні навіть,
Зелено всюди було.

Здрастуй, весно!
В нас руки горять з нетерпіння!

Ой, як манить і кличе
Пробуджений голос полів!
Теплий вітре,
Прилинь!
Сонце,
Сипни проміння!
Хмари,
Стрілами дощовими
Пронизуйте товщу снігів!

Здрастуй, весно!
З тобою
Виходим в поля розлогі.
В наших душах наснаги і сил,
Як у сонця — тепла.
Буде труд.
Буде піт.
Будуть світлі надії й тривоги.
Хай багатою стане земля,
Як ніколи іще не була!

1948

Теж копали шахти на городі
Од зорі бувало до зорі...
Скільки тих палаців та заводів
Збудували ми об тій порі!

Це ж тому в боях безсмертні тричі
Під вогнем проходили бійці,
Що зростали ми — як будівничі,
Що виховувались — як творці.

...Днів прийдешніх діячі і свідки —
(В них нам воскресати знов і знов) —
Виростають діти — однолітки
Наших планів і новобудов,

Виростають дужі, ясночолі,
Трудолюбви з вогником в очах...
Ми їх згодом стрінемо у полі,
На заводах, в шахтах, у містах...

Цілий день у хлопців мимоволі
Посмішки блукають на устах...

* * *

Минуть літа, і тут, де ми щоднини
Йдемо з роботи й на роботу знов,
Де на слідах машин в розмоклій глині
Лишаємо відбитки підшов,
Де пам'ять нетривка про наші кроки
З'явитися не встигне — і зника,
Асфальтний шлях простелеться широкий
Від міста до заводу — мов ріка.
...Автобуси пливтимуть дивовижні
І гуркотітимуть грузовики,

І шелестітимуть обабіч вишні
Чи яблуні... (Це вже садівники
Напевне вирішать...) І на світанні
В якийсь із днів недалньої весни
В цвітінні віт, в їх мрійнім колюванні
Ми наші нинішні пізнаєм сни.
...Йдемо з роботи вимоклі до нитки —
В цей день змішалися і дощ, і піт,—
На слід машини кладемо відбитки
Солдатських, вже підтоптаних чобіт.
І добре знать, що цих чобіт слідами
Ми відмічали Перемоги путь.
Що там, де ми проходимо —
Садами
Цвіте земля,
Міста з руїн встають.

* * *

Бува, увечері додому
Прийшовши, вражений стоїш,
Гармошки дихання знайоме
Тривожить у кімнаті тиш...
Знайоме, рідне до нестями,
Лиш очі затули на мить,
І вже ти бачиш: між кущами
Над балкою твій взвод лежить.
...Приймишкле поле, сірі далі
(Попереду — туман чи дим),
Крізь тиху пісню на привалі
Долинув канонади грім.
Вслухаєшся і забуваєш,
Удари чуючи нові,

Що то мембрана відзначає
Глухі розряди грозові.

...Ген там, на обрії, не гасне
Пожежі дальньої вогонь...
А гармоніст — мов душу власну —
Нарозхрист розкрива гармонь.

Й зринають знов ті мрії й болі,
Що ми крізь всю війну несли,
Що на воєннім димнім полі
При нас тривогою жили.

Немов часу чи вітру хвилі
Донесли їх до приймача...
І ти стоїш, стоїш — не в силі
Робочу куртку знять з плеча.

Та й як одразу зрозуміти,
Що то саме життя твоє,
Все вистраждане й пережите
Так просто піснею стає.

* * *

Є в місті вулиця нова.
Торік на ній росла трава.
Торік серед рудих руїн
Я в дощ по ній блукав один.

Я там не раз бував з тих пір,
Мов стіл свій — знаю кожен двір,
І знов сьогодні під дощем
Ми тут з товаришем ідем.

Обнова — повінь дощова
З асфальту слід вапна змива.
Соснових стружок білий рій
Несе струмок по мостовій.

...Ось дощ стиха, стихає грім,
Минаємо за домом дім.
І падають з дахів крутих
Пунктири крапель дощових.

А як дерева розрослись!
Як рвуться вшир, як рвуться ввись,
Немов обняти хочуть світ
Обіймами весняних віт!

...Я теж дощем наскрізь пропах.
У мене руки в мозолях.

* * *

Сьогодні, повертаючись з роботи,
Зайшов я в сад. Його ми посадили
Три роки тому. (Гуртожитку цього
Тоді ще й на плані не було).

Я пригадав, як ми сюди з заводу
Приходили гуртом після роботи,
Як важко з-під завалів, з-під руїни
За кроком відвойовували крок.

Ми потім в вихідний копали ями
І обережно саджанці тендітні
Руками загарбаними носили —
Боялись, як би їх не подушить.

І ось ці деревця попідростали.
Подивися — вони достоту схожі
На підлітків, що випнулися вгору,
Ще трохи вузькуваті у плечах.

Немов метеликів зелені крильця —
Тремтять листки на неспокійних гілках.
Ще тільки квітень. І зростання буйне
Для них — майбутнє певне та близьке.

...У вікнах гуртожитку вже світилось,
То, видно, поверталась перша зміна.
А на заводі починалась друга,
І над котельним вибухнув гудок.

І я, дивуючись, дививсь на руки:
Чого не зміг би ними я зробити?
Від полюса до полюса дорогу,
І ту — сказати лиш: «треба» —
й прокладу.

Збудую місто — всі казки побліднуть!
В пісках нову прокласти річку?
— Можу!
І скільки рук таких в моїй країні! —
Я аж спинивсь — бо захопило дух...

Десь грав оркестр у місті, і в повітрі
Тремтів вечірніх вулиць дзвін і гомін,
«...Единым человечьим общежитьем...» —
Донесло з гучномовця звіддалік.

І вітер ударяв в обличчя свіжий.
І пахнув сад великою весною,
Передчуваючи цвітіння буйне —
Своє майбутнє певне та близьке.

1948

З СИНОМ

Сина узявши на руки,
Йду через ліс, через луки,
Світлим ранковим простором
Мимо пшениць і гречок,
Вбхід через річку прозору
На золотавий пісок,
Повз дерева і повз хати
Радісний шлях мій лежить.
Треба ж синку показати
Світ, де рости йому й жити!

Біля дороги ромашку
Будить струмок на бігу...
— Чуєш, мала моя пташко?
— Агу... агу...

Вітер над пагорбами та над схилами
Зелень куйовдить, жене її хвилями,
Вал — мов по морю — гуляє долиною,
Аж закипають рожевою піною
У прибережжі сади...
— Сину, гляди!

Онде, омиті росою,
Квіти горять на луґу,
Міст підійняв над рікою,
Ніби веселку, дугу...
— Агу... агу...

Ноше моя неоцінна,
Легко з тобою іти!
Мчать по дорогах машини,
Дзвінко співають дроти.
Хочеш,— я синього неба
Клаптик зірву на горбі!
Все тут навколо — для тебе!
Це зрозуміло тобі?
Поле з житами, гречками й пшеницями,
Сонце, блакить і хмарки з блискавицями,
Далі з містами, заводами й хатами,
З ріками, з бою запеклого взятими...
Ти підрости — і приймай,
Будуй,
 бережи,
 піднімай!

Жити, мій сину,— не квіти
В тиші збирають на луґу...
Треба вогнем пломеніти,
Щоб не лишитись в боргу!
Можеш ти це зрозуміти?
Агу?... Агу?..

1953

СЕСТРИ

Ти заплітала коси вранці,
Замріялась на мить, і враз —
Непрошеним густим рум'янцем
Вся запашіла, зайнялась.

І ну мерщій, сховавши очі,
Книжки і зошити складать,
Щоб перших дум своїх дівочих
Не дати нікому прочитать...

Не бійся, сестро, — ані слова
Не пророню ні перед ким.
Хай я підгледів випадково —
Твій скарб залишиться твоїм.

І не дивись на мене строго,
Повір, як братові, мені, —
Я не сміятимуся з того,
Кого ти бачила в вікні.

Нехай кружними він шляхами
Іде до школи... Що у цім?

Десятикласником так само
Я повз один проходив дім,

Так само вранці ждав на розі,
В вікно несміло заглядав,
Увесь — в огні, увесь — в тривозі,
Якій ще імені не знав...

Мала, смішна моя сестричко,
Ти здивувалася, мабуть,
Як вперше я твою косичку,
Проходячи, забув смикнуть...

То вже тепер мені здається —
Тоді подумать я не міг,
Що хтось від щастя задихнеться,
Оцих торкнувшись кіс твоїх,

Що хтось і спалахне, і зблідне,
На хвилю глянувши в оце —
Для мене — просте, звично рідне,
Для нього — неземне лице...

Тоді я мав турбот немало:
Вона — як міг я те знести! —
Ішла й мене не помічала,
Так, як повз нього пройде ти...

А я стояв — от-от заплачу —
Свій перший біль в душі боров...
Далекі дні! Напівдитяча,
Та вже — любов, та вже — любов!

Вона здаля, іще не жарко,
Та вже опалить: — Виглядай!

А ти біжи, моя школярко,
Наздожени чи обминай...

В саду, у день травневий, мрійний,
В степу, в холодну ніч глуху —
Він буде ждати на шляху,
Твій друг, твоя любов надійна.

1954

В ці майдани, в сади безбережні,
Притулив би до серця —
й на місце
Знов поставив би
обережно...

1950

БЕРЕЗОВІ КОЛКИ

Світле алтайське роздолля.
Дальні соснові посьолки.
Серед пшеничного поля
Милі березові колки...

Колки... Берізки тендітні
Щирої руської вроди
В коло зійшлися, привітні,
В полі ведуть хороводи...

Начебто жали пшеницю
І закружляли у тиші...

Сниться мені чи не сниться? —
Десь я їх бачив раніше...

Сниться, чи справді не вперше
Стежку мою обступають
Сосни, що, хмари підперши,
Землю і небо єднають...

Наче ж не вперше — й мов рідне —
На степовому просторі

Бачу в колоні похідній
Військо стрічкового бору...

Може, з дитячої книжки
Запам'ятав я ці далі?
Може, сусід мій по ліжку
Марив про них у шпиталі?

...Мріють під місяцем повним
Вербі мого Полісся.
Змалку я серцем синовнім
З їхньою піснею зрісся...

В осінь якого ж я року
Йшов по дорогах Алтаю?
Степом — до дальнього току,
Лісом пройду — не блукаю...

Світле алтайське роздолля.
Дальні соснові посьолки.
Серед пшеничного поля
Юні березові колки...

Здавна і зблизька знайомі,
Здавна й довіку любимі,
Мовби при рідному домі
Змалку здружився я з ними...

Звідки я знаю вас, милі,—
З пісні? З далекої казки?
Мабуть, ми просто не в силі
Серце ділити на частки.

*Алтайський край,
вересень, 1954*

ДУМА ПРО ХЛІБ

I

Так радісно полями простувати
Між хвилями пшениці напролом,
Спітнівши, пити воду теплувату,
Що пахне бочкою і полином,

Спинитись зачарованому й слухать
Настояної тиші дальній дзвін,
Вчувать, як б'є в лице терпка задуха
Від цих розплавлених безкраїх гін,

Де — ніби сонце впало й розлилося,
За обрій плеще золотом важким...
Так просто все—шумить-дзвенить колосся,
Мов промовляє голосом живим...

І наче й не було тут зроду голо,
І вперше ти на цьому полі сам...
— Які хліба, які хліба довкола! —
Стоїш, не вірячи своїм очам.

Так просто все... Невже ти мерз ночами
В наметі, що стояв під тим горбом?

Хіба ж це тут незаймана віками
Черства земля стелилася кругом?

Хіба отут за важелем причепу
Ти в ватянці замасленій дубів,
На вітрі, під дощем посеред степу
Закляклі руки над багаттям грів?

Так просто все... Немовби хлібне море
І те, що тут од правіку було,
І те, чим жив і чим болів учора,
Назавше затопило, залило...

Щось наче й справді є таке у хлібі,
В пшеничному прибої на полях,
Що враз хлюпне тобі у душу й ніби —
На пісню спогад в ній переплавля...

Ні, ти нічого не забув... Нічого!
А тільки враз по-іншому збагнув
Ті дні недавні, біль свій і тривогу,
Холодну, нелегку оцю весну.

Були і мрія, й поту сіль потрібні,
Щоб зашуміла даль твоя жива,
Безкрає море, дивне море хлібне!..

...Сьогодні починаємо жнива.

II

Баян... До чого він? Пісні... Що з тих
пісень?

Все 'дно в вагончику похмуρο й нудно.
Не те, щоб там співати — дихать трудно...
І так — четвертий день...

Заходить бригаир, липучу грязь руду
Здира з важких чобіт біля порога:
— Ну й розвезло, розквасило дорогу!
Вже думав — не дійду!

І знову з-за вікна — негоди тужний хлип.
Зітхнув баян і на півслові мовкне:
Подумати лише — це ж мокне й мокне
В степу незжаний хліб!

До біса доміно! Не йде на душу гра!
Четвертий день стоять комбайни в полі,
Як кораблі на мертвому приколі,
А дощ — як із відра...

Доба — мов рік... І скільки довгих діб
Чекають комбайнери й трактористи!
Ти не даєш ні спати їм, ні їсти —
Тривого вічна — хліб!

Вже обсипається... А де-не-де й поліг...
Хто зна, як тут буває, на Алтаї?
Мо' це вже справді осінь наступає?
А там, дивись, і сніг...

Навчи — і підем, хмари розженем,
Засвітим сонце й світу явим чудо!..

Хай не сьогодні це, та завтра — буде?
Невже не доживем?

Невже не скоримо отой «небесний дар»?
...То літо без дощу, то — заливає...
Ти начувайсь, природо! Загнуздаєм
Цей дикий норів хмар!

І небо скоримо й землі підкорим глиб!
І ти нас даллю не лякай, дорого!

О, труд і піт, боління і тривога,
І радість вічна — хліб!

ІІІ

Везуть зерно. Пилюка — наче хмара,
Весь день висить над степом — не сплива.
А ніч протнуть тремтливим сяйвом фари,—
І шлях — як золота ріка жива.

Везуть зерно. Сопуть важкі машини,
Водій спітнілий витирає лоб.
І ти всміхнувсь, щасливий іменинник,
Обвітрений, безвусий хлібороб.

В рудій, пропахченій бензином майці —
Іще до свята не готовий ти.
Ще чорт сидить в оцій проклятій гайці —
Недавно підтягнув — і знов крути.

Іще незжатої пшениці гони
Перед комбайном — аж по небокрай...
Але—вже хліб іде! Пливе в вагони,
По рейках проліта-дзвенить:—Приймай!

І значить — вже розпочалось те свято,
Яке плавав так довго ти в душі.
Сіда твоя сім'я за стіл багатий —
Батьки твої, брати, товариші.

І знаєш ти: сім'я, вона оцінить —
(Ніяких тлумачів не треба тут!) —

Усе, чим кожна сповнено зернину,—
Твою любов синовню, ширий труд,

Бо хто прийшов з забою чи од печі,
Хто знав над кресленням ночей безсонь,
Хто підставляв під спільну ношу плечі,
Сам звідав зливи, холод і вогонь,

Пізнає все, що є в твоєму хлібі,
Як друга, добрим словом спом'яне...
Лиш той, хто їсть задаром, за «спасибі»,
Нічого в цьому хлібі не збагне.

Хлібі! Свято — хліб
і хліб — суворі будні!
Як скарб лежиш на чесному столі,
Бо у тобі народу подвиг трудний,
Могутня сила рідної землі!

Будь вічно трудареві до вподоби —
Здоровим будь, і ситним, і смачним,
І стань на віки вічні для нероби,
Як той полин — гірким!

1954

ОПОВІДАННЯ ПРО ЛЮБОВ

*Колишньому гамбовчанину
П. Воропаєву, ентузіастові освоєння
цільних земель Алтаю.*

I

Він ждав не листа — телеграми:
«Тоді-то стрічай, виїжджаю».
Той день йому снився ночами,
І сповнював щастям до краю.

А лист привезли на світанні,
І що в нім — ну, як було знати?
Як всіх, і Павла без вагання
Примусив поштар танцювати.

Хто звідав хоч місяць розлуки,
Той знає — що вісточка значить.
— Ех, лихом!.. Та ну в закаблуки! —
Півкруга пройшов нетерпляче

Й захопив — ніби пташку — конверта
У темні великі долоні.

А тільки чого ж то уперта
Забилася жилка на скроні?

Чого так похмуро й поспішно
Він аркуш в кишеню ховає?
Збагнули усі — щось невтішне
Павлові цей лист сповіщає.

Недарма не вимовив слова,
Пішов од намету поволі...

...Котилося сонце багрове
За даллю порожнього поля.

І тиша, незаймана тиша —
В таку і повірити трудно —
Лежала пластами — твердіша
За землю оцю непробудну.

Текла борозна із туману,
Тоненьким струмочком звивалась...
І думав Павло про кохану —
Яка там біда з нею сталась?

З листа шепотіла: «Павлушо!
Що думать, що діять — не знаю.
Завіз ти, завіз мою душу
В незвідані далі Алтаю...»

З рядків — неприхована туга,
Як вітер колючий в обличчя...
Коханого, кращого друга,
Вона його кличе й не кличе,

Щось наче ховає від нього,
Щось наче в душі затаїла...

Не знана донині тривога
Зненацька Павла охопила.

Що стало їй на перешкоді?
Нехай приїжджає скоріше!
Сто днів у розлуці... Ні, годі!
Він так їй сьогодні й напише!

II

І лист народився на зміні,
Писався на сумці потертій,
І повний ущерть нетерпіння,
Він ледве вмістився в конверті...

І знов уже сниться ночами,
Знов стало видінням щоденним:
Іде його мила з речами
Тамбовським провулком зеленим,

Провулком, де в ночі стояли,
Де вдвох до світанку ходили...
Іде, поспіша до вокзалу —
Бо жити в розлуці несила.

...Та поки ще лист у вагоні
Тривожно дріма на полиці,
А поїзд в шаленій погоні
За сонцем летить смаглолицим,

І поки минуле Павлові
Підносить за згадкою згадку,—
Ми спинимось з вами в Тамбові
Й розкажем усе від початку.

І в дім завітати ми можем,
І в сад — на забуту алею...
Та дівчини не потривожим
І не познайомимось з нею.

Я маю причину при цьому
До часу у тайні тримати
Адресу, лиш трьом нам відому,
І те, як ту дівчину звати.

Вона. Цього досить. Бо нащо
Вносити вирок до строку?
Все може змінитись на краще
З одного рішучого кроку...

III

Є в подиху вітру весіннім,
В тремтливих між хмарами зорях
Солодкої бурі насіння,
Кохання підсушений порох.

Ти йдеш, ти не знаєш нічого,
Ти дихаєш легко і вільно.
І раптом — тривога... Тривога
Тебе обіймає свавільно.

І ти вже не свій — ти в полоні
В прекраснім, незнанім, тривожнім.
Вже ваші скипілись долоні
І їх роз'єднати не можна...

Таке може статись і в сорок.
А в двадцять — цього не минути.

В о н а:

Вже сонце покажеться скоро...

П а в л о:

Мені все одно не заснути.
Можливо, ці ночі весінні
Вселили у мене неспокій...
Як біг на побачення нині,
Хвилини здавались — як роки.
Від чого це, люба?

В о н а:

Ти — милий,
Ти в світі найкращий, єдиний!
Це ж наче й мене підмінили...
Я також лічити хвилини
Навчилась...

П а в л о:

Хвилини лічити...
А я — так волів би віками
Вимірювать час... Нам би жити
По тисячі літ! Вечорами
Отак зустрічатись... Ні, краще
Завжди бути рядом, щомиті!
А ти?

...Ніби кинуте з праці,
На луки, росою омиті,
Негадано сонце упало.
Озвались гудки за рікою...

В о н а:

Вже ранок, Павлушо... А мало,
Так мало була я з тобою!

А завтра, а далі? Що буде?
Не знаю, не знаю, не знаю...
От... мовби вогню мені в груди
Поклали, і вся я згораю.
Бувало, конспекти недавно
Допізна, не чуючи втоми,
Читаю... Так тихо, так славно
В кімнаті... А нині із дому
Мов сила якась невблаганна
Жене мене, тягне й не хоче
І слухать нічого.

П а в л о:

Кохана!

Я в сні тебе бачу щоночі.
Привиділось якомсь: у горах
В грозу ми з тобою блукали.
У тьмі чатував на нас ворог.
Прорватися б до перевалу!
Та б'ють ошаліло гармати
З ущелин і з кожної кручі —
Усі нам стежинки відтято,
Все димом заслало ядучим.
І раптом тебе біля мене
Не стало. Я кинувсь, гукаю.
Дивлюся — аж хмара вогненна
Звелася на півнебокряю,
А ти у блакитному платті,
Мов часточка світлого неба,
Стоїш на вершині, й багаття
Роздмухує ворог круг тебе...
Не знаю, що сталось зі мною.
Вся кров закипіла у гніві.
Я вмить опинивсь над горою...
Багрянні зметнулися гриви

До мене... Одне розумію —
Отак, тільки так я від згуби
Тебе врятувати зумію,
І кинувся в полум'я...

В о н а:

Любий!

Не треба!

П а в л о:

То ж снилось...

В о н а:

Не треба!

Подумати страшно... Я хочу,
Щоб жив ти і жив! І за тебе
Сама я буремної ночі
Пішла б у вогонь чи на плаху,
На муки б далася на люті
Без мислі про себе, без страху.
Ти віриш?

...І мовби розкуті
Ударили хвилі, й прорвало
Незримої греблі підкову...
Тепер буде й дня їм замало,
Щоб цю закінчити розмову.
І хай вони не відрізняють,—
Де з книги узяті, де власне.—
Їх спільні стремління еднають
І спільні тривоги прекрасні,
Бо змалку Матросова доля
Обох і вела й хвилювала,
З Маресьєвим посеред поля
Вони в завірюху вмирили,

В землянці, як Юру Смирнова,
Фашист розпинав на хресті їх...

Нескоро скінчиться розмова
Про те, що плекалось у мріях —
Про сміле зі смертю змагання,
Про подвигів славу величну...

Бо світлі душі поривання —
Любові супутники вічні.

Їй мало світанків прозорих,
Замало в саду поцілунку.
Любов над проваллями в горах
Мостами видзвонює лунку.

Не тільки затаєний подих,
У ніч солов'їну зітхання —
Притомлене в дальніх походах
Сидить при багатті кохання.

Кохання в атаках навальних
Скипає гарячою кров'ю.
Романтика відстаней дальніх
Збраталась навіки з любов'ю.

...В ясній волошковій безодні
Симфонія міста ранкова...

В о н а:

Ну... вже... і прощай!

П а в л о:

До... сьогодні!

Та цим не скінчиться розмова!
Бо там, де весна,— там цвітіння,
Де юність — там смілі дерзання.
Немає життя без горіння,
Без мрії немає кохання.

IV

Усі вечори чи згадаєм?
Похмурі були і погожі...
Та схожі на цей і не схожі,
Однаково дихали маєм.

Були кришталеві світання,
Були і туманні, осінні...

Хіба що у день розставання
Іще ми вернутись повинні.

...Легка, березнева, остання
Над містом пороша кружляла
В той пам'ятний день розставання.
Він їхав. Його проводжала
Не тільки вона — наречена,
Не тільки заплакана мати.
На вітрі шуміли знамена,
Оркестру лунали розкати,
І пісня від краю до краю
Перон підіймала на крила.
В засніжені далі Алтаю
Весна комсомольська спішила.

Уже відлунали промови
І гімну розтанули звуки,
Вже хлопці з бригади Павлову
Нам'яли по щирості руку,

Уже попрощались дівчата
З ливарного, з інструменталки:
— Було б нас усіх записати,
А то розлучатися жалко!

...Тугі рюкзаки й чемодани
На полках лежать у вагонах.
Б'ють триста сердець ненастанно
В латунь привокзального дзвона:

— В дорогу! В дорогу! В дорогу!
У радісну путь невідому!
Від отчого їдем порога
В далекі степи, як додому...

А поїзд — розлукою дише,
Натруджено парою свище...
Останні слова — найріднішим,
Останні хвилини — найближчим.

П а в л о:

Приїдеш, скажи?

В о н а:

Неодмінно!
Навіщо й питаєш, не знаю!

П а в л о:

Прощай!

В о н а:

Ще в нас ціла хвилина...
А даль же яка до Алтаю!
Це поки листа я діждуся,
Не знатиму сну і спокою.

Рішила учора — зберуся,
Поїдемо разом з тобою!
Та враз — як накинеться мати:
«З останнього курсу — й летіти?»

П а в л о:

Що ж, технікум треба кінчати...
Та й ждати ж недовго — до літа...

В о н а:

Ох, милий! Коли б то скоріше!

П а в л о:

Цілую ж тебе не востаннє?

...Гудок. І вагони колише
Задимлена хвиля розстання.

∨

Нам час із Тамбова рушати...
І справді, давно вже пора нам:
Павло поштаря зустрічати
У поле йде рано-порану,

Хоча його лист в ту хвилину,
Коли він з намету виходив,
З вагона лише на машину
Виносили чи на підводу...

І зараз — в зеленім провулку,
Де цвіту кружляє пороша,
Об хвїртки вистукує гулко
Веселий дідок-листоноша.

...Та тиждень минає, і другий,
І третього вже половина...
З'єдналися борозен смуги,
Де поле стелилось цілинне.

Недоспані ночі холодні,
Утома, що приступом брала,
Усе, що було до сьогодні —
За дальнім лежить перевалом...

Ще будуть негоди й тривоги?
Що ж, ляжуть, як ці, — під плугами!
...Притомлена йде перемога
В намети, пропахлі вітрами,

Бо вже ось росточки пшениці
Пробились на ґрунті пухкому:
«Дивіться, — радіють, — дивіться,
Ми ж перші на полі оцього!»

Аж сонце сміється й співає,
І небо всміхається чисте...

...У полі поштар зустрічає
Замріяного тракториста.

Вручає конверт листоноша,
А сам погляда хитрувато:
— Читай... коли вісті хороші,
То будеш і сам танцювати.

А так — наперед... не примушу.—
Та хлопець того вже не чує.
«Мій милий, — читає, — Павлушо!
Тут все за тобою сумує!

Заради твоєї любові
Не їхать — прибігти б я мала.
Та тільки ж і тут, у Тамбові,
Я теж залишила б немало.

Дарма, що й у вас я зумію
І місце знайти, й працювати...
Та як залишить свою мрію,
Дорогу в майбутнє відтяти?

Чи треба тобі говорити —
Ми ж марили разом недавно —
Злетіти, високо злетіти,
Вчинить щось героїське і славне.

...В холодних наметах незручних,
В турботах про сотки і тонни,
За стовпищем буднів докучних
Мета, як в тумані, потоне.

Неважко у хаші залізти,
Та потім — чи вирвешся звідти?»

Ну що їй, ну що відповісти,
Як очі їй ширше розкрити,
Щоб мрії вчорашні впізнала
У нашій звичайній роботі?
Невже тут за простором стало
Для смілих дерзань і польотів —
На землях оцих, що одвічно
Лежали черстві й непробудні?
А подвиги славні й величні,
Їх творять хіба не у будні?

Коли б донеслось хоч на хвильку
До неї двигіння моторів,

Хоч здалеку глянула б тільки
На це зеленіюче море!

Коли б хоч разочок вдихнула
Алтайського вітру різкого,—
Весь край вона, певне, збагнула б,
Вона б закохалася в нього!

...І довго блукав він тривожний,
А потім не спав до світання.
І, може, з поетів не кожний
Так палко писав про кохання,

Усім, чим в житті він багатий,
Всім жаром, що виходу просить...
Любитись і вдвох працювати —
Цього чи для щастя недосить?

Чи гордості мало у тому,
Щоб, землі збудивши цілинні,
Країну скарбів невідому
Відкрити своїй Батьківщині?

Героями — то уже потім
Назвуть нас, якщо ми заслужим...
Геройство купається в поті,
Дубіє од лютої стужі,

Геройство не знає вагання —
Чи слави не буде замало?
Хіба ми в ті ночі весняні
Його не таким уявляли?
Нехай вона скаже відверто,
За нею — коханою — слово!

VI

...І знов листоноша конверта
Вручає у полі Павлові.
Вручає й відходить поволі,
Немов перед ним винуватий,
Неначебто знає, що болю
Нового завдав адресату...

А як же Павло? Він читає —
Й не вірить очам своїм власним:

«Мій милий Павлушо! Не знаю,
Чи щирі слова твої красні?
Як правда, що ти мене любиш,
Що тяжко сумуєш без мене,—
То юність мою не погубиш,
Не втопиш в тім морі зеленім.

Сказать — так іще й не жили ми,
А що там побачим з тобою
За тими степами твоїми,
Немов за глухою стіною?

Нехай там, як пишеш, красиво,
І далі там світлі і чисті...
Та можна ж так само щасливо
Прожити, скажімо, і в місті...

Не вулиці, зміряні й звичні,
Не двері тут ваблять відкриті...
Ти просто подумай — не двічі,
А раз ми живемо на світі...

Я теж... я не мислю безслідно
Прожити в затінні і в тиші,—

А тільки чи ж так необхідно
Дороги шукать найкрутіші?

Не знаю, Павлушо, не знаю...
Заради мого кохання
Вертайся в Тамбов. Я чекаю.
Прошу тебе, може, востаннє».

Читає Павло й ніби чує
Уїдлиий шепіт пшениці,
Ще й вітер його іспитує:
— Ти міг би поїхати звідси?

Ти б кинув ці землі, де стільки
Зробив би своїми руками,
Посьолок, де перші причілки
Лише увінчав ти зірками?

А як би ти глянув у вічі
Радгоспівським хлопцям, дівчатам?
...«На світі живемо не двічі...»
А так — може, й раз забагато?

А так, може, й зовсім не треба —
В щілини забившись, у нори?
І галка злітає у небо...
А сокіл — штурмує простори!

Ти першим пройди через хашу,
Де бути дорога повинна!
Роботу собі — щонайважчу!
Для штурму — найвищу вершину!

Чекати, щоб щастя готове
Вручили квитком безкоштовним? —

Для чого ж ми юні й здорові,
І сили кипучої повні?

...Читає Павло — не читає,
А душу пече йому сором.
Ще добре — нікого немає
На цім безбережжі просторім!

Ще добре, що обрїй неждана
Закрила, закутала хмара!

...Кохана, моя ти кохана...
А може, ми зовсім не пара?

Не пара? — Аж дивно самому:
Подумалось так чи почулось?
Можливо, далекого грому
Сердита луна відгукнулась?

Іще він не може, не хоче
Признатись, прийняти цю муку:
Ще в ньому живуть її очі,
Усмішка, і коси, і руки,

Ще чути легкі її кроки,
Вночі на знайомому ганку...
...Удвох би цим морем широким
Брести та брести до світанку!..

Та рядом пшениця зелені
Шорсткі настовбурчила вуса:
— Скажи їй, своїй нареченій,
Що я без таких обійдуся!

Вже за північ вернеться додому
Й, ніби мимохідь, розбудить всіх.
І читає вірші нам потому
Із книжок улюблених своїх.

Де рядок — немов той жар — гарячий,
Додає від себе кілька слів:
— Вірші, як узять — це передача
Струму теплоти без проводів.

Скаже хтось із скептиків упертих:
— Заболів товариш... Ну і ну...—
Хоч самому, щоб сказав відверто,
Теж у цю годину не до сну.

Хоч самому, щоб схотів признаться,—
Карі може, може голубі —
Очі милі згадуються й сняться...

Я кажу — бо знаю по собі.

1951

БЕРЕЗНЕВИЙ ВІТЕР

Ах, нікого так я не люблю,
як вітра вітровіння,
його шляхи, його боління
і землю,
землю свою.

П. Тичина.

Оцей веселий березневий
Широкий вітер гомінкий!
Він розбудив нараз дерева,
Погнав по вулицях струмки...

Усім заволодівши містом,
Він душі полонив усі,
Наснився солов'їним свистом,
Гінкою вишнею в росі;

І вже ти мариш мрійним садом,
Духмяним вечором ясным,
Травневим світлим зорепадом,
Дощем навальним і рясним...

І вже ти бачиш: ген у полі
Янтарне жито підвелось,

І вже ти бачиш: на роздоллі
Каховське море розлилось...

Шумлять над берегом дерева...
Як швидко в ріст пішли дубки!
Оцей веселий березневий
Широкий вітер гомінкий!

Яка в нім сила непочата!
Які скипають в нім пісні!

Ідуть, всміхаються дівчата...
Мені?

Та й що як не мені!

Вони радіють дню, роботі
І мріям райдужним своїм.
Гудок дзвенить на чистій ноті
Над ними в небі голубім,
Де хмар вітрила вітром повні,
Де сонце сяє, як в маю...

По молодості невгамовній
Моїх сестер я пізнаю,
По тому, як у душах

кличним

Чуттям відлунює одним
Цей вітер березня ліричний
Над нашим краєм молодим.

1950

НАШ АГРОНОМ

Під валянці стеляться свіжим сніжком
Дороги зимової гони,
Де Надя Пилипівна, наш агроном,
З світанням іде до району.

Даремно,
зрівнявшись в путі,
водії

Свої зупиняють машини,
Даремно запрошують хлопці її
У кузов сідять чи в кабінку.

Вона посміхнеться, махне рукавом:
— Спасибі, дійду вже поволі...

Надія Пилипівна, наш агроном,
Помріяти любить у полі...

Навколо січнева завія шумить,
Круті намітає пороги.
Ось велетенський стовп мов спинився на
мить
В заметі спочить край дороги.

Він шапку мохнату надів набакир,
(Чи вітром набік її збило...)
По обрій — аж ген, скільки схоплює
зір —

Брати його
 шлях обступили,
До лісу розбурханим морем бредуть,
Над річкою стали, на кручі,
Їм — видно — над краєм усім
 натягнуть

Наказано
 струни співучі.
І що, як замети, неначе стоги,
Навколо нагорнуто білі!
Вже мариться —
 вийшли електроплуги,
Сівалки виходять на ріллі.
Дарма, що яруги заковані сном
І липи над озером голі...

Надія Пилипівна, наш агроном,
Помріяти любить у полі.

Ще поле снігами пливе в далечінь,
Вогнем виграє синюватим,
Ще там, де посіяно буде ячмінь,
Щити поправляють дівчата,
А видно з усього — надходить весна,
Гаряча пора наступає...
У клубі народ гомонить допізна,
У мудрі науки вникає,
І в хаті у кожній з книжками в руках
Сидять і старі й молодіці...
І навіть мороз уночі на шибках
Гіллясту малює пшеницю...

А що там на обрії?
Сніг на горбах,
Чи срібні весняні хмарини?
Чи справді гримить там,
чи то по мостах
Вантажні проходять машини?

Ось трактор попахує синім димком
Поважно і хазяйновито:
— Міркую, що в поле пора, агроном,
Чи скоро накажете вийти?

...То низом біжить, то зника за
горбком

Зимова дорога безкрая,
Де Надя Пилипівна, наш агроном,
З світанням в район поспішає.

І сніг їй під ноги покійно ляга,
І навіть скрипіти боїться,
Бо з серця дівочого
може снага
Гарячим промінням пробиться...

І ліс, прокидаючись тихо від сну,
Закляклі випростує віти.
А сонце крутіш поверта на весну,
Стрімкіше іде до зеніту.

1950

З іменем Каховського плацдарму,
З славою будьонівських бійців.

Нині він колгоспівськими селами,
Роботящими людьми веселими
Славиться

цей край.

Виноградом він, бавовником, пшеницею
Може відплатить за труд сторицею —
Тільки воду дай!

Буде тут вода!

...В степу дорога бита
Під машинами

дзвенить, немов струна.

Розхвильована,

у окуляр теодоліта

Заглядає гонів далина.

При землі стернинка —

й та клопочеться,

Пагорбок —

немов навшпиньки встав:

Кожному гектару, звісно, хочеться,

Щоб канал

повз нього протікав!

І уже ночами

кожній хаті

Сняться й сняться лампи Ілліча...

Бригадири

пшениці багаті

Міряють в уяві до плеча...

Бо обновою на звичнім краєвиді
Виросла на березі Дніпра

Бурової вишки піраміда —
Родичка донецького копра,
Бо робіт великих піонери,
Що шляхи проторюють нові, —
Радяться засмагли інженери,
Карту розіславши на траві...

1950

НА РОЗ'ЇЗДІ

Роз'їзд в краю лісовім.
Гудком тишину прорвавши,
Поїзд спинився на нім
На хвилинку, як завше.

Цікаві — плече в плече —
Збились круг нього дерева.
Світання — немов тече
Ріка понад ним рожева.

Юнак нахиливсь до речей,
А може, вклонився в пояс.
А в матері сльози з очей:
Хоч трішки б постояв ще поїзд!

Хоч звикнути дав би їй час!
Учора ж немов — як згадає —
Бігав хлопчиськом — і враз
Вже виріс, уже від'їжджає...

Це ждуть його стільки літ!..
Хіба ж молоді розуміють?

А скоро ж і тут, у селі,
Мабуть, інститут відкриють.

До синового плеча
Припала, сльози не стерши.
А збоку стоїть дівча
І заздрить — напевне, уперше.

Їй теж бо віднині ждуть...
І радісно їй і тривожно...
А тільки про це сказати
Хіба при матері можна?

І поїзд рушає у рань,
І в дзвоні його могутнім
Чути за смутком прощань
Зустрічей радість майбутню.

1951

Безхмарна далеч степу розкололась...
Прийми наш труд, щедротний наш засів,
Роди нам з кожної зернини колос,
Добрий колос!

1954

Голубить невтомних буксирів борти.
Пішов пароплав
на Каховську будову,
Й, мов пісні, йому наказали:
— Лети!
Встає, палацями сяє Хрещатик,
Ген баштові крани,
де був пустир...
Це — вулиця
і епопеї початок,
Поема про творчість
і дума про мир.

Добре у нас творити поету:
Ходиш, як в пісні, живеш між пісень.
Можна сягнути найвищого злету,
Впившись найвищого з вищих натхнень.
Дихай же ним на повні груди,
Вірш напиши — і щоб вік хвилював!
Співай про Комуни —

нема і не буде
Величніших тем у світі
і справ!

Нею народжено те прекрасне,
Те необхідне, важливе й просте
Слово, що раз загориться й не гасне,
Слово, з якого дерзання росте,
Слово, що, крила світлі простерши,
Лине і кличе у завтрашній день!

Дощ над містом. Весняний. Перший.
Дощ співучий
Над краєм пісень.

1951

КУЗЬМИЧ

Дошовик накинувши на плечі,
Йде Кузьмич до берега надвечір.

Чи тому, що з-понад Волги пісня
Душу приворожує, дзвенить,
Чи то просто — бо пора непізня —
Він іде поволі, не спішить.
Сталінград здаля мигтить вогнями
Першими, немовби ще несмілими;
Тиха стежка в'ється над ярами,
Ще з дитинства знаними і милими...
Скільки літ ходив тут!

Дивна річ —
Сам незчувсь, як постарів, Кузьмич..

Сил у нього — і на двох ще стане,
Міцно ще весло тримають руки,
А сини — дивись — вже капітани,
Вже от-от поженяться онуки...
Як подумать — то не в цьому справа,
Тільки вся вже сива й голова...

Сталінград здаля мигтить вогнями
Першими, немовби ще несмілими,
А ріка уся

дзвенить піснями,

Знаними, незнаними — та милими,
А ріка гукає пароплавами,
Закипає під гвинтами й пліцями,
Міниться під частими загравами —
Автогеновими блискавицями...
Та ще грім заліза

звідусюди,

Та високі щогли на просторі —
Так і видно, що тут море буде,
Справжнє,

Сталінградське буде море!

Ще, гляди, судилось на віку
На морським служити маяку!

Вже й тепер он хвиля шаленіє,
Б'є в борти, горою піднімається.
За кормою місто даленіє,
Як в знайомій пісні тій співається...
Хоч уже тепер на повні груди
Заведи —

й щоб розляглось по берегах:

— Прощай, любимый город,

Выходим завтра в море...

А море завтра буде —

В наших це

руках!

1952

* *
*

Прокинешся, а снігу вже нема,—
Ще дощ вночі останні клапті виїв.
Уже й з дворів затінених зима
Пішла, вітрам весняним здавши Київ.

Дзюрчить вода, і мчать авто кудись.
Сміються люди — вчора ще байдужі.
І я — закоханий в небесну вись —
Іду та оступаюся в калюжі.

Я марю: скоро в відблисках роси
Дерева усміхатимуться в цвіті.
Напнуто хмар сріблясті паруси —
Відкрилась навігація в блакиті.

Так хороше, що снігу вже нема,
Що дощ вночі останні клапті виїв.
Прощай, зима! Не гнівайся, зима!
Весна, як в рідний дім, заходить в Київ.

1941

ДІВОЧА БАШТА

Хтось камінь довбав роками,
А інший роками складав,
Торкався цих плит руками,
Тепло їм своє віддавав,—
І вмер,— чи у щасті, чи в горі —
Відгадувать не берусь.
Башта на березі моря
Дівочою зветься чомусь.

«Шах,— так нам гід повідав
(Вір йому, хоч не вір),—
Дочку свою якось зобидив
Й сумлінням болів з тих пір.
Вона ж попросила в покорі
Йй башту звести оцю,
І... кинулась з неї в море,—
Втопилась на зло отцю».

...Підводимось в темряві й тиші
По східцях, що в'ються в стіні,
І давньою тайною дише
Морок в лице мені.

...Ні сонця, ні дня, ні світанку —
І рокам загубиш лік...
І схоже, що тут полонянки
Сумний коротали вік.
Гірка у цих стінах неволя,
Нестерпна, свавільна і зла.
Можливо, сама тут доля
Дівоча
Закута була...

І ось ми на самій вершині,
Мовчить наш розчулений гід.
Сонце у просторі синім
Креслить гарячий слід.
Море, живе і тривожне,
За хвилею хвилю жене
І сонце на гребені кожнім
На берег несе ясне.
По вулиці в робах робочих
Дівчата з заводу ідуть...

Не знаю, чом башту Дівочу
І досі Дівочою звать!

Я міг би так море назвати,
Шаланду он ту вдалині —
Парусну, а чи крилату —
Звідси не видно мені.
Я берег Дівочим назвав би:
Тут, певно, коханих ждуть,
Що в море надовго в плавби
Вийшли, в далеку путь.
А ще — як у мене спитати —
Дивуюсь,

Чом так не зовуть
Цю вулицю,
Де дівчата
З піснями з роботи йдуть.

1947

м. Баку

* *
*

Чайкою мені наснилась
Ти вночі сьогодні.
Пролетіла, загубилась
В голубій безодні.

Чайкою... Чому і звідки?
Не збагну, не знаю...
Чи тому, що надто рідко
Чайки тут літають?

Чи тому, що чайка — пташка
Горда й сумовита?
Чи тому, що дуже важко
Чайку полонити?..

1941

ТРИ ПІСЕНЬКИ

1. СТРУМКИ

Тане сніг в полях, як завше навесні.
День і ніч дзвенять, видзвонюють струмки.
А зі мною щось мов сталося в ці дні:
То заплачу, то співаю залюбки.

То сади присняться, вишень білий цвіт,
І сама я... наче вишенька, сама...
Ой, скажіть мені, чому в сімнадцять літ
Отака нараз тривога обійма?

Я до клубу синім вечором піду,
Чи не стріну там подруженьку мою?
Ось прийшла вона... Кого ж іще я жду?
Невесела чом, засмучена стою?

Я весняному струмку скажу: — Біжи,
Мого милого, хорошого знайди.
Про любов мою нічого не кажи,
А поклич: нехай іде мерщій сюди!

2. СВІТАНКОВА

На хвилинку з дому йшла,—
А вже сонце край села.
Не гуляла я,
Не стояла я,—
Просто ніченька мала.

Чула — шепчуться хліба,
Шелестить стара верба...
А що думала,
Передумала,
Знає зірка голуба.

Знає стежка, знає став,
Що якийсь ти дивний став.
Рідний, милий ти,
Та несмілий ти:
Так мене й не обійняв.

Ранній вітер на ставку
Котить хвилю нешвидку.
Не кажи мені,
Не шепчи мені
Про любов свою палку.

Ген вже сонечко ясне,—
Не цілуй тепер мене!
...Що гадалося,
Що бажалося,—
Знає серденько одне...

3. НЕ СНИСЬ МЕНІ, ТОПОЛИНО

Не снись мені, тополино,
Ти ж, яворе, снися!

А ти, милий мій, єдиний,
Вернися, вернися!

Не клянущ посеред ночі
Розлучницю злую.
Я їй сині свої очі,
Косу подарую.

Срібний голос без вагання
Віддам, коли мало,—
Щоб з тобою до світання
В саду не гуляла,

До грудей щоб непокірний
Чуб твій не горнула,
Щоб мені твоє невірне
Серце повернула.

1955

ЧЕРЕШНІ

До строку в цім році черешні
Оділись туманом рожевим,
І мерзнуть ночами, сердешні,
На стужному вітрі квітневім.

Так жаль садоводу старому,
Як гляне — тріпочуть під вечір...

До ранку він палить солому
І димом їм кутає плечі.

І зорі пливуть понад садом,
Немов над шатром сіруватим...
Попихка старий самосадом,
Присяде на мить коло хати

І піде ізнов між рядами:
— Ну, як ви, хоч трохи зігрілись? —
...Незчувся — чи то за думками
Та молодість давня наснилась,

Чи, може, й не снилось нічого,
А згадане явою стало?

Не раз під снігами ховалося жито,
Щоб знову ожить повесні.
Та спробуй собі накажи — не любити!
Ти зможеш скоритися? Ні!

І жалко було, що печалиться мати,
І сумно бувало самій...
Та навіть, як знала, що вже він
жонатий,
Ще довго не вірилось їй.

Спитали б, чи піде за іншого заміж,—
«Ніколи!» сказала б вона.
...Та весни ідуть і літа — за літами,
І ось вона мати й жона...

І згода в сімействі у неї, і спокій,
І радісно з сином малим.
І хай чоловік в неї не кароокий,—
У щасті живе вона з ним.

Не всім же судилися карії очі!
Вже наче й забулись вони...
Коли б тільки сни та не снились дівочі,
Жагучі, непрошені сни!

Коли б не вставало воно, як навмисне,
Коли б не всміхалося скрізь
Смагляве обличчя оте ненависне
І досі жадане до сліз!

Вона б його, може, і в дім не пустила,
Коли б на порозі він став.
Та тільки ж і досі забути несила
Ті дивні дівочі літа,

І світлі, і повні солодкого суму,
Далекі, і вічно близькі,
В травневих ночах передумані думи,
І мрії, і сльози жаркі...

А може, їх з пам'яті гнати й не треба?
...Недавно минулі й давно,
Вони — як це поле широке, як небо,
Як вітру оцього вино,

Манливі, як пісня далека, як жито,
Що колосом в обрій дзвенить...
Згадай їх і знай, що не марно прожито,
Що треба ще жити і жить...

1953

ЛЮДА

— Людо! Людо!

Озовися! —

Тихо... Й знов на повні груди:
— Людо! Де ти? — на узліссі
Хтось гукає, кличе Люду.

Хто гукає? Хто шукає?
І кого? — Сестру? Кохану?
Чом неспокій виринає,
Обійма мене неждано?

Чом спинивсь я у тривозі,
Жду, завмерши, вірю чуду,
Що за мить на цій дорозі
Стріну Люду, стріну Люду?

Що вона десь близько-близько,
Не за даллю і літами,
А отам, де снить берізка
Під вологими вітрами,
Де заліг вечірній спокій
Між високими дубами,

Начебто не десять років —
Десять кроків поміж нами...

— Людо! Людо! —

...Не здалося...

Може, справді кличуть Люду,
Рідну, ту, яку я й досі
Не забув і не забуду?

Ту, що в серці молодому,
Як жила — живе єдина,
Ту, яка тепер другому
Друг навіки і дружина?..

— Людо! Людо! —

Кличуть Люду...

Луни тишу розкололи...

Не забув і не забуду,
Біль не стихить ніколи!

1954

* *
*

Хіба ти не чуєш, як вітер співає
Над садом розквітлим, над плесом дніпровим?
Він дихає щедрим весняним розмаєм
І манить, і кличе несказаним словом...
Невже ти не чуєш?

Хіба ти не бачиш, як рясно вогнями
Над Києвом світле цвіте надвечір'я?
На площах, на вулицях, над деревами
Горять — не згоряють любові сузір'я...
Невже ти не бачиш?

Ти, може, не знаєш, не знаєш, для кого
Палають сьогодні ці зорі святкові?
Для кого ці квіти, ці трави шовкові
І ця у повітрі солодка тривога
Не знаєш для кого?..

Не вірю! Не вірю! Веселий і дужий,
Я з вітром до тебе в кімнату докинув
Садів шелестіння й жагу солов'їну...
Невже твоє серце лишиться байдужим?
Не вірю! Не вірю!

1954

* *
*

І знов Дніпро ввіходить в береги:
Уже піски біліють там, де вчора
Весни бурхлива повінь неозора
Буяла, повна дикої снаги.

Тепер за обрій стелють синю путь
Невпинні ввік, та вже спокійні хвилі.
Я знаю — скоро пароплави білі
До пристаней далеких попливуть.

Я з ними поглядом полину в даль,
І в цілім світі тихо й тужно стане.
Димок легкий на обрії розтане,
Та не розтане, не мине печаль.

І будуть довго снитися мені
Дніпрові хвилі мрійно величаві,
І ти, сумна, на білім пароплаві
В далекій недосяжній далині.

1947

* *
*

Р. Школьник.

Ходім, подруго! День який гуля!
Чого душа моя — не знаю — хоче?
В промінні — мов розтанула земля
І хвилями зеленими хлюпоче.

Таке вві сні лиш бачив я колись
(Мені весною Київ снівся завше):
Каштани вітами переплелись,
У ширину всю вулицю зайнявши.

Ми знов зустрілися — каштани й ми —
Весняних вулиць давні старожили.
Після такої довгої зими
Ми ці години щастя заслужили.

Ходім, обнявшись, співають пісні,
Хай оглядаються на нас прохожі,
Нам і каштанам вулиці тісні,
В цю весну ми на них буянням схожі.

1946

* *
*

Будь мені дружиною,
Ніччю солов'їною,
Молодим, рясним
Цвітом весняним.

Чи іти далеко нам
Під прозорим клекотом
Рік і журавлів
Між розквітлих нив,
А чи невеселими,
Жовтими пустелями,
Через бурю й сніг
Довгий шлях нам ліг,—

Будь мені дружиною
Вірною, єдиною.
Руку — назавжди
Та зі мною йди.

Землю вдвох обнімемо
З веснами і зимами,
Теплу й стужну даль.

Радість і печаль.
Пройдемо під тучами,
Сніговими кручами,
Де орли живуть —
Тільки поруч будь!

Будь мені дружиною,
Піснею орлиною,
Щастям у житті,
Зіркою в путі.

1955

УВЕЧЕРІ

(М а л ю н о к)

Ну і хлопці! Щоб їм пусто!
Тільки Вася входить,
Хтось одразу про капусту
Бесіду заводить...

Що такого досі літа
Не бувало, вроді,
Що капуста знаменита
На однім городі...

Що до того й баклажани
Скоро там доспіють,
Що й вони, як вглядять Ганну,
Зразу... червоніють...

Що цей рік вродило — (й нащо) —
Гарбузів багато...
І що цю культуру краще
Зовсім скасувати...

— А надовго ця розмова,
Хлопці, почалася? —

Сердиться, і знов, і знову
Червоніє Вася.

— Справді, друзі, може, годі?
Чи не забагато? —
Встав найближчий друг Володя, —
Треба ж міру знати!

Ви ще б пісню заспівали
Ту — про огірочки...
Жартувать — пожартували
Та й поставте точку.

Гомоніли б про погоду,
А чи йшли гуляти,
Ніж ото в чужі городи
Камінці шпурляти...

Говоріть про незабудки,
Як мовчать несила!
Правда, їх побіля будки
Ганна посадила...

Так для всіх же трактористів,
Для бригади ж ніби...
Хтось за це на нашім місці
Ще б сказав спасибі!

— Заступився друг лукавий...
— Я ж... для тебе ради... —
І сміється, — щождо справи,
Вислухай пораду:

Нащо, Васю, вечір губиш
Серед нас, жонатих?

Сміло йди, скажи, що любиш,
Йй же треба знати!

Йди, не бійсь! Ну й що, як строга?
Добре, коли строга!
Для походу отакого —
Пісню на дорогу,

До наміченої точки!
Хлопці! Ну, за мною:
«Посія-ала о-гі-ірочки
Близько на-ад водою...»

1953

КОЛОСОК

На світанні у полі при тихій доріжці
Колосок на тоненькій гойдається ніжці.

Поміж друзів хороших на світлім роздоллі
Йому сонця доволі і вітру доволі.

Він ізмалку до спеки й до холоду звичний,
І вже змалку відрощує... вуса пшеничні,
І громів не боїться, й підспівує зливам
Молодецьким, завзятим баском шелестливим.

Та й чого б і кого б він боятися мусив,
Коли стільки у нього турботливих друзів,
Коли стільки любові й душі в нього вклали?

Трактористи найкращі цю землю орали,
Академік старенький з натхненним умінням
Довгі роки виводив для нього насіння...

Це ж про нього піклуються в ночі безсонні
У селі агроном, і солдат на кордоні.
Весь народ підійнявся на подвиг великий

І до нього канали спрямовує, ріки...
То ж йому не страшні ні піски, ні посуха...

...Колосок — то дзвенить, то притихне і слуха:
Йде машина. Сюди повертає. Дівчата
Їдуть доброго ранку йому побажати.
Он коса стрепенулася руса дівоча...

І до рідних долонь він торкнувся з довірою,
І впивається радістю, силою широю,
І росте — наче сонця торкнутися хоче.

1951.

В ЛУТУГІНІ

(З циклу)

ЗАСПІВ

Сонячною дниною в Лутугіні
Вулиці у мареві прозорому.
Біля хат паркани свіжостругані
Пахнуть задеснянськими просторами,
Веснами, цвітінням
і обновою,
Млостью полудневою сосною.

Селище — на кам'янім бугрі.
Неба світлі плеса угорі.
А внизу й до обрію навкруг —
З прожилками балок і яруг —
Степ донецький без кінця і краю
Терикони хвилями здіймає,
Стелеться пшеницею
Та дзвенить копрами,
Дихає гарячими вітрами.

У Лутугіні робочий день.
У повітрі — сталі дзвін і дзеньк.
Важко йде на гору п'ятитонка

І з гори в голубизну пірна.
А на шахті трос вібрує тонко,
Напнутий під шківом, як струна.
Зірка п'ятикутна, малинова
День і ніч не гасне на копрі.
Певне, тут живе Макар Діброва...
Чи не в тім он домі на горі?

Під тополею, стрункою, густолистою,
Тополиний пух кружляє зграйкою,
А над шахтою гудок
срібlistoю
Зависа хмаринкою-чайкою.
І вона летить понад горою
Й тане в синяві
разом з луною.

Ось поважно
вийшли з кліті
шахтарі —
Хазяї,
глибин володарі —
У руці тримають
по ясній зорі.

І усі вони лутугінці звичайні —
Ці прохідники і водії комбайнів,
Вусачі старі
і хлопці коренасті,
І дівчата у косинках
попелястих.

Тане день.
І тінь густішає
по садах.

І він посміхається їй чемно
Запрошує їх, як завжди:
— Навідуйтеся.
— Дуже приємно,
Як зміну закінчимо — жди!

Помовчать якусь хвилину,
Чекаючи, щоб пройшов:
— Стоящий, — кажуть, — хлопчина!
— Справжня шахтарська кров!

Неспішною йде він ходою,
Бо їй нікуди тут поспішати:
З нарядної близько, — рукою
До сонця звідси подати.

Ні в страто, ні в інші сфери,
Ані в міжпланетну вись —
Ключем одмикаєш двері
Й рукою за сонце берись!

...Він зараз — деталь за деталлю —
Уважно огляне його.
До часу під склом та емаллю
В дротах причаївся вогонь.

І хай там у небі хмари —
(Що сонцю такому до хмар!) —
Гудок прогримів — і в фотарій
Іде з душової шахтар.

Побув він тут три хвилини —
Й сповна вже одержати встиг

Усе, що в забої за зміну
Від сонця
узяти не міг.

І ніби в полтавській артілі,
Немов у жнива косарі,
З роботи йдуть загорілі
Лутугінські
шахтарі.

Й механіка сонця Дзюбу
Найпершим у коло зовуть,
Коли у танку біля клубу
Дівочі хустки зацвітуть.

І часто запрошують в гості
Його ветерани старі,
Розмови душевні і прості
Ведуть при вечірній зорі,

Бо — стоящий він хлопчина,
Бо — справжня шахтарська кров,
Бо — ще одна є причина,
Що цю зогріває любов:
Бо — сонце над ними в зеніті,
Зверх того, на шахті — своє,
Бо де ще —
крім нас —
у світі

Посади подібні є!

Та не каже дівчина, мовчить.

Фото —

шахті всій подарувала,
Ось воно висить...

Чув я — кажуть — дехто до роботи
Надто довго те вивчає фото...

Може, знає дівчина Галина,
Що то за ознака, за причина?

Може, знає Галя, може, ні...
Вишні розквітають навесні.
Хмарка біла в синім небі тане,
Світлі тіні бродять поміж віт...

Як іде вона на шахту рано,—
Соняшники —
й ті із-за парканів
Дивляться їй вслід.

Де вже встоять хлопцю
в мить таку?
Як не задивитись юнаку?

ПОНАДПЛАНОВИЙ ЕШЕЛОН

Паровоза

подих

гарячий...

З-над чорного краю труби

Клапті пари

зриваються,

наче

Білі
 легкі голуби...
На важких антрацитових грудях
Сонячних променів гра.
Почесний шахтар Маруда
Схвильовано каже:

«Пора!»

І мовить напутне слово
Комбайнер Порохня Антон,
І ось до відправки готовий
Понадплановий
 ешелон.

Довго оплесків світла злива,
Налетівши раптово,
 шумить,

І від того
 сяйвом мінливим
Іскриться оркестру мідь,
Потім в небо, високе й чисте,
У напружену
 вітряну тиш
Звуки гімну злітають врочисті —
Аж серця
 забились
 лункіш.

Паровоза могутні груди
Видихають октаву густу...
— «На за-хист ми-ру
 вста-вай-те,
 лю-ди!» —
Звихривсь
 голос дзвінкий
 в висоту,

І за ним у безмежжя блакиті,
В широчінь неозору степів:
— «На захист ми-ру!» —
і вже не злічити,
Скільки в пісні сплелось голосів.
За бугор — і на дальні дороги
Покотилась луна жива...
І силу,
а не тривогу
Чути
у цих
словах,
І впевненість,
світлу й велику,
Насталює в кожному
цей клич...

Хай вкарбується в пам'ять навіки
Мужня строгість
оцих облич,
Ці шахтарські прості мундири,
Схожі
на одяг бійців,
Заклопотані ці,
без міри
Добрі погляди
матерів,
І оце пахкотіння гаряче
Паровоза в останню хвилину,
І ці клапті пари,
що наче
Зграйка легка
голубина...
Ешелон вирушає,
і вітер

Враз
 ввірвався
 з недальніх яруг.
І летять на вугілля квіти,
Кинуті
 сотнями
 рук:
Мов червоними й синіми
 вогниками
На платформах
 зайнявсь антрацит...
І — чи то пластівцями вогкими
Біла пара
 заслала світ,
Чи то, може, сльоза
 неждана
Затуманила очі на мить...

Рідна земле моя кохана,
Інакше
 не варто
 жити!

Тільки так,
Для твого щастя,
Творити,
Жити.

ФЕДІР ГРИЦАЄНКО

Завтра вранці сісти на машину
Та доїхати до Чистяково,
А відтіль вже поїздом —
 і на Сумщину...
Все готово!

— Значить, у відпустку, Федю?
— Так!

— З молодю вернешся, чи як?

З молодю

чи без молоді він приїде,
Це йому, признатись, невідомо...

А за матір'ю він,

правди діти ніде,
Скучив, мов не був піввіку вдома,
І за школою, і за сільським майданом,
За друзками скучив за старими...

Укладаючи в дорогу чемодана,
Уявляє він, як стрінеться із ними.

...Ось він вже іде до клубу ніби,
У шахтарському мундирі,

у новому;
— Здрастуй, Грицаєнко! Як живеш?
— Спасибі!

— В гості чи зовсім уже додому?

— В гості!

— Ну, розкажуй, як діла там?
Що новенького, які в Донбасі справи?

— Та... розповідать підряд — багато...

— Ми тобі регламенту не ставим...—

І почне він з самого початку:

Як приїхав, як на курсах вчився,

І про все, що бачив,—

по порядку,
Коли в шахту перший раз спустився.

— А рубать вугілля як?

Не важко? —

Хтось, напевне, з друзів запитає.

— Треба вміти! Ми за 'дну упряжку
Й по три норми даємо, буває...—

Тут йому і скажуть хлопці вражені:

— Як же це?

— У що ти, Федю, впряжений?

— Де ж це в нашій видано країні?

— Хто у нас в упряжці ходить нині?

Федір —

начебто не розуміє —

Скаже, поглядаючи лукаво:

— Може, хто й ледарювати вміє,

То тому, звичайно, інша справа...

А у нас упряжка у почоті,

В нас людину знають по роботі...

Потім стримать сміх нестане сили:

— І мене ж це слово, хлопці, збило!

Це прийшли ми перший раз до кліті,

А у нас питає стволоний:

«Шахтарі ви, бачу, знамениті...

Це чи не в упряжку вже, в забій?»

Стоїмо й не знаєм, що сказати;

В що? Кого ми будемо впрягати?

Запитали в бригадира.

Виявляється:

Так на шахті

зміна називається...

Роздивились — все в цій назві зважено:

Скрізь... електрику в роботу впряжено...

І в електровози, і в комбайни,

І в лебідки,

всюди і в усьому.

...Був в цім слові інший зміст, звичайно,

Та тепер усе в нас по-новому!..—
...Так він з друзями говорить
із старими,
Укладаючи в дорогу чемодана...

Скоро він і справді разом з ними
По широкому ходитиме майдану:
Мчать години...
Вже і виїжджати час...

Поспішаю, Одарко Сильвестрівно,
Попередити вас:
Вранці в хату, Одарко Сильвестрівно,
Зайде ваш син,
Не впізнати, Одарко Сильвестрівно,—
Так виріс він.
І поважнішим у розмові,
І ширшим він став у плечах.
І вогник завзятий, новий
З'явився у нього в очах...
Іхав з дому хлопчак хлопчаком,
Звичайний собі,
а тепер —
В комбайнера він помічником,
Без п'яти хвилин — комбайнер!
Ну, та й що наперед казати,
Коли сам про все розповість
Дорогий ваш гість.
Знаю — й так вам в ці ночі не спати,
Уставати ні світ ні зоря,
Сина свого виглядати
Красеня,
Шахтаря.

ПРОВДИ

Вже до машини хтось підніс
Останній чемодан,
І на коліна баяніст
Поставив свій баян,
Уже і гості —

хто на чім —

Розсілись в кузові тіснім...

— Здається, всі?

— Ну що ж, пора!

— Заводь машину, і — з двора!

— Хіба стількох вас довезеш? —

Гука шофер під сміх...

І раптом кинулись:

— А де ж,

Товариші, жених?

— Вже без горілки — півгриха

Весілля відгулять,

А тут — сказать — без жениха...

Незручно й починать!

— Як так, то зачекати слід...—

Сміється молода в одвіт.

Тимчасом сам шофер оббіг

Кімнати всі підряд

І до машини, збившись з ніг,

Вертається назад:

— Весь гуртожиток обійшов!

— І не знайшов?

— І не знайшов!

— Ну, де ж він є?

— Та хтозна-де!

— А чи не він ото іде

Не міг він Дмитрівні старій
Спасибі не сказати!

І ось тепер розчулений
Стоїть він і мовчить,
Бо Дмитрівна —
(минуле їй

Ця нагадала мить) —
В задумі задивилася
Удалину кудись,
Аж очі заіскрилися,
Вологою взялись...
А може, то... бо вітряно,
Єлизавето Дмитрівно?

Ні, ні, це те, що снилося,
Сльозою з віч скотилося...
Що мріялось, гадалося,
Прокинулось, озвалося...

Коли б вернувся чоловік
У той далекий рік,
Міг бути й в неї син такий,
Красивий і стрункий...
Не пережить тебе, важка
Печаль вдови німа!

Стара шахтарка юнака,
Як сина, обніма.
І мовчки всі стоять кругом,
А угорі блакить
Така, що — птах торкне крилом —
Все небо задзвенить!
Здається: вийди і гукни
В ці далі голубі,

І дише вона теплотою вологою,
І віє від неї чимось таким,
Що серце
 радісною тривоگو
І щемом сповнюється терпким,
І наче злилось воно
 з даллю весняною,
З серцями, що б'ються далеко навкруг...
Хай та,
 яку вперше назвали коханою,
Не знає суму
 воєнних розлук,
Хай в того,
 хто вірним быть присягається,
Слово
 довіку буде твердим!
Земля розквітає,
 і мрії збуваються,
І це
 називається
 щастям людським.
...Пахучим весняним вітром обвіяний,
По вулиці,
 що зеленіє, мов сад,
До шахти,
 схвильований і замріяний,
Іде шахтар на вечірній наряд.

1950 — 1953

МРІЯ

Можна пролежати день під вогнем
і десяток діб,
Можна з простреленим серцем
смерть подолати зловісну.
А тільки без мрії
ми й хвилини жити не змогли б,
Як без повітря, без кисню.
Наша мрія
Не в лінощах марена,
не на перинах ніжена,
Не про райські сади,—
щоб і яблука падали в рот.
Де петляла в тайзі
Володимирки далеч засніжена,
Де гриміло «ура!»
червоних пітерських рот,
Де в лісах партизанських
гула, не змовкала завія,
Де по хвилях Сива́ша
убрід переходив солдат,—
Скрізь жила наша мрія,
ішла наша мрія,

Вона нам —
як вірне крило у польоті стрімкім.
Учора — широке,
ще ширше й надійніше нині:
Наше Завтра жило і живе в ній,
як розпочатий дім,
Як колос — в гінкій стеблині.
Мріє!
Ні старості,
ані смерті я не боюсь!
Старість не прийде,
смерть нічого не вдіє,
З кулею в грудях впаду,
та знов підведусь
З тобою, мріє!
І розум з тобою
ніколи не вмре від безпліддя,
Не згасне ніколи стремління — угору і вдаль.
Ось уже виріс дуб із малого жолудя,
Рейками вже простелилась
здобута з руди сталь,
А кожна вершина — нові odkриває вершини,
Підносить,
чарує чудовою даллю новою.
Все вперед і вперед!
В путі не марнуй ні хвилини!
Ми не знали й не знаєм спокою,
не хочем спокою!
Мріє, мета!
Комунізму радісним іменем
Надихай і веди мене!
Надихай і веди мене!

1953

На щоглах корабельних сосен
Гудуть зелені паруси.
А попід ними бродить осінь —
Багрянцем обпіка ліси,

Та вітер нишпорить і свище,
Останню женучи теплінь...
Вже на забутім торфовищі
Небесна замерзає синь.

І ти в пустельнім сірім полі,
Де хвиля грала золота,
Задумуєшся мимоволі,
Що йдуть, не вернуться літа,

І в вітрі ловиш одзвук суму,
В дощі осіннім — присмак сліз...
А ліс мовчить. Глибоку думу
Таїть осінній мудрий ліс.

Безлистий, чорний, строгий з виду,
В живому панцирі кори,

Він кинув осінь, мов сновиду,
На нею ж складені костри,

А сам у царственім спокої
Підніс обпалені гілки,
Де, повні сили молоді,
Сплять насторожені бруньки...

Що не гнило, не скніло живши,
Що шлях проклало в боротьбі,
Те не померло, не лишивши
Надійних зерен по собі.

У зелені й в снігу — безсмертне,
Живе і в цвіті й в багреці,—
Отак іде життя уперто
Із зерном, з бруньками в руці,

Летить у весну, в зиму, в осінь,
В простори літньої краси...
Над ним, немов на щоглах сосен,—
Зелені, вічні паруси.

1955

ХЛОПЧИКОВІ

Кораблика хлопчина склеїв.

М. Рильський.

В сусідський двір, у море тале
Ти кораблі женеш чимдуж,
О, мій маленький адмірале
Струмків весняних і калюж.

Можливо, й не водити військо,
Не стати «справжнім моряком»
Тобі судилося, хлопчисько,
Зростеш відважним юнаком

І тут, на суші,— неозора
Твоя й моя лежить земля.
Я теж в піснях літав до моря,
Та ввік не бачив корабля.

Снагою, пристрастю багатий,
Дорогами життя йдучи,
Десь будеш днями працювати
Й писати вірші уночі.

У двадцять років, чорнобровий,
По вулиці пройди оцій,

Тут каравели паперові
Ганяти буде хлопчик мій.

І все звичайне, все буденне,
Як я, забудеш ти в ту мить:
І може, в тебе, як і в мене,
Зненацька серце защемить.

1946

* *
*

Ще до старості не близько,
Та вже юність — ген за нами...
Ти ж, — як росяна берізка,
Що не старіє з роками.

Притомивсь я у дорозі,
Спочивати йшов додому.
А зустріла — й на порозі
З пліч моїх змахнула втому.

Ти поклала сина в ліжку:
— Люлі-люлі, спатки-спатки... —
А сама — ну, більша трішки,
Але все-таки дівчатко.

А сама — мов та берізка
На узліссі вранці-рано,
Отаке собі дівчисько
Миле, всміхнене, кохане...

Ти ж бо втомлена, я знаю:
Півгодини як з роботи.

Дай хоч вечір потримаю
На плечах твої турботи.

Щоб надовше ради мене
Ти лишалася такою,
Щоб мені і нічно й денно —
Аніде не знать спокою.

1954

* *
*

Ти кажеш — осені руками
Підпалено каштани й липи;
Ген по садах, понад шляхами
Стоять вони, як смолоскипи...
Але — не думай — це не осінь,
Не йшло ще ж літо од причалу,
То листя сонця напалося
Й тепер на нього схожим стало...

І ми — не думай — не старієм,
Хоч попрощалися вже з маєм...
Ми просто більше розумієм,
Більш відчуваємо й бажаєм.
Нам просто з кожним днем миліша
Земля, що зміряли-сходили,
Поля, лугів духмяна тиша,
Річки, стежки і крутосхили...

Все наче пройдено замало...
Й все більше в грудях тої сили,
Що нам спокою не давала...
І манять, манять, як манили

Дороги, в далину простерті,
Гудки понад мостами кличні...
Ах, бути б юними до смерті,
А коли можна — жити б вічно!

1954

НА ТІЙ ВУЛИЦІ

Була звичайна вулиця,
Проста, без жодних див,
Мене ж немов за руку хтось
Щодня туди водив.

Жила хороша дівчина
В хатині за містком,
Росли зелені пагінці
У неї під вікном.

Мені лише сімнадцятий
Ішов об тій порі,
Вона ж здавалась старшою
Років на два чи три.

Я часто зустрічав її,
Та підійти не смів,
А, трапилося, глянула
На мене із-під брів,

То я одразу знітився
І спалахнув лицем,

І, певне, що я видавсь їй
Зеленим пагінцем.

...І знов на тую вулицю
Я випадком забрів.
Дитячий сміх доноситься
З дворів та із садків...

І от — війнуло спогадом,
Далеким, давнім сном:
Жила хороша дівчина
Тут близько, за містком.

Я часто тут ходив колись
В одну весну мою,
А тільки я цю вулицю
Взнаю і не визнаю:

Будинки вгору вирости,
На повний встали зріст,
І не місток минаю я,
А над каналом — міст.

У вікнах дому нового
Веселі промінці...
Ось підлітками-кленами
Стоять ті пагінці,

А ось... в малого хлопчика
Сміються із-під брів
Ті очі, що колись у них
Я глянути не смів...

І щось зі мною діється,
А що — не розберу...

Немов хорошу пісеньку
Я пригадав стару,

Хорошу, світлу, сонячну
І трішечки сумну...
І — наче знов сімнадцяту
Стрічаю я весну,

І сниться, й манить здалека,
І кличе знов і знов,
Незнана, нерозгадана,
Незвідана любов...

Дзвенить та давня пісенька
Без туги, без жалю.
У мене вже дружина є,
І я її люблю,

Та хороше, що пам'яттю
Наділено серця,
І що не має молодість
Ні краю, ні кінця!

1951

* *
*

Підбіг — і на руки, припав до грудей,—
І я найсильнішим стаю з-між людей.

Неначебто ширшим роблюся в плечах.
А силу яку відчуваю в руках!
І очі горять, і твердіша хода,
Вогнем закипа в мені кров молода,

І ніжний, і дужий, і велетень я,
Мій синку, гаряча кровинко моя!

О, як пригорнувся він тільцем малим!
Для нього я — хліб, і для нього я — дім,
І мови звучання, і перші слова,
І в погляді перша цікавість жива,
Я той, хто в садок і у світ поведе,
Я той, хто не дасть у обиду ніде...

Ти знаєш, ти знаєш, що велетень я,
Мій синку, гаряча кровинко моя!

Хіба ж я комусь цю голівку віддам,
Ці губи, що «тат...» вимовляють і «мам...»

Ці мурзані щоки, кирпатий цей ніс,
Це щастя, що ось на руках я підніс?

Хіба ж я дозволю, щоб ворог спалив
Будинок, де перші ти кроки зробив?
Хіба ж не прикрию своїми грудьми
Той сад, де з тобою гуляємо ми,
Ту школу, де будеш учитися ти,
Це місто, в яким тобі в щасті рости,
Цю землю, де візьмеш нові врожаї,
Ці світлі простори твої і мої?

Недаром, недаром же велетень я,
Мій синку, гаряча кровинко моя!

1954

* *
*

Живем, років своїх не лічим...
Та не втішаюся обманом:
Як правді глянути у вічі,—
То я вже скоро літнім стану.

Ще я не стомлений, не хворий,
Не відстаю між молодими.
Та кожен рік — суддя суворий,
Що при мені стоїть незримо.

Не для хвали, не задля слави —
Чим відплачу вам, люди рідні?
І вам, ліси, вам, буйні трави,
Сади і пшениці дорідні?

Чим я віддячу милим веснам,
Що мене змалку колисали?
Що поверну в ті руки чесні,
Які і хліб, і сіль давали?

Хай старість серця ще не студить,
Та вже ось в чубі нитка біла...
І невмолима совість судить,
І кличе кожну мить до діла.

1954

ПОЕМИ

МАТИ

Ти знову миєш голову мені
Гарячою водою дощовою,
Мов я маленький знов і на війні
Не був ніколи. Грім і гуркіт бою
Тепер мені уже здаються сном,
Що ніби вчора уночі приснився,
А ти мене збудила, й він скінчився,
І день настав. Тепер твоїм теплом
Я знов зігріюсь; одійду, одтану
І знов всміхнусь щасливо, як колись.
Тобі незручно, мамо, дай я стану
Навколішки. Я трохи, бач, підріс.
Ба, й правда! Діти ж уночі ростуть,
А ніч тяглася довга, непомірна...
Я знаю всю важку та довгу путь,
Що ти пройшла в сльозах, та непокірна
У лютім горі. На стару межу,
Де починаються твої страждання,
Ходім зо мною, мамо, без вагання,
Я все про тебе людям розкажу.
Думками вернемось до того дня,
Коли крізь мирних днів ясні кордони

Війна прорвалася і навманя
Пішла топтати поля і нищить грона
Терпкого винограду у садах...
Уже в клунках твої пожитки, нене,
І весь твій дім тепер — широкий шлях.
Де ти чекатимеш листів від мене?
В безмежнім світі як тебе знайду?
Шинель вдягнувши, взявши зброю
в руки,
Я теж шляхами димними іду
В незнану даль тривоги і розлуки.
Ось матері бредуть повз нас на схід,
А захід дише нам в лице грозою.
Я знаю, мамо, й твій прослався слід
На цім шляху у мене за спиною.
Не день, не два не мовкне гук гармат,
Вогонь і дим заслали поле бою.
Я ще стою. Як син і як солдат,
Шлях смерті мушу я спинить собою.
Німецькі танки дибляться, хропуть...
Прорвались — і вперед, несамовиті,
А я не зміг, не зміг їх зупинити —
Вони твою перетинають путь.

Б'ють гармати
На сході.
Глухо.
Німець говорить
Скучно.
Сухо:
«Німецьке командування
Пропонує всім
Піти в свої села!
(На обрії — дим)
Піти негайно.

Там, на місці,
Знайдуть комісарів,
Знайдуть комуністів.
Майно і пожитки
Лишити тут.
А ні —
Капут!»
З автомата черга,
Немов батіг.
Ось він,
Горя твого
Поріг.

Було в сусіднє підеш ти село,
Й не знаєш там ні сну, ні супокою,
За домом скучивши; коли було
Йдучи назад, побачиш під горою
Знайомий дах — тебе не наздогнуть.
Чому ж тепер ідеш ти так повільно?
Мов вартові насуплені, стоять
Стовпи обабіч шляху. Божевільно
Кружляє на дорозі свіжий лист,
Дочасно зірваний з своєї гілки.
Над річкою підняв до неба міст
Поламані залізні кості. Скільки
Тобі лишилося іще іти?
Вже ноги ниють стомлені, натерті.
Спинися, мамо, мо' й не знаєш ти,
Що до загину йдеш, що йдеш до смерті...
Спадає вечір. В тьмі зникає шлях,
Та ти й навпомацки знайдеш ворота.
А втім, що в хаті? Темно у шибках...
В сусідське стукнула віконце.
«Хто там?»
О боже, боже! нащо ж ви прийшли?

Щоб знали, що тут діється, сусідко!
Які страхіття тут! Недолюд злий
Усе лютує і кінця не видно.
Не плачте ж тільки, в хату йдіть скоріш,
Спочинете і треба щось робити.
Тепер не вдень, тепер вночі видніш...»
Зайшла і впала. Десь несамовитий
Загавкав пес на вулиці німій...
А ви, замислений, спинились серед хати,
Герасимович Йосип. Рідний мій,
Не знаю, як тепер вас величати...
Я ще з дитинства пам'ятаю вас.
Любив казки й вам не давав спочину.
Було пізніш: в гарячий літній час
Приїду на канікули і скину
Розтоптані студентські черевики,
На київських розбиті вулицях.
Ви лагодили їх, за цвяхом цвях
Вбиваючи терпляче. Я навіки
Запам'ятав ті мрійні, теплі дні...
Хатина ваша і розмови щирі
Не раз було згадаються мені,
Й святе чуття любові та довіри
Моє сповняло серце...

...Ніч сплива,

Мов чорний корабель за течією,
А ти сидиш — ні мертва ні жива.
Що стане завтра долею твоєю?
З якої сторони прийде воно —
Жадане і негадане спасіння?
І раптом вдарило крильми в вікно
Приглушене, далеке голосіння...
Хто плаче там? Чиї то голоси?
Ти пізнаєш, ти вже колись їх чула...
Це знову чорним привидом часи

Старих страхіть вертаються. Минула
Пора спокою. Клич її, моли,
Бо люту смерть рука кривава сіє.
— О, де ти є і чи прийдеш коли,
Єдиний сину мій, моя надіє!

Б'є годинник. Маятник упертий
«Ні» та «ні» — хитає,— «ні» та «ні»...
За вікном, крізь неба звід продертий
Зерном зорі сиплються ясні.
Дальні зорі, тихі, геплі зорі
Залишають в небі довгий слід.
— Не журіться, я вас в цьому горі
Не залишу,— вимовив сусід,—
Не журіться, рано ще журитись,
Ворогів хай туга їсть та страх!
Нам ще з вами, може, веселитись
На бучних судилось весіллях.
Нам ще з вами, вірю, жити й жити,
Сміхом давнє лихо споминать.
Вам би тільки до зорі поспіти
Вийти за село, минути гать,
Вас тоді не знайде кодро враже,
А що темна ніч — то добрий знак...—
Б'є годинник лунко, ніби каже:
— Так і буде, тіль-ки, тіль-ки так.

Десь півень криком ніч навпіл розтяв.
Крізь темряву, городами й садами,
Веде тебе сусід за тихий став
Забутими й безпечними стежками.
— Оце ж до німця всім було де жить
І місця всім було в селі доволі...
Нехай щастить вам у дорозі, йдіть,
До ранку зайдете далеко. В полі

Навряд, щоб вас спинив хто уночі —
На хутори глухі веде дорога.
А спинять — довідки подаючи —
Німа, мовляв, — не говоріть нічого.
Вас, бач, по мові легко відрізнить,
То ж як питатимуть — мовчіть, ні звуку... —
...На гаті ти спиняєшся на мить
І тиснеш вузлувату й теплу руку:
— Спасибі, рідний! —

...Осінь і пільма

Бредуть з тобою поруч диким полем —
Німі, як ти. Ти ж бо тепер німа!
Німа, німа... Яким у серце болем
Вдаряє слово це. Його ж бо ти
І вимовити можеш, та не владна.
Невже навік прокляттям німоти
Вуста скувала доля невідрадна?
Хто ти тепер і як тебе зовуть?
Куди ідеш? Займається світання,
Хмарини скорбні угорі пливуть,
Вони, як ти, без дому, без пристання.
Тебе — недоля, їх женуть вітри.
Тебе, як їх, дорога невідома
Веде у даль. То вгору, то згори,
То стелеться долинами. Утома
Ходу скувала, тягарем лягла
На серце, невідступна і незрима.
Чом не зайдеш спочити до села?
...Сусідчина торбина за плечима,
Її хустина та її ім'я...
Куди ж твоє, твоє ім'я поділось?
Невже усе життя, свій дім, сім'я
Казковим щастям лиш вві сні наснилось
І спомином лишилося в душі...
Тепер лиш воскрешай в своїй уяві

В забутій скирті уночі в тиші
Минулі дні. Я знаю, нелукаві,
Прийдуть вони, порадники німі,
Присядуть поруч на постелі вбогій,
Пригріють, наче голуби крильми.
А зранку знов попереду дороги,
Мов ті іржаві схрещені ножі.
І знов обходь оселі стороною,
Май наготові довідки чужі,
Немов ти й народилася німою,
Не розмовляй, не плач, не голоси,
Умій мовчати, дивитись і терпіти,
Набрякле серце тягарем носи,
Любові й зненависті повне.

«Діти!»

Слова, мов сонце, теплі: «син», «дочка».
Кого в житті ти зможеш так назвати?

— Я чую, мамо! Ось моя рука,
Візьми, нагрій її, як тільки мати
Нагріти може — дотиком одним!
Лежу в шпиталі, на твердій постелі,
У гарячковім сні я йду крізь дим
Поміж війною спалені оселі,
Не розбираючи дороги. На війні
Немало я пройшов уже і всюди
Тебе шукаю, і ніхто мені
Сказати не може. Йдуть та йдуть люди —
Ніхто не зустрічав, тебе нема.
Я знаю: це було у листопаді...
Чи не в ту ніч, як стала ти німа,
Мені наснилось, наче на леваді,
Оточеній дубами, ти стоїш.
Горить курне багаття під тобою,
І ти вже зайнялася, ти гориш.

Мерщій! Мерщій! Пробитою ногою
Ступаю, зуби стиснувши. Бинти
Наскрізь промокли кров'ю, наче рану
І в них пробито. Як мені дійти?
Як я проб'юсь до тебе? Як дістану?
То рів, то мур високий вироста,
Не обійти, не обминуть сторожу,
А тут уста скувала німота,
Гукнути, крикнуть хочу, та не можу.
О, клята німота! Нестерпна мить
Незвіданої люті та безсилля!
У жилах кров стривожено шумить,
І серце залива пекуча хвиля.
Далекий плач, неначе привид, зник,
Поміж дубами одгукнувсь луною —
І я до тебе рвусь, я сам — мов крик,
Бо мій язик прикуто німотою.
...Сестра присіла на мою постіль
І на чоло поклала теплу руку.
Я тільки уві сні відчув цей біль,
Твоєї німоти смертельну муку.
А ти, чи я збагнути зможу, — ти,
Який тягар знесла!

...На дальніх схилах
Чорніють роздоріжжя, мов хрести
На безіменних мовчазних могилах,
Мов вимерла земля...

Та навкруги —
Ти бачиш скільки сіл на виднокрузі!
І що, як в них лютують вороги,
Тебе зустрінуть там, зігріють друзі!
Там в кожній хаті сиві матері
Синів на смертний бій благословляли
І ждуть вістей із фронтів доріг,

І у зневірі ждять не перестали,
Бо знають певно — наші знов прийдуть,
І виглядають, щоб прийшли скоріше.
Там у біді надією живуть,
Там все на німців ненавистю дише!
А ти ідеш, і день за днем мина
В тривозі, у безцільному блуканні.
У темряві зникає далина.
Чи ж знов ховатись в скирті до світання?
А завтра що? Чого ти ждеш іще?
Що жде тебе на цій важкій дорозі?
Ти під дощем, що день і ніч січе,
Десь упадеш в безсиллі, у знемозі.
А я ж до тебе йду! Надійся, вір!
На цих дорогах дальніх, несходимих —
Лиш сонцем з'єднаних та сяйвом зір —
Непередбаченої бурі вимах
Нас розметав на час, не назавжди.
Ще висхне море крові і бід
І знов нам щастя верне перемога!

...В яке село веде тебе дорога?
Ти тут раніш ніколи не була.
По тихих вулицях війна пройшла,
І в кожному домі — горе і тривога.
Ні вогника, ні голосу ніде.
Хати принишкли в темряві похмурі.
Та кожне серце дня нового жде,
І тиша ця — напередодні бурі.
Вслухайся пильно: чуєш, рипнув віз,
І птиця крикнула вночі неждано —
То партизани возять зброю в ліс,
То перегукуються партизани!
Вдивляйся в тьму: ти бачиш вдалині
На обрії займається заграва?

То в вибухах, у димі і вогні
Встає у небо партизанська слава.
І в кожному домі тут — одним живуть,
Одна є міра, іншої не знають:
Є ті, що вийшли в бій чи в бій ідуть,
І ті, що рідних з бою дожидають.
Вогонь твердих, нескорених сердець
Не згасять горя чорні й стужні зливи!

...І ось ти в хаті. Блума каганець,
Тремтять на стінах тіні полохливі,
І тихий голос лагідно пита:
— Видать, стомилась з дальньої дороги?..—
І враз твоя зникає німота,
І враз зникають сумніви й тривоги —
Ти в рідній хаті! В цю осінню ніч
Тебе укріє від негоди стеля,
Тобі постелиться людська постеля...
Хазяйка дрова кидає у піч,
Щоб захолону страву підігріти.
Чого вона замислилась в цю мить?
Сльоза упала й вже нова тремтить
На вії... Це ж, напевно, й в неї діти
Там, на скривавленій з бою землі.
Де не змовкають день і ніч гармати,
В окопах десь...

У хаті цій, малі,
Вони навчались «мамо» вимовляти,
В щасливі дні зростали і зросли,
За цим столом вночі уроки вчили,
І цей поріг у світ переступили,
В широкий світ, в далекий світ пішли...
Хто скаже, де вони, які вітри
Гудуть над ними в ці тривожні ночі
Холодної осінньої пори?

Який вогонь, яка гроза клекоче
Над їх життям?

«Давно нема листів,
І хто зна, чи діждати їх судилось.
Молодший на кордоні з перших днів...
Чи ж він живий? Три ночі тому снилось:
Іде він чорний весь, увесь в вогні,
Під ним дорога у крові багрова.
Іде і посміхається мені,
А я стою й не вимовлю ні слова...
І що це означа? А втім, я в сні
Не дуже вірю. Я одне лиш знаю:
Не зрадять матері мої сини
І рідному свому не зрадять краю.
Мій старший вже й до цього воював,
Пройшов фінляндську, був на Халхин-Голі
І нагороджений.

...Оце він працював
У нас в колгоспі головою. В полі
Було проводить цілі дні. В жнива
Й ночує там, у польовому стані.
Тож був завжди у славі та в пошані.
— Хазяйський в нас,— казали,— голова.
Було додому прийде уночі
З засідання правління чи сільради
Й вечеряє. З ним поруч сидячи,
Задумаюсь на мить, щаслива й рада,
І бачу шлях широкий, з вишини
Велике сонце гріє землю й сяє,
І шляхом тим ідуть мої сини,
А з ними я...»

Повільно догорає
В печі. Вогню нема, та жар не згас —
Він жеврітиме довго під золою...
Я знаю, мамо, ти сама не раз

Так мріяла вечірньою порою.
На тих широких сонячних шляхах
Ти бачила мене, була зі мною;
В моїх нечастих і скупих листах
Єдину втіху мала, і спокою
Не знала, коли довго не писав.
Що можеш ти тепер про мене знати?
Я у вогні, в бою. Я, може, впав
Й ніколи більш не буду вже писати.
...Про все розкажеш ти. В ці чорні дні
Іще дорожчий серцю теплий спомин
Про час недавній, тихий та ясний.
В ці дні надії негасимий племінь
Та мрії, що збулись і не збулись,
Горять світліш — порадники єдині.
...В тяжку годину ви в житті зійшлись,
Та сестрами ви стаєте віднині.

Я по війні з рушницею пройшов,
Як у негоду безкінечним полем.
В солдатськiм серці матері любов
Була мені вірадою та болем.
Вогонь її мене в окопі грів
І вів на смерть, велів перемагати.
О, сподівання й мрії матерів,
Розмова в чорну ніч в далекій хаті...
Де слів таких узять, яке тепло
З якого сонця в кожне перелити!
Ми будем жить! Лихий біді на зло
Ми переможемо і будем жити!
Ми вернемось! Та до тії пори...
...Що вам дано про день прийдешній
знати?
Всю ніч наскрізь холодні й злі вітри
Гудуть за стінами старої хати.

А вже пожежі зводиться крило
І вам в цю ніч нещастя не минути:
Загін каральний увірвавсь в село,
Це лиш за вітром пострілів не чути.
А ви застигли в думках за столом,
Не доторкнувшись навіть до вечері.
А хтось уже пробіг попід вікном,
Кричить і кличе, калатає в двері:
— Та німці ж у селі! Чи ж вам не чуць?
Родини активістів катувати
Он зачали. Вони й сюди ідуть
По вулиці... Мерщій тікайте з хати
Або й з села! —

...І знову дальня путь.

Над вами ніч і, певно, не остання,
І знову хмари угорі пливуть,
І знов назустріч устає світання.
Мов ручаї, що плинуть до ріки,
Вливаються в дорогу дальні стежки
Із міст і сіл, де тільки дим гіркий,
Ядучий дим та чорні головешки
Лишилися. Ідуть вони та йдуть —
Старенькі матері та скорбні вдови,
Солдатки, що мужів уперто ждуть
І ждати будуть довго — хай громові
Давно замовкли голоси гармат —
Вони ще стринуть переможців з бою.
І на шляху останній хліба шмат
Вони, мов сестри, ділять між собою.

...Далекі друзі незабутніх днів,
Безвусі й досі — та старі солдати!
Хто з вас вві сні не бачив матерів?
Хто з вас не снів теплом старої хати?

Кому із вас в окопному багні,
В осінні ночі, крізь дощі невпинні,
Примерхлі ледь не снилися вогні
Привітних сіл на дальній Україні?
...В сирий окоп стікали ручаї,
І ми грязюку чобітьми місили,
І хто напевне знати міг, чиї
Горять хати й чиї уже згоріли?..
Де ми були тоді, в ту ніч глуху,
Брати нові та давні побратими,
Коли в страшну незвіданість шляху
З серцями, горя повними, важкими,
У темряві знесилено брели
Скорботні наші матері в тривозі?
Ходімте, друзі, де вони пройшли,
Ми їх сліди ще знайдем на дорозі.

...Що були у селі партизани учора —
Це видно:
Від німецького штабу
Зостався один димар.
А місяць підводиться
Й, кров свою гублячи, блідне
І ховається
Серед хмар.
Що пройшли по селу карателі
Як не взнати? —
На осінньому вітрі
Шибениці гудуть.
— Хто, сини мої, прийде вас проваджати
В останню путь?
...А руки у них покручені,
Босі ноги,—
Наче застигла у чорних згустках кров.

Голови нахилили
І, повні тривоги,
Дивляться:
— Хто прийшов?
І слухають довго і пильно:
(Десь б'ють гармати,
А поруч, на гілці,
Тріпоче останній лист).
І все їм здається, що плаче невішна
мати,

Впавши
На поміст.
Що чужі матері біля шибениць —
То не з помилки.
А свої вже не прийдуть сюди
Із могил, неживі.
І оплакують всіх уночі
Дві матері тільки.
І оплакує кожного
Дві.
Перша мати з села із поліського —
Орлик Дорина, —
То ваша,
А друга із нею —
То мати моя.
І перша, я знаю,
У кожному бачила сина,
Бо другій —
Ввижався я.

Комісар командирові каже:
— Дві жінки до нас прийшли,
Вони в Петрівці учора
Уранці були.

Добу нас у лісі шукали,
Аж поки їх стрів
У хащі пікет наш дозорний
Й до мене привів.
...В Петрівці п'ятох повішено.
Розвідники ж — всі прийшли.
Видать, що наших поранених
Німці в людей знайшли.—
Командир самокрутку крутить
І хмуристь чоло.
— Це б взнать — коменданту
поповнення,
Певне, свіже прийшло?
А що повісили хлопців —
Сумна новина...
Та що ж, заплатять нам гади,
Заплатять сповна.
— Гукни, начштабу, розвідників,
Хай прийдуть сюди.
Не втечуть, не сховаються німці
В цю ніч од біди!
Передай, начштабу, загонові
Мій наказ:
Зіграємо німцям весілля
І похорон водночас!
Зіграєм як слід, з музикою,—
Кулеметів досить у нас!
Видать гранати хлопцям —
Повний боєзапас!
— ...Жінки в нас хочуть зостатись...
— Ну що ж, сюди їх поклич.—
...На партизанські яруги
Лягає ніч.

Крізь бою громи, в димну долину
До матерів, брати і побратими,
Брели ми, наче морем, крізь війну,
Не знаючи, де стрінемося з ними.
Хто б нам сказав тоді, хто б нас повів
До тих землянок по стежках незнаних,
Де матерями наших матерів,
Як рідних, називали партизани.
Хто б нам сказав, серед яких лісів
В дні відступів і в дні боїв побідних
Вони нових дочок, нових синів
В походах доглядали, наче рідних.
О, тихі матері! Святий поріг
У сивий дим розвіяного дому!
Ми не спинялися серед доріг,
Ми забували рани, сон і втому,
Ми пробивали вражі рубежі
І кожен дім, мов свій, із бою брали.
Нас цілували матері чужі,
І ми їх, наче рідних, цілували.
Брати мої, поплічники в війні,
Окопні друзі, бойові солдати!
В день стрічі в партизанській стороні
Кому моя на груди впала мати?
На гімнастюрку на чию, наскрізь
В боях пропахлу порохом і потом,
Вона зронила перші краплі сліз,
Як знак кінця стражданням і скорботам.
Кому вона в хвилини ті ясні
Розповіла про трудний час прожитий?

...Ти знову миєш голову мені,—
І тільки шраму з голови не змити...
Яка гроза над нами пронеслась!

Як бився світ у сполохах тривоги!
О, як надовго розлучали нас
Війною переплутані дороги!
О, мати рідна! Тихий теплий дім
Навіки кров'ю у боях здобутий!
Над бойовищами розтанув дим,
І я хотів би, наче сон, забути
Все горе, пережите за війну,
І лиш цю мить закарбувать, як спомин:
Ти — край вікна, і ліг на сивину,—
Немов рука дитини,— теплий промінь.

1946

ГОРДІЙ КРУТОГОР

(Фрагменти з повісті)

* * *

Такими, певно, всі вокзали
Були за тих воєнних зим:
Залізна бочка серед зали
Під стелю стеле сизий дим.
Така ж достоту, як в землянці,
З рум'янцями на всю щоку...
Парує чай в тонкій бляшанці,
Булькоче каша в котелку,
Впівголос пісня і розмови,
І наяву чи уві сні —
Тремтливі одсвіти багрові,
Мов од пожежі — на стіні...
Сидиш і ждеш: от-от долине
Команда «піднімайсь!», «вставай!»,
І, взявши зброю, ти покинеш
Оцей ще не обжитий рай.
Гармати вдарять на узвишці,
Вогні розкрають неба гладь...
А поки що — стоїть затишшя
Й солдати стиха гомонять.

І стомлені від цілоденних
Турбот, що їх і не злічить,
Медсестри в ватянках зелених
Не присідають ні на мить.

Гордій не спав. На цім вокзалі
Чи міг його збороти сон?
В засніжені зимові далі
Відплив останній ешелон.
І з ним усе звичайне й звичне
Спливло назавжди, й відтепер
Він залишається навічно
У розпорядженні сестер...
Зійшлись в тумані думи давні
І спогади недавніх днів:
Отут у сорок другім, в травні,
Він Катрю випадком зустрів.
Була короткою стоянка:
Опам'ятатися й не встиг,
А поїзд знов набрав розбіг —
І замигтіли полустанки.
....Він оглядавсь тоді: в вагоні
Лишалось все, як і було.
І, хоч тремтіло на долоні
Її руки живе тепло,
Уже здавалось в ту годину —
Нехай наперекір всьому,—
Що медсестрою Катерина
Вві сні наснилася йому.
Не думалося в Запоріжжі,
Де вперше їх путі зійшлись,
Що на воєннім роздоріжжі
Зустрітись прийдеться колись.
А втім, вже й це було позаду,
Як все, чим жив недавно й снів;

На підступах до Сталінграда
Воєнний ешелон гримів.

.
І ось він знов на цім вокзалі
В зав'южену зимову ніч.
Шумить в задимленому залі
Приглушена стоуста річ.
Хтось тягне пісню, повну смутку,
А хтось щасливі бачить сні,
Хтось хвацько ліпить самокрутку:
— Ану, браток, вогню кресни!
В гурток посходились бувальці:
— От в нас було...

— А в нас отак...—

Десь розмина на планках пальці
Окопний гармоніст-мастак,
І чай кипить в чийсь бляшанці,
І каша гусне в котелку,
І сивоусі новобранці
Сидять на «сидорах» в кутку...
І все це — з радістю й печаллю
І просте й нелегке життя —
Іще близьке і вже — за даллю,
В яку немає вороття,
Бо інший шлях перед Гордієм,
А там усе на інший лад...
Ще, поки ранок засіріє,
Він між солдатами солдат,
А далі... Що там буде далі?
Тут навкруги війна гула...
Чи ж досі Катря в тім шпиталі,
Де майже рік тому була?

* * *

Йде Гордій Крутогор. При дорозі,
Мов на варті,— дерева.
І вітрами шумить у тривозі
Сіра даль березнева.

Мо', замерзли в наряді безлисті,
Може, сплять на світанні?
...Повіряє Гордій, чи на місці
Всі пости дерев'яні.

Що не крок — залиша за собою
Він дві крапки глибокі.
...Йде пунктирною цею тропою
Черевик одинокий.

Похилилася сумно береза:
— Що ж ти, братіку-брате? —
Мінометове жерло протеза
За плечима в солдата...

Ще в мішку за плечима хлібина,
Та у грудях тривога...
— Вийде? Вийде навстріч Катерина?
Ну, повідай, дорого!

Мо', як в сіні загублену голку —
Так тут Катрю шукати,
Бо жила вона в цьому посьолку
На пості солдатом.

Бо пройшла од Дніпра й за Воронеж,
Тож і звідси потому
Далі рушить могла... Чи догониш
На коні на такому?

Ти, дорого, ти, вітре-всезнайко,
Підкажіть хоч півслова!
Що то скаже про милу хазяйка —
Аграфена Петрова?

Йде Гордій Крутогор і не знає,
Чи на давнім розпутті
Він торішні сліди відшукає,
Вкриті снігом, забуті.

* * *

...І ось в чеканні він застиг,—
Чийсь подих за дверима...
Невже лише один поріг
Тепер лежить між ними?
Невже лишилося ввійти,
Щоб знов, як в тому травні...
.

Сидить Гордій, чита листи —
Не зжовклі ще, та — давні...
Вже все хазяйка, що могла,
Розповіла Гордію,
Розставила на півстола
Свою кулінарію.
А він чита листи підряд,
Не пропустить чогось би.
— Так, кажете, у Сталінград
Пішла по власній просьбі?.. —
Кива хазяйка знов:
— Еге ж!
— Ще є листи?
— Немає...
А ви відтіть? Не розбереш,
Як на війні буває...

— Ото ж то, близько десь була —
Могли б там і зустріться.
По поштах польових мала,
Оце дивлюсь, різниця...
Гляди, служила у полку,
Що бився поруч з нашим...
— Було де стрітись, як в таку
Потрапили ви кашу!..—
Зітхнула. А Гордій мовчить.
І знову Аграфена:
— Озветься, певне... Поживіть
Поки що хоч і в мене...

* * *

Коли отак іти та йти —
На південь путь тримати
Повз поруйновані мости
Та обгорілі хати,
Стовпів старих нерівний ряд
І залишки проводки
Покажуть шлях до «Барикад»,
До древньої Мечотки.
І знову встане Дар-Гора,
Серцям солдатським рідна,
Де всі дороги до Дніпра,
Як на долоні, видно.
І знову дійдеш між руїн
До стін універмагу*,
Де набирали ми розгін
Перед взяттям рейхстагу.

* В підвалі сталінградського універмагу був узятий в полон командуючий 6-ї німецької армії фельдмаршал Паулюс.

...Не віриться, що не гуде
Там нині канонада.
Тимчасом вже весна іде
Звідтіль, із Сталінграда.
Руша на захід, і в степи
На північ від Мечотки,
Де похилилися стовпи
Й висять шматки проводки,
Повз балки й урвища круті,
Дорогами, ріллею...
Піди тим шляхом, і в путі
Ти стрінешся із нею.

Весна... Весна! Уже вона
Близькими йде полями,
Заходить в селище й луна
Завзятими струмками.
Щоднини відзнача Гордій
Весни нові прикмети:
В подвір'ї липи молоді,
Мов вирости з заметів.
Дивись — вже й сніг зчорнів і щез,
Ось чути у кімнаті,
Як десь побіля МТС
Гуркоче зранку НАТІ.
Стара хазяйка супокій
Втрача перед сівбою...

До вечора сидить Гордій
Віч-на-віч із журбою.
Про що у ці години він
Не передума лише?
Весняного простору дзвін
Іще чутніший в тиші.
Ідуть та йдуть за днями дні

У клопоті й турботі,
І важко бути в стороні
Без справ та без роботи.
А ніч надходить — уві сні
З'являються буває
Далекі фронтові вогні,
То місто виринає,
Завод у спалахах, в диму,
У вирі й шумі праці...
І майже кожна ніч йому
З бригади хлопці сняться.
І зустріч снилася не раз:
— Та що ви, не впізнали?
Як був — монтажник-верхолаз,
Чи не такого знали? —
...І знов — на балках угорі,
І знову ферм сплетіння,
І знов прозорі вечори,
Зірок, вогнів тремтіння,
І Катрі голос, і вночі,
З ласкавим сріблом чистим,
Пісні — мов навесні ключі
У небі понад містом.

О, перші повіви весни
У сорок третім році!
Як віддавалися вони
Упевненістю в кроці!
Які чуття, яка снага
Тоді нас наповняла!
Ми бачили: вода збіга
З доріг воєнних тала,
І з нею заразом навік
Зника з землі поспішно
Слід, що німецький черевик

В снігу лишив торішнім.
«Земля звільняється!» жило,
Співало в серці кожнім,
Тож все, що втрачено було,
Все повернути можна!
О, перші повіви весни!
Тут зранку без утоми
Близького свята віщуни
Звучать у кожнім домі.
І скільки сонця, теплоти
Несуть з ефіру хвилі!
Газет розгорнуті листи —
Мов крила птахів білі.
І цей весняний переліт
Всім сповіщає радо:
Весна,— щоб весь зігріти світ,—
Іде із Сталінграда!

Гордій шука в рядках скупих
Із Сталінграда вісті.
Ще тільки вчора бій затих,
Ще пахне гаром в місті,
Та вже спішать з усіх усюд
До праці, як на свято.
І пишуть знов: «Тракторобуд»,
Як і тоді, в тридцятім.
Гордій читає, й все в нім знов —
Готовність і тривога,
Бо кожна літера — немов
Звертається до нього:
— Ти тут потрібний, друже, вкрай,
Ти з досвідом та стажем...—
Він сам до себе: — Ну! Давай?
Ми ще своє покажем!..—
І, видно, вирішив Гордій,

Бо у весняний вечір
Він у мішок солдатський свій
Склада нехитрі речі.

* * *

На подвір'ї заводському
Поміж вирв, поміж руїн
В'ється й в'ється без утоми
Свіжий слід новеньких шин.
Заверта за ріг будинку,
(Тільки й ріг лишивсь один),
Обминає купу тиньку
Й між розтросчених цеглин
Тягнеться все далі й далі...
Вже стомивсь Гордій іти...
— Ну й адреса!.. У підвалі...
Спробуй той підвал знайти!..—
Пропадає час нінащо,
А нерано вже, видать.
Може, зачекати краще
Та у когось запитать:
«Будівельної контори
Де тут розмістився штаб?»
(Це ж розвідка, й та нескоро
Тут його, мабуть, знайшла б!)
І спочити ж треба, звісно...
Зупинивсь. І в тую ж мить
Чує він (здалось чи дійсно?)—
Телефон десь зумерить.
І, за звичкою старою,
Подих затаїв Гордій:
Справді чутно! Тож якою
Стороною йти? Та стій!
Ось і кабеля дві нитки

Сам — монтажник-верхолаз...
Тут на нас потреба пильна,
Тож беріть, я — ваш тепер...—
...Замначальника повільно
Скельця хусткою протер.
Глянув у задумі й знову
Довго хукає на них.
А Гордій уже відмову
Прочитав у рухах цих.
Він кулак пудовий зводить,
Він на повен зріст стає:
— В інваліди йти, виходить?
Ну, а руки ж в мене є!
Отакими — та до рота
Ложку? Ложки замалі!
А в монтажників роботи
Є чимало й на землі...

Зам. сидить, мовчить уперто
Та відводить очі вбік...
— Ну, то як? —

А той: — Одверто?

— А інакше я й не звик!
— Я відверто вам, як брату,
Гарний намір, та не в час...
— Скажете, тут важкувато?..
— Більше, дуже важко в нас.
Нам тут жити просто неба
До глибокої зими...
— Чи ж мені звикати треба?
Ну, ось розсудіть самі...
— Це б в контору вас узяти...
Як на вас робота ця?..—
...Півгодини йдуть дебати
І не видно їм кінця.

...По подвір'ю заводському,
Від контори до воріт,
В'ється й в'ється без утоми
Слід машин і кроків слід.
Зупиняється вантажна
На розгоні, на газу.
— Чом смутний, солдат?

— Неважно...

— Мо', стомився? Підвезу! —

...Йдуть машини, мчать машини
З вантажем і в порожні,
І заліза дзвін невпинний
Чути з близька й вдалині.
І стоїть Гордій в задумі,
Загубив хвилинам лік:
У немовчнім громі й шумі
Ген, по балці, в вишині,
З сонцем майже нарівні,
Йде щасливий чоловік...

* * *

...І Крутогор стомився. Півгодини
Він од заводу йшов лише, і ось
Йому край шляху сісти довелось.
Гарячі, ніби ртуть, важкі краплини
Обличчя вкрили рясно, й ручаями
Стікали, з пилом змішані, з чола.
Горбата вулиця у яр вела.
Колись він був заселений. Рядами
Будинки з міста в поле йшли по схилу,
Сади цвіли... А де й подівся слід?..
Гордій повільно стер з обличчя піт:
«Гай-гай!.. Дивися, й справді не під силу
Здолать не гору навіть—спуск відлогий...»
Туга набрякла зморшка межі брів:

«Можливо, правду Окін говорив?»
Не сум, скоріше почуття тривоги
Здавило груди: «Може, справді, спішне
Те рішення було? А що, коли
Усі надії марними були —
Узятись за професію колишню?..
Можливо, й справді це тепер — минуле...
І знову Окін — може, він правий,
Коли обрати радить шлях новий?»
Відгонив ці думки.

Потужним гулом
Гудок розкраяв тишину над яром.
І перший раз в своїм житті Гордій
Не посміхнувся мелодії оцій.
Була година дня.

Тягнуло гаром
Устоєним і давнім. В два ряди
Вздовж крутосхилів, де трава несміло
Взялася прикривать боїв сліди,
Чорніли згарища...

Та щось біліло
То тут, то там, гойдалося, пливло,
Услід за вітром поривалось мляво...
Невже білизна? Справді... Ген пройшло
Вузькою стежкою хлопча смагляве.
Ось тягнеться димок слабкий, а там
Лунають голоси здаля ледь чутно...
«Ніяка смерть не владна над життям,—
Подумав Крутогор,— чіпке, могутнє,
Його не вб'єш... Топчи, зривай, пали,
Зрівняй з землею все... Та прийдуть
люди —
Дивися — й житла знову, де були...
Живуть!..» Він придивлявся пильніш і
всюди

Нове й нове знаходив. Ось зверта
До яру свіжа колія. Ген далі,
Біля зруйнованого вщент моста
Колоди звалено — майбутні палі..
Десь поблизу кричить мале дитя.
З відром дівчатко вибігло проворне...
Гордій замислився. Життя... Життя!..
Ступив з доріжки й сів на камінь чорний:
Передихнути — й далі...

— Глянь-но, твій?

— Ой, боже ж мій! Невже? Біжу,
дівчата! —

Сама ж — ні з місця.

— Що ж бо ти? Мерщій! —

Рвонулася, і — мов крило — картата
Забилась хустка.

Вниз, униз скоріш!

А серце мов пробити хоче груди...

Напевне, правду говорили люди:

«Не вір бумажці, горювать облиш».

Отак і вийшло! Втім, здається, ні...

Бо кинувся б навстріч...

— Ванюшо! Йване! —

Чужий...

Та все ж підбігла:

— Лист? Мені? —

...Гордій підвівсь. Запитання неждане

Йому здалося дивним в першу мить,

Нерозуміюче знизав плечима.

Тоді побачив раптом, що стоїть

Він перед ледь помітними дверима,

Що врубані у попелястий схил.

— Пробачте, я присів спочити...—

Жінка —

Він ясно бачив це — з останніх сил
Ридання стримувала. Все ж сльозинка
Повільно покотилась по щоці.

— А думалося, лист... Уже зраділа...

На зло не слухавсь довго ключ в руці.
— Диви-но, справді, мов навік закрила,—
Сказала, ніби винен був Гордій.

А він спитав: — Потрібна допомога? —

Й, замок відкривши, відійшов. Тоді

Вона гукнула вслід йому з порога:

— Та ви... спочиньте в хаті... не палац,

А все ж це дім... Зайдіть, як є охота.—

...Сира землянка. Столик і матрац,

Застелений дбайливо. Темне фото

На старанно побіленій стіні...

Гордій, від жінки не почувши й слова,

Вже знав і так: хазяїн на війні.

— Як мужа прізвище?

— Бобров.

Боброва

Він не стрічав ніде і промовчав.

Мовчала й Глаша (так хазяйку звали).

Біля нехитрих поралася страв.

Вона так само, й не спитавши, знала:

Солдат у яр приходив не дарма.

Розшукує сім'ю або знайому...

А їх, можливо, і живих нема,

І згарище лишилося від дому.

Не знала що, але турботу враз

Тонким вгадала відчуттям жіночим

І стіл накрила: — Що ж, обідать час.—

Гордій відмовивсь, потім неохоче

Підсунув табуретку до стола.
...Війнуло у лице давно минулим,
Забутим духом хатнього тепла,
І тишею, яку не чув за гулом
Гармат і танків на полях боїв...
І ще відчув тяжку у м'язах втому:
Це ж п'ять ночей не спав, п'ять довгих
днів
В дорозі, у вагоні жив тісному...

Увечері, коли прийшла Глафіра,
Гордїй ще спав. При світлі каганця
Дивилась довго, як дитяча, щира
Бринить посмішка на губах бійця.
Щось, мабуть, сниться хлопцеві. Повільно
Підняв, відкинув дужу руку вбік.
Повіки в нього стулені нещільно.
Так спав колись і Глашин чоловік.
Було всміхається вві сні так само,
Шепоче тихо...

Погляд одвела,
Зняла фуфайку, сіла край стола.
І поплила у далеч за думками,
І вже в уяві встало димне поле,
Тремтливі спалахи летять у ніч...
Десь, мабуть, так лежав він, похололий,
І смерть його напіввідкритих віч
Ніяк закрити не могла. А може,
І не закрила? Знову підвелась,
І знов здалося їй: обличчя схоже,
Лиш загубилась рисочка якась,
Потрібна дуже, тільки невловима,
Невидима у цій напівпільмі...
Сповзала ковдра. Пальцями легкими

Торкнувшись, підтягла її, й самій
Так тужно стало й жаль чогось до болю,
І одвернулася, і відійшла,
Пальто й фуфайку постелила долі,
Але заснуть до ранку не змогла...
Уже світання зайнялось на сході,
Щілини в дверях сяйвом залило...
А сон кудись подівся, як на зло!
Вже краще встати!

...Потім на заводі

Загук гудок.

Гордій прокинувся пізно.
І перше, що побачив: на стільці
Біліє напрасована білизна,
І сонячні рухливі промінці
Тремтять на ній. Відчув: вчорашня втома
Пройшла. Тепер — підвестись і піти,
На мить торкнула серце тиша дому
І затишок, і подих теплоти,
Чомусь раптово стало жаль Глафіри,
Її надії, марних сподівань,
І сліз її, гірких її вагань
В тяжкі години суму і зневіри.
І знов подумав він про Катерину:
Від неї так давно нема листів!..
І тут повз тиху земляну хатину
Повільно грузовик прогуркотів.
І наче з цим ввірвався день знадвору,
Нових думок принісши світлий рій...
«Не всі шляхи зійшлись на тій конторі,
Не всі дороги!»

До півдня Гордій
Чекав на Глашу, а коли з заводу

Вона прийшла, нарешті, на обід,
Стояв готовий в путь побіля входу.
— Ну що ж, пора солдатів в похід!
— Уже? — спитала тихо. — Відпочили?
А то лишіться ще на кілька днів... —
Вдивлявсь в її обличчя загоріле,
В сміливий зліт легких і рівних брів.
Щось недоказане, хороше, щире
Читав у ледь примружених очах.
— Прощайте... До побачення, Глафіро!
— Якщо залишитеся в цих краях...
— Навідаюсь!.. —

...На пагорбі крутому
Замислений спинився. Перед ним
Лежало місто. В мареві легкому —
Околиці далекі. Сизий дим
Гойдається над димарями й тане,
Здіймаючись в безхмарну синяву.
...Гордій відчув, що в нього сил нестане
Поїхать звідси. Ніби наяву
Постали ті обвуглені квартали,
Окопи, доги, засідки в домах,
І сніг в грудневу завірюху талий
На перегрітих від стрільби стволах...
...І кличе знов тривожними вогнями,
Невидна в непроглядному диму,
Надволзька вулиця, де кожен камінь
На віки вічні рідний став йому.

* * *

Передгроззя перший повів дальній.
І хвилина тиші. І нараз —
З вітром наростаючим, навальним
Неприбита курява знялась.

Завихрилася, встає стовпами...
Над кварталом, що згорів дотла,
Сіримми й рудими косяками
Носить попіл завірюха зла.
Дим і попіл знов на всім безмежжі,
Хмарою над містом угорі,
Ніби й не згасали тут пожежі,
Чи роздмухано підряд старі.
...І здається — між руїн донині
Роти насторожені лежать...
Блискавки у темнім небі — синім
Фосфоричним полум'ям горять.
Мить — і вже грімкоче, і віддачі
Хвилі розлягаються лункі...
Що зірвали?.. Водокачку наче...
Краплі впали теплі і важкі.
Йде Гордій і чує: — Гей, солдате! —
Голоси дівочі відкілясь,—
Змокнете, погрійтесь в нашій хаті! —
...Дивно, де тут хата збереглась?

Між двома крутими штабелями
З парусини сірої навіс.
Дош струмком дзюркоче під ногами
Й забива біля країв навскіс.
Вхід — немов завісою густою —
Щільно пелена води вкрива.
— От воно й не лє над головою,
А найголовніше ж — голова...—
Потіснились місцем.

— Чим ми гірші? —
В жарт з кутка гукають.— От біда!
Хто не прийде — всі до бригадирші...
— Вже й злякалась?.. Я ж не молода...—
Крутогор всміхнувсь: — А дім на славу,

Жаль, електрики немає лиш...—
Хтось сказав: — Ну що ж, затягуй, Клаво,
Та таке, щоб стало веселіш! —
І уже горять засмаглі лиця,
Голоси мужніють молоді.
У дівчат фуфайки та спідниці
Цеглою фарбовані, руді.
— Значить, дім задумали підняти?
— Ще й який, якби ви знали, дім!
От людей в нас, правда, малувато,—
Жінка посміхнулась і рвучким
Порухом поправила косинку.—
Тільки ж як подумати, що він
Десять днів без сну і відпочинку
З кулеметом тут лежав один...
— Це про кого ви? — увесь раптово
Насторожився й завмер Гордій.

Пісня розросталася. Грозова
Музика мов вторувала їй.
В дощ, у простір, що гуркоче громом,
Вирвалась вона й летить, летить,
Чимсь близька Гордієві, знайома...
Бригадир, здалося, мимохить
У задумі поглядом на ньому
Зупинилась зайву мить, тоді
Стиха мовила: — В будинку цьому,
Може, чули, Крутогор Гордій
Десять днів один у обороні
Німців ні на крок не підпускав...—
(Кров зненацька вдарила у скроні.
Щось хотів спитать, та не спитав).
Жінка захопилася: — Говорять,
Він живий зоставсь, а ми цей дім
Іменем назвали Крутогора,

Вернеться — то буде жити в нім.
Ще ж оце й війна скінчиться скоро,
І тоді — ви тільки уявіть! —
В гості у бригаду Крутогора
Крутогор із фронту приїздить...

Раптом стало тихо. Пісня змовкла.
Тільки вітер, тільки дощ шумить.
З парусини, що наскрізь промокла,
По краплині крапля капотить.
А за дощовою пеленою,
Що чимраз світлішою стає,
Над вокзалом, десь над Дар-Горою
Райдуга у небо устає.
Крутогор замислився. Дівчата
Сперечались голосно: яку
Пісню за цією заспівати,
Кожній інша пісня до смаку.
І живий постав перед Гордієм
Той омріяний, далекий день.
Влітку це чи взимку — тепловієм
Проліта над світом гук пісень.
Він іде і біля цього дому
Зупиняється на мить, і знов
Чує голос, вже йому знайомий:
— Ой, дивіться, хто до нас прийшов!
— Із Берліна прямо?
— Так, з Берліна.
— Не забули, значить, нас?
— Ще б пак!
Всю війну чекав на цю годину...—
Втім, сказати можна і не так...
І Гордій всміхнувся: «Чи не зарано,
Я, бува, підшукою слова?..»

А розмова з замом невблаганно,
Скільки не жени її, сплива
В пам'яті. І той підвал, контора...
Співчутливий у дворі шофер...
«В гості у бригаду Крутогора...»
Ні, не так він прийде, як тепер!

* * *

Пора іти. Пора, пора!
Поволі даленіє грім.
У небі райдуга згора.
Спливає хмара, наче дим
Недавньої пожежі, й знов
Торішній попіл охолов.

Іде Гордій, і перед ним —
Знайома й незнайома путь,
Уже за вітерцем рвучким
Дівочих голосів не чуть,
І раптом з далини нова
Навстріч мелодія сплива.

А пам'ять, знай, веде й веде...
Окоп над Волгою. Трава
У нім пробилась де-не-де.
Он скверик... Манить, зогріва
Далеких спогадів тепло.
...І знову давнє ожило.

В Сталінграді, над Волгою, серед розбитих
будов
Впав на глину криваву, на щебінь пілот
Хользунов.
Він зростав в Сталінграді, пілота любив
Сталінград.

Льотний день... Коливається небо над ним
голубе.
...І Гордій зупинивсь, мов пізнав, мов побачив
себе.

В надвечір'я — у косім промінні —
Все руїни, руїни без меж.
Скільки вулиць тут пройдеш, а тіні
Ти на жодній із них не знайдеш.
Скільки вулиць і скільки майданів
Нині вужчі найвужчих стежин!
Та лежать, мов розбиті кайдани,
Гусениці німецьких машин,
Та рябить аж од сотень розбитих,
Пошматованих грузовиків,
Ще й від тисяч іржею покритих
Автоматів, рушниць, тесаків.
А вже касок — злічити не можна!
Раз у раз під ногою дзвенить...
Глянеш: після дощу, — та порожня —
Темна каска ворожа лежить.

В надвечір'я, в ясне надвечір'я —
Говір. Гомін. І кроків луна.
То на тім, то на іншим подвір'ї
З дзвоном заступів пісня зрина.
І глухі оживають завали,
Скільки око сяга, — вдалині
Тимчасовими стінами встали
Тут і там штабелі цегляні.
Скільки око сягає, усюди —
По стежках, поміж вирв та горбів
Йдуть та йдуть заклопотані люди.
Сонце грає на вістрях ломів.
То новітнього війська бригади

Виступають за фронтом услід,
Від задимлених площ Сталінграда
Мирний день почина свій похід.
Сонце грає весіннє, гаряче,
Добрий, світлий віщуючи май...
І забудь свою першу невдачу,
Не спиняйся, Гордію, шукай.
Може, зовсім тут близько, за рогом,
Може, дуже далеко, але ж
Ти побачиш її, ту дорогу,
Котру мусиш знайти і знайдеш.

* * *

Вночі в наметі-гуртожитку тиша.
Ти слухаєш — і сам не відрізниш,
Чи вітром, а чи подихом твоїм колише
Прозору парусину. Уночі сильніш
Смолою пахнуть нари й стіл сосновий...
На хвильку задріма Гордій,
і мариться, що він
У піонерським таборі,
Немов дитинство знову
Зненацька повернулося.
Навкруг на сотні гін —
Дебелі стовбури й колючі віти,
А тут, в надиханому з десяти грудей
теплі,
За день втомившись бігти, поснули діти,
Його товариші, як він, малі...
Але — прорветься промінь крізь щілину,
Чиюсь освітить раптом сивину,
І марення зника,
і знову без упину

Думки, думки пливуть...

Ну, з чого розпочну?

Нехай які кмітливі учні будуть
(А справді гарні підібрались хлопчаки),
Чи в їх серцях слова мої розбудять
Ясний отой,

живий огонь жаркий,

Що підкоряє сталь,

що кличе й кличе вгору,

Відвагу й впертість родить?

Верхолаз...

Той самий обрій, що, здавалось, вчора
Зміївся за ліском

по тих горбах якраз,—

Який далекий він!

Які навкруг безкраї

Відкрились далі!

Спершу ти собі

Не віриш навіть.

Поїзд вилітає

На дальній міст в серпанку голубім,
Якого б ти з землі і не побачив,
До станцій мчить,

невидимих тобі раніш.

А сонце!

Вдень ти поруч з ним стоїш неначе

І не стоїш,

а разом з ним летиш...

Що з того, що тоненька балка під
тобою?

У цю хвилину весь тобі належить світ,

Бо ти — дерзання, ти — змагання з

висотою,

Бо ти
і весь твій труд — політ!
Політ...
І мов прокинувся:
Чи стане сили?
І знову звичних дум тягар наліг:
Як їх літять навчу?
Я ж сам тепер безкрилий...
Як я про це помислить навіть міг?

...Мовчить нічний готель.
Сплять незнайомі люди...
Потомлені...
І раптом в пам'яті сплигло,—
Аж тепла хвиля вдарила у груди,—
Котрий це з них сказав:
— Того ще не було,
Щоб чоловік та не добився, як захоче,
І ти доб'єшся, бачу по тобі!

...Гордій і не заснув тієї ночі.
Дививсь, як тихо плями голубі
Гойдаються на нарах,
раз у раз обличчя
Чиєсь вихоплюючи із п'тьми,
Суворе і вві сні.
То чув — крізь сон хтось кличе
Дружину, може, чи дочку.
Поміж цими людьми,
Здалось Гордієві, живе він здавна,
І знає кожного, як у дворі сусідів знав.
Передсвітом здійнявся вітер. Безугавно
У парусину бив і напинав
Її, мов те вітрило. Дім із парусини!

Як він на човен схожий! Навкруги,
Як море кам'яне,— лежать руїни...
Але не кволе хлипання,— тугий,
Упертий, наче виклик, звук лунає
У лопотінні брезентівих стін тонких!
Тут буде місто! Сил таких немає,
Щоб зупинить дерзання тих,
Що цей намет звели.

Тут знову буде
Завод і вулиця, дома стрункі!
Всесильні велетні,
Великі люди
В наметі сплять —
Робітники!

* * *

Широким шляхом стовповим,
Старою колією,
Спішить в обід поштар Максим
Із сумкою своєю.
Праворуч плеще трав розлив,
Ліворуч — поле житнє.
Над безбережжям дальніх нив
Зависло сонце літнє.
Димок, мов стрічка, над селом
Тремтить один-єдиний.
А далі — в небо, за горбком,
Лісок вростає синій.
Злітає борошном легким
Пилюка під ногами.
Іде Максим, спішить Максим
З газетами й листами.
Колись бувало ніс до хат
Конверти білі й сині.

А нині — інший адресат,
Й листи не ті вже нині.
Ідуть осьо вже третій рік
Трикутники потерті.
Давно в руках тримать одвик
Із марками конверти.
І міст, і селищ в тих листах —
Мов не було ніколи:
Живуть і пишуть на полях,
І пошти всі у полі.
...Широким шляхом стовповим,
Старою колією,
Спішить в обід поштар Максим
Із сумкою своєю.
Зверта на стежку бокову
Й межею серед лану
Прямує на передову —
До польового стану.
Гойднувся жайворонка спів
Над житньою стіною.
А навкруги, над даллю нив,
Все дихає війною.
Війною диха вся земля —
Шляхи, міста незлічні:
На захід — бойові поля,
На схід — поля пшеничні.
Й не поштарем вже — зв'язковим
Поміж передовими
Межею поспіша Максим
З пакетами новими.
Сигналить коник в гушині —
Умовний знак таємний,
Шуліка висне в вишині
Розвідником надземним,
Летить простором стиглих піль

Машин глухе гурчання...
І вже старий Максимів бриль —
Не бриль, а... маскування.
Нехай хтось відрізнить здаля
Солому від соломи!
І раптом гомін. Відкіля
Ці голоси знайомі?
— Максим Антонович! Ура! —
І на межу з засади
Біжить засмагла дітвора,
А ось уже й з бригади
Спішать дівчата, і жінки
Бігцем за ними слідом.
— А вислідили все-таки...
Повоювали з дідом! —
Сміється в бороду Максим.—
Ти бачив... Шпінгалети!.. —
І сумку відкрива й затим
Перегорта газети.
— Листи? Та в поїзді вони!
Ну, як його догониш?
— Максим Антонич, не тягни!
— Не муч, Максим Антонич!

...І знову шляхом степовим,
Старою колією,
Спішить старий поштар Максим
Із сумкою своєю.
І вивчена, і звична путь
Від стану і до стану.
Куди не прийде,— всюди ждуть,
Усюди гість жаданий.
І де не пройде,— шелестять
Листи в руках засмаглих.
І вогники в очах горять,

Допитливих і спраглих.
І тиша, тиша настає,
В усьому полі — тиша.
Тоді хтось:

— Що нового є?
— Що твій, сусідко, пише? —
І гомін ширшає, зроста,
І ось уже, невпинні,
Летять, летять із уст в уста,
Із уст в уста новини.

...Дорогою розповіда
Жінкам стара Петрова:
— Гордій...

— Що взимку був?
— Ну да!

Озвавсь! Живий, здоровий!
Пита про Катрю. Й що йому
Відповісти про неї?..
Вже сумніви беруть саму,
Бо звістки й однієї
Немає, а давно вже слід...
— А він де?

— На заводі.
— Працює?.. хоч і інвалід?..
— Інструктором він вроді,
Резерви учить, як то їх...
Забула... Верхолазів!
— Еге! Я чула про таких,
Сказала б так одразу!
Оце на станції солдат
Розповідав учора:
«Як дійдуть наші до Карпат,
То там самі лиш гори...»
— То це, напевне, на той час

Він їх готовить?

— Звісно!

Там як солдат не верхолаз...

— І правду кажеш, дійсно,
Направив, пише, райпартком...

— От-от! Одразу ясно.

Побили німців під Орлом,

А тут — резерв завчасно,

Про дальший шлях...

— На то й війна...

— Москва, напевне, знає...

— Звичайно ж, партія, — вона

Да-а-леко заглядає!

— Виходить, он резерв який...

Щоб німчуру приперти!..

Ідуть жінки, спішать жінки,

І, в світлу даль простерта,

Серед високих житніх стін

Стара межа знайома

Стрімкий взяла, крутий розгін

І, наче невагома,

Знялася ввись, знялась в політ, —

Аж кров, аж кров холоне.

І ось увесь широкий світ

Лежить, як на долоні.

І ось вона, уся земля,

Шляхи, міста незлічні:

На захід — бойові поля,

На схід — поля пшеничні.

Злилася з золотом стерні

Задимлена дорога,

І видно й чутно, як по ній

Крокує перемога.

1948

ТАНЮША

*Синові моему Сергієві
присвячую.*

ЗАСПІВ

Юносте! —
 простір безмежний, дороги безкраї,
Світ, що нові чудеса кожен день відкриває.
Юносте! —
 росяна стежка в саду на світанні,
Мрії сміливі й несмілих бажань поривання,
 Легіт весняний
 і перша — в обличчя — гроза,
 Пісня весела
 і першого горя сльоза!..

Скоро прощатися нам:
 стоїмо на порозі.
Вже ми при силі,
 уже ми рушати готові.
Тільки ж із нами
 ти будеш довіку в дорозі —
В ділі сміливому будеш,
 в гарячому слові.
Добре, що ми хвилювались,
 тужили й раділи,—

Світлі пориви душі
у безплідді не кануть.
Наші юнацькі стремління —
учора незрілі —
Завтра звитягами і перемогами стануть.

Серце — як сонячний плід,
і не в тихій теплиці,
Не в затишному безділлі
дано йому зріти!
Дай йому синяви й хмари,
вогню блискавиці,
Ніжного вітру
і бурі, що зламає віти!
Дай йому ранки замріяні
й ночі тривожні,
Кручі високі,
роботи несходжене поле,
Й силу любові:
воно без любові порожнє,
Соку земного —
без нього мале воно й кволе.
Ходять іще «мудреці» поміж нами холодні,
Тільки й того в них, що зморщок нема на
обличчі.
Юність — не юність,
як в завтра не рветься сьогодні,
Юність — не юність,
якщо її подвиг не кличе!
Подвиг... У нім ти не все передбачиш і
зважиш —
Треба лише над життя свою землю любити!
Дот затулити собою
бійцю не накажеш —

Вірність Вітчизні
одна йому й може звеліти.
Віддане серце
народу послужить — не схибить,
Землю оновить
і стане за неї на бій.
Юносте світла!
За радощі й болі спасибі!
За подаровану мужність
спасибі тобі!

1

Це — недавнє усе,
ще й донині тривожне без міри.
Може, тим я свого хвилювання й тепер не втаю.
...Березневого дня, на залитому сонцем подвір'ї,
У полоні гнітючих думок, як сьогодні, стою.
Що з Танюшею сталось?
Найважче — це правди не знати!
А кого не питаю —
не кажуть, не кажуть нічого!
Щойно вибіг професор Лісний,
навіть зняти забувши халата,
І в зіницях у нього
таїлась тривога.
Він ішов зосереджений,
в сніжну ступаючи кашу,
Заклопотаний чимось,
уголос роздумував наче:
— Ви про Таню Швиденко?..
Дружина, ви кажете, ваша?..
Мусить бути гаразд.
Заспокойтесь, юначе.

— Северине Петровичу! —

Та, вже забувши про мене,
Він кудись заспішив,

мов пекучою думкою гнаний.
Ну, а що мені можуть сказати
ці голі клени?

Що відомо оцим почорнілим стареньким
каштанам?

В нас бувало не раз,
між студентів хтось раптом
захворіє...

І нічого страшного у цьому ніхто не вбачає...
Але Таня чомусь
в ізоляторі лабораторії!

А вже це...
Я й подумать боюся, що це означає.
...Непоправна дрібниця —

пробірка в руці в неї тріснула,
Або врізала палець ланцетом собі випадково,
І уже над життям

небезпека, як туча, нависла,
Підступає пожежею,
дихає жаром багрово...

Що там трапилось, Таню?
Нічого я сам не вгадаю,

Я на мить мов забудусь,—
і знову ця хмара неждана й негадана...

Я занадто багато хвороб усіляких знаю,
Від яких і донині іще порятунку не знайдено...
Тут усі — наче змовились.

Може, і їм не відомо,

А можливо,
що просто лиш права не мають
сказати...

І чому так настійно мене одсилають додому?

Я пішов по провулку,
де діти під вигуки й сміх
По калюжах востаннє тягали намоклі
санчата.

А в повітрі вчувалась весна,—
простим щастям настільки багата,
Що його вже й тепер
вистачало на все і на всіх.

Я допізна в той вечір блукав
без мети, без дороги.

Київ стиха мене березневим вколихував
гомоном

І, можливо, від того
під кригою суму й тривоги

Ожили
й покотилися теплими хвилями спомини...

За туманом жалю,
що окутує безповоротне,

Встав він —
ближчий стократ
і дорожчий, дорожчий стократ —

Давній день той,
по вінця затоплений сонцем
щедротним...

І вже місто дзвенить,
як безкрайї завітчаний сад.

Наче справді вві сні —
я і пам'ять свою не примушую —

Віднесло мене раптом в минуле
незнаною силою...

Як же ж легко і хороше
поруч іти нам з Танюшею!

Тільки нею і дихаю —
милою...

Сонце! Хіба ти сіяло, скажи мені,
Поки не знав її рідного імені?
Весно! Ти ж, правда, навмисне барилася,
Поки не зналися ми, не зустрілися?
В небі — хмарки
 золотавими дюнами,
Вулиці — повинню квітів затоплені...
— Будемо вічно красивими, юними!
Правда, кохана? —
 Крокуєм захоплені,
Площі, квартали, провулки минаємо —
Нині ми світ
 в володіння приймаємо!

...Видзвін тролейбусних струн на Хрещатику.
Сад наддніпрянський співає чи радіо?
Ще ми не раз пригадаєм з початку
Вечір цей,
 котрий ніколи не зрадімо!
Намилуватися ж дай,
 надивитися!
Дай досхочу цього вітру напитися —
Кращий чи є десь напій?
Серце збентежене
 не нахвилюється.
Що не сказала б —
 одне мені чується:
— Мій!..—

І вже важко спинитись —
 не можна розвіять цих спогадів,
Як тоді не могли попрощатись,
 хоч знали, що — треба.
Я лише у очах твоїх, Таню,
 в твоєму погляді

Прочитав, що досвітніми барвами грає
крайнеба...

Наче в сні опинивсь я в ту ніч
у кімнаті своїй, в гуртожитку,
Мовби після весняного моря
у гавані крижаній.

...На столах спочивають
потомлені книги і зшитки,
Рівно тьохка годинник
на вже посвітлілій стіні,
Тихо з'елені хвиля шелесне
в ясній ополонці вікна, —
Та ізнов — тишина.

Тишина...
Скибка місяця мокне в графині
на підвіконні.
П'ю на чарах настояну
зеленувату воду —
Все одно не нап'юся! Вдихаю терпку
прохолоду.

Як засну я сьогодні?
Що із серцем моїм переповненим вдіять мені?
Я насилу в кімнату заніс його.
На вузесенькій смужці
студентського ліжка залізного
Мало місця...

Але ще тісніш в тишині...
«Ваню! Ваню! Ти спиш?
А ще друг називається... Ваню!»
Спить...
А я ж свою радість повідати
мушу.

Хто ще більше, ніж він,
порадіє моєму коханню?
«Ваню? Чуєш, Ванюшо?»

Все було тоді просто і ясно.
Стояв при вікні,
Наче друга хорошого,
сонце вітаючи ранне...
А тепер березневий туман
розтопив на бульварі вогні.
І з бідною своєю
тепер вже не підеш до Вані.
Ми при зустрічах нині
вітаємось надто квапливо,
Мовби дружба між нами
і дружбою не була...
...Я й незчувсь — то сама невідступна тривога,
можливо,
Десь запівніч
до лабораторії знову мене привела

3

— Діду! Гей, діду! —
Мовчання.
Я б'ю у ворота.
Простою хоч до ранку —
Бо й так же ж не спатиму вдома!
...Чути кашель старечий,
хрипке і байдуже
«Хто там?»
І зненацька —
за спиною —
Ванині кроки знайомі.
Я не знаю чому,
але груди частіше задихали.
Поздоровкався з ним
і відчув, що забракло слів...

Чи тому, що нараз
березнева лапата віхола
Закружляла круг нас —
і палатою світ забілів,
Чи тому,
що заглянув у вічі йому і неждано—
Все —
і біль, і тривогу свою
прочитав я у них...
Ми обидва чекали.
Та дід в прохідній, за парканом,
Відкривати й не думав.
Він щось пробурчав і — затих.
Не пустив. Навіть вислухати не захотів.
Та й не дивно:
Уночі
там ніхто б розмовляти із нами не став...
Вітер — наче сп'янів:
то ревів, налітаючи гнівно,
Та вологими жменями снігу
в обличчя жбурляв,
То у ближніх провулках,
посвистуючи іронічно,
В кучугурах заплутувався
і змовкав на мить...
Щось було в цій завії —
і знане, й незвідано кличне —
Так буває забутої пісні мотив
з даліни долетить...
Це ж торік ми стояли
у хмарі сніжинок веселих.
Та ні болю цього не було,
ні тривоги, ні жалю.
Все дзвеніло в мені,
наче був я — наповнений келих

Найдзвінкішого

кришталю.

Я й не відав тоді, що — люблю.

Лиш тривогу незнану

Та велику, затаєну радість у грудях носив,

По-хлопчачому марив про подвиг

і заздри́в Івану

За шляхи, що пройшов він,

за все, що в житті пережив...

В давній день наші долі дійшли .

до кордону часу —

До тієї незримої,

але твердої стіни:

Я кінчав семирічку,

коли із десятого класу

Він в теплушці поїхав на третьому році війни.

І напевно,

так тепло тому і забилося серце,

Коли вперше ми стрілись

в кімнаті студентській тісній,

Що стояв я у братовій —

у подарованій гімнастерці,

А Іван —

у своїй —

Димом бою пропахлій,

осколками й кулями рваній,

У Дніпрі,

і у Віслі,

в далекому Одері праній,

Перемитій дощами

і паленій у вогні...

Старшим братом,

порадником став він мені.

Нам не випало вчитися з ним на потоці одному,

Надто рідко траплялося разом іти нам до́ому,

Якби чудо можливим було —
ні хвилини в ваганні
Не стояв би, не думав,
бо серце рішило б умиць:
Я б віддав півжиття,
щоб знайшов він подібну до Тані!
Але ж сам — без Танюші моєї —
як міг би я жить?
Як оце пояснити?
Хіба я доводити стану,
Що, мовляв, поріднилися, душами з нею
злились?
Не в якомусь трикутнику,
вигаданім для романа,
На вузенькій стежині
в житті ми з Іваном зійшлись...
І однаково важко стрічатись нам
і не стрічатись,
Бо тепер — ні дружить по-старому,
ні зовсім не знатись.
Видно, так і залишиться все
недосказаним, недоговореним...
Та й чи стане дорогою стежка,
чи буде назавше заорана?..
...Йшли здебільшого мовчки —
вимогував шлях безкінечний,
Та ще вітер у вуха на сотні кричав
голосів,
Бив скажено в обличчя,
й слова, ніби іскри, гасив...
Може, віхола ця
не така вже й була недоречна...

Студентська кімнато моя!

Як багато
Говориш ти серцю, студентська кімнато!
Хай прибрана бідно ти, хай тіснувата,
Та що нам до того, студентська кімнато!
Ми звикли до всього з тобою.

Бувало
Під ранок в графині вода замерзала...
Та ми не в обиді —

хіба ти нам мало
Прозорих і сонячних днів дарувала!
Хіба не отут ми сиділи ночами,
Схилившись над зошитами та книжками?
Хіба не отут в залікову гарячку
На цілу добу позичали троячку,
По-братськи ділили цей скарб із сусідом
І ситі бували вчорашнім обідом?..
Студентська кімнато!

Студентська кімнато!
Ти мріяти вмієш із нами й співати,
Сміятись і плакати,
радіти й тужити,
І щастя,
і біль берегти пережитий...
За даллю часу, через десятиріччя,
Ти знов нас до себе поманиш, покличеш,
Згадаєшся вечором давнім, бузковим,
Забутою піснею,
пам'ятним словом,
І сном, що наснився,
але не здійснився,
І усміхом друга,
чий слід загубився...

Звичним рухом —
З грудей і за плечі —
 косу перекинь,
Пригорнися до мене,
 як ластівка ніжна, прилинь!
Я немовби побачив її у хвилинному сні,
І одразу прокинувся,—
 порвалася райдужна нить...
Я стою у пальті та в ушанці,
 а на стіні
Фото мовчить.

5

Я цю ніч не забуду ніколи.
 Усе пам'ятаю:
Кожен звук, кожен крок,
 і нестерпне оте почуття,
Коли ніби спиняється час...
 Тільки вітру виття,
Та пільма за вікном —
 і нема ні кінця їй, ні краю...
Хоч стонадцять разів поклянися,
 але не любив ти й не любиш.
Якщо знаєш в коханні
 одні тільки сні золоті,
Коли в грудях тобі не хололо
 ні разу в житті
Від одної лиш думки,
 що ти її втрапиш, загубиш,—
Ту єдину твою,
 незрівнянну твою, незамінну,
Хай красиву для тебе лише,
 та повік неповторну оту,

Котра очі розкрила твої
на небачені барви нетлінні,
І явила тобі —
ніби чудо —
життя повноту.
Може, й правда —
я вірю: ночами такими сивіють.
Та ще більше я знаю,
що після ночей отаких,
Буде радість —
і люди радіти по-справжньому
вміють,
Вдарить горе —
й не знайдеш твердіших сердець,
ніж у них.

Де там бродить світанок?
Скоріше б уже розсвіло!
Як же важко долаєш ти, стрілко, четверту
годину!
Я на мить
до холодної шибки притиснув чоло,
Ніби ліг на крижину.
Дощ... Мов лє із відра...
Після снігу пішов...
І метелиця, й дощ...
Навесні — це звичайна річ.
Вітер шарпає люто.
І не ліхтарі,
а немов
То сама понад містом гойдається ніч...
То мигне світляком,
то насупиться знову, сліпа.
Пляма світла
хитається біля стовпа...

Ні душі навкруги!
О такій би годині улітку
Вже і сонце світило б...
І раптом побачив: з-за рогу
Хтось біжить під дощем,
припадаючи важко на ногу.
Може, з вістю недоброю
посланий до гуртожитку?
Я хвилину стояв,
прислухався в глибокій тривозі,
І метнувсь до дверей,
та вони у ту ж саму мить,
Ніби в сні, відчинились нечутно самі,
й на порозі,
До останньої нитки промоклий,
Ванюша стоїть.
Мов дощем і скаженим вітрищем
ударило зблизька.
Що він знає?
Ми ж разом прийшли з ним додому!
Дістає папірця із кишені:
— Від Тані записка.—
Я схопив:
— Од Танюші? —
А почерк якийсь незнайомий!
«Дорогий мій Сергію!
В мене, видно, щось інфекційне.
Ну, із ким не буває?
Даремне твоє хвилювання.
Не тривожся, хороший!
Будем вірити медицині.
Ми ж самі — медицина...
Цілую. Таня».
Я нічого іще не збагнув.
Де він взяв її посеред ночі?

Може, тим так нагально тоді забажалось мені
Прочитати хоч слово,
написане Таниною рукою.
Я дістав із шухляди конспекти
давніші й нові —
На півроку читать її стало б,
цю силу-силенну...
У задумі гортав сторінки.
І рядки, ніби струни живі,
Задзвеніли, заграли...
Та що це?
Здається — щоденник?
Я не знав, що Танюша щоденник веде,
й не подумав,
А чи вправі читати його?
Не до того було!
Бо дихнуло блакиттю,
пісенним прорвалося шумом
Червня двадцяте число.
«Цілий день в гуртожитку співають,
до пізньої ночі пісні.
Закінчились екзамени.
З ними — і тиша академічна.
Чемодани пакують,
і стали кімнати тісні,
І в самому повітрі вже
запах мандрівок незвичний.
Я дивуюся з себе:
якась я дивачка, їй-богу,
Ну, якоюсь немов
неприкаяною зробилась.
Поривалась додому,
а тільки зібралась в дорогу —
Їхати перехотілось...
Стало жаль, що так рано канікули

Нас додому покликали...
Ніби в Києві тільки
такі вечори погожі,
Отакі золотисті дні...
Може, знову сьогодні
квитків не дістане Серьожа
Ні собі, ні мені?..»

«Двадцять другого червня.
Поїхав Сергій.
Я сиджу на вокзалі.
Мій поїзд лише за годину.
Ах, скоріше б, скоріше!
Так сумно зробилось одній,
Мов навіки Серьожа,
навіки мене покинув...
На пероні, коли ми прощались,
в останню хвилину,
Я згадала,
що двадцять друге червня
сьогодні —
Роковини мільйонів розлук
над обривом у димну безодню...
...Ось мій батько підвівся,
на плечі мішок свій закинув.
...Наша станція, тиха й мала,
од пісень і плачу
Роздалася немовби,
й тепер — непомірно велика.
Я не вірю, що нам зостається
ридати і кликати.
Ні, неправда! Неправда —
за поїздом вслід полечу!
Але мама не плаче.
Малую мене пригорта.

І у неї —
такі ж, як у батька —
суворі і жилаві руки,
Вже готові до праці тяжкої,
до вічної, може, розлуки...
І солдатки печаль у очах —
невтолима й свята...

Мамо, мамо!
В волосся сивинки вплітаються
густо...

Він загинув. Ти знаєш.
І все ж дожидаєшся чуда.
...А війну —
та невже ми колись її знову
допустим?

Чуєте, люди?!»

«Цього ж дня. У вагоні.
Я думаю часто над тим,
Що в житті треба вміти над все
дорожити хвилиною...
В багатьох іще
дні — як над поїздом звихрений
дим...

Та чи можна
прийти в комунізм
за чужою спиною?

...Ми приходим в життя
після бур і вогняних злив,
Між могутніх дубів стоїмо,
як пагіння зелене.
Старший брат мій—
Матросов —
грудьми амбразуру закрив.

Вічна Зоя!
Вона на три роки лиш старша за мене...
А життя її —
вже героїчна сторінка історії,
Незабутня сторінка,
яка не зітреться ніколи...
Не в сирім бліндажі,
а в осяяній аудиторії
Я вступала до лав комсомолу.
Перев'язку я першу в житті
не в бою, не солдату,
А студентці-подрузі
на першому курсі зробила.
Не в шаленій атаці я кинула першу гранату,
А у парку, за школою,
просто — щоб спробувать сили...
...Ми були ще малими,
коли проводжали батьків,
Не по віку змужнілими
з фронту солдатів стрічали.
А вони все одно,
як дітей, нас на руки брали...
Хто із нас не відчув тоді,
не зрозумів,
Що в суворих походах,
на смерть ідучи і на муки,
Нас бійці
не лише і не просто дітьми уявляли,
І тепер, ніби мрію свою, піднімали на руки,
Як майбутнє землі,
за яку вони кров проливали!
Поки школи кінчали ми,
книги читали і мріяли,
Їхніх рук теплота,
їхніх душ негасиме горіння

Запало вогні дніпрельстанів,
у полі пшеницю леліяло...
Юна пазелень!
Післявоєнне моє покоління!
Ми й незчулися, як підросли
і немовби зрівнялися з ними —
Піонери вчорашні
й вони — учорашні солдати.
Як же треба нам жити
і стати нам треба якими,
Щоб із чистою совістю
поруч із ними стояти!
...Поїзд мчить,
проліта повз міста,
повз поля і вокзали.
Я захопленим серцем
вбираю простори чудесні ці.
Із якого вогню їх здобуто!
Яким їх трудом піднімали!
Слово за нами,
ровесники і ровесниці!»
Це вона, моя Таня!
Такою давно її знаю —
Із жаринками впертими,
що у зіницях сіяють
Ці думки —
вони здавна були і моїми думками.
...Слово за нами!..
Перечитував знову рядок за рядком,
і неначе
На своєму обличчі
відчув її подих гарячий,
Ні, не вірю,
що може хвороба якась випадкова
Йй не дати сказати свого слова!

Вона щойно отут,
поруч мене була!
Я до зошита знов припадаю, мов до джерела.

7

«Двадцять восьмого липня.

Щоденнику мій!
Другий місяць пішов,
як не брала тебе я у руки!
Не записано стільки сумних і веселих подій...
А тополі над Россю!
А поле безкрає! А луки!
Я не знаю,
чи зможу колись передати словами
Цю красу неозору —
Теплий подих вечірніх полів,
свіжість ранків прозору —
Все, що так я люблю,
що повік
хвилюватиме до нестями!
На світанні, крізь сон,
мовби здалеку чую слова:
— Доню, доню! Вставай!
Та прокинься ж ти, донечко!
— Я вже, мамо, не сплю,
розбудило давно мене сонечко!..—
...Мамо, мамо!
Ласкава й сувора моя ланкова!
Я одну лиш хвилину
поніжуся в ліжку дитиною
І одразу дорослою стану!
...Понад самою Россю
ми росяною стежиною

Поспішаємо з матір'ю
до бурякового лану.
А старий мій дідусь —
часом смішно буває і дивно —
Що не день — про своє:
що студентці, мовляв, не з руки...
Ой, дідусю рідненький!
Які ж ви, їй-богу, наївні!
Ну, хіба то не наші,
хіба не мої буряки!»

«Одинадцять серпня.

Од Вані — четвертий лист.
Все — про справи звичайні,
а тільки за словом кожним —
Хвилювання затаєне чую,
затаєний зміст,
І прохання невисловлене,
й сподівання тривожне...
Ну, чому так буває?
Були ми з ним
товариші.
На одному потоці учились,
щодня зустрічались,
Вечорами
удвох з інституту додому
вертались.
Та лишивсь він
товаришем тільки для мене
в душі...
Ну, чому так буває?
Чому почуття неслухняне?
Я училась, жила, як усі,
і нічого не відала,

І здавалось —
не скоро іще та хвилина настане...
Але серце проснулось неждано
й само мене видало...
Він іще не повірив, я знаю,
він ще сподівається —
Я одразу відчула,
побачивши тільки листа.
Написати, як гірко мені?
Та рука чомусь не піднімається:
Чим зарадить Ванюші
оця моя гіркота?»

«Двадцять третього серпня.
Сказати по правді по щирій,
Я скучаю за Києвом,
за наддніпрянськими кручами...
Вже ось тиждень в душі
в свій студентський збираюся
вирій,

Тільки матері ще не сказала,
бо якось незручно...
Рідна, добра моя!
Вона потай давно уже плаче.
Серед ночі прокинусь —
стоїть біля ліжка, сумна,
І не зводить очей,
назавжди надивляється наче...
Все їй сниться війна...
Проклятуща війна!
І коли ж ми забудем про неї!
Хижі руки її
та відтяти б ударом одним!
Чорний дим,
сивий попіл пожарищ Кореї

Осідає на серці моім.
Часом хочеться встати,
 побігти, злетіти на крилах
І з'явитися до Кім Ір Сена —
 хай дасть щонайважчу роботу,
На ділянку найважчу
 бійцем посила мене в роту,—
Я б зробила усе,
 навіть більш, ніж мені по силах,
Лиш скоріше б розвіять
 цю хмару війни похмуру,
Що затьмарює радість,
 щасливу любов молоду мою!
Марю щастям своїм,
 і зненацька про себе подумаю:
Ну, а я...
 я змогла б, як Матросов,
 собою закрити амбразуру?»

* * *

Я з-за столу схопивсь
 в невимовному хвилюванні,
Заходив по кімнаті,
 залитій світанком імлистим,
Як ніколи, відчувши
 й сувору рішучість питання,
А ще більш —
 як важливо на нього собі відповісти.
Тут не будеш нещирим або легковажним —
 в єдиному слові
Уміщається все —
 до останньої краплі —
 життя:
І кохання, і сонце, і весен розливи шовкові...

Лиш одного немає у ньому —
нема каяття.
...Шість ударів годинника.
Гімну розкати врочисті,
І здалось: тільки вийди за ріг —
і до Спаської зовсім вже близько.
Розсвіло,
й з фотографії
очі коханої чисті
Металевим світилися блиском
І так ясно я знов уявив її
перед собою —
І такою, як знаю давно,
і якоюсь новою:
Трохи старшою ніби, суворішою
і рішучою —
Мовби вийшла,
готова до бою із чорною тучею,
І неначебто чую:
— Неправда! —
Як тільки-но спробую
Уявить,
що до ліжка Танюша прикута
хворобою.
Це неправда!
Бо Таня свого не сказала ще слова,
А не може його не сказати!
І нараз — наче блискавки спалах
спинив мене серед кімнати:
— А можливо — хвороба Танюшина
не випадкова?
...Це було за туманом іще,
без кінця й без початку.

Опало і зникло.

Та щось я, здається, вже знав...
Я підбіг до стола,
до щоденника знову припав:
Може, в ньому знайду я розгадку?

8

«Вісімнадцяте вересня.

Вранці зустріла Івана.
Позавчора просила,
та він не прийшов на весілля.
А тепер поздоровив мене.
І так тепло всміхнувся неждано.
І невже то він просто
зробив над собою зусилля?
Ми не сіли в трамвай,
а до клініки рушили пішки,
Мовби справді
нічого не сталося особливого.
Тільки ключ журавлів
прокурликав над нами
і трішки
Засмутив голубінь
вересневого дня
щасливого...»

Не цього я шукав.

Головне,
мабуть, далі десь, далі!
Я гортав сторінки,
і в невпинному їх шелестінні,
Як обвал сніговий,
наростало моє нетерпіння,
І тривога росла,
як гора снігова при обвалі...

...Двадцять восьмого вересня.
Жовтня — дев'яте, тридцятье...
Наче вітер часу
завернув пережиті вже будні,
І забуті події,
і пам'ятні числа і дати...
Листопада — четверте... десяте...

«Двадцятого грудня.

Де ти бродиш там, зимо?
Всю ніч мені снилась метелиця.
Я прокинулась,
і щонайперше — мерщій до вікна.
Анітрішки не схоже!
Туман надоїдливий стелеться...
Не збагнеш —
чи то осінь, чи рання занадто
весна?
Де ще тая весна!
А чогось ніби невістачає...
Завірюхи? Морозу?
Та прийдуть — хоч би і не ждала!
Заздрю тим,
хто уже закінчив інститут
або скоро кінчає.
А мені
цілий рік іще ждати лишилось...
Чимало!
Я давно почуваю це:
хочеться вже працювати.
Мати завше на плечах
турбот і обов'язків гору,
Вранці бігти в лікарню,
на виклик в село поспішати...

Хто з них
чесно йому подивитися може у вічі?
Він смертельні хвороби
собі прищеплював тричі,
Щоб народів дати
нові
рятивні вакцини!
Два світи...
Я так ясно відчула,
так бачила ясно в ту мить:
Стоїмо:
проти смерті — життя,
проти темряви — сонце високе!
Геть назавше з душі
благодушшя оманливий спокій,
Коли схрещено зброю
і бій на планеті гримить!»

9

Так! Це — проба вакцини!
Тепер я збагнув по-новому
І тривогу її,
і розмови останніх днів
Про дослідження,
що доведеться зробити Лісному...
Я нічого не зміг би в записці знайти між рядків,
І нічого сказати не могли мені вчора, звичайно:
...Після лекцій —
в студентському гуртку,
як і всі, працювала,
Може, більше, ніж інші,
за дослідями пропадала...
Але це й від професора, видно,
вона зберігала у тайні...

Я усе пригадав:
і печаль у зіницях старого,
І під вусами губи —
прикушені, стиснуті строго,
І його хвилювання,
нехай і приховане вміло...
Може, трапилась помилка?
Може, вона поспішила?
Це ж бо дослід!
Палкого бажання для нього —
замало!

Що учора вона
у щоденнику записала?

«Двадцять сьомого березня.

(В зошиті запис останній)
Северина Петровича, видно,
не переконати,
Навіть слухать не хоче,
не хоче про це й розмовляти...
Але ти? Ти б вагалася, Зою?
Скажи, партизанко Таня?
Вчора вранці приходив Демчишин —
колега і друг його давній.
Тільки знову —
на чім почалася —
на тому й кінчилась розмова.
Як прощались вони, —
я на східцях була випадково.
— З вашим серцем — немислимо!
Буде біда —
й непоправна! —
То Демчишин казав.
А Лісний все хитав головою:

— Це — обов'язок вченого,
зрештою — право мое безперечне!

Може, просто не вірить,
що дослід
для нього вже річ небезпечна.

Є один тільки вихід.

І слово останнє — за мною.

Я продумала все. Врахувала всі «за» і всі
«проти».

Зловживати довір'ям нечесно.

Хіба я не знаю?

Він же вірив мені,

залучив до своєї роботи...

Тільки бачу — й хвилини чекати я права не
маю!

Дослід — першого квітня.

Йому заборонять, звичайно.

І вже шестеро нас, добровольців, стоїть,

поглядає на двері...

Але що, як — упертий —

сьогодні його розпочне він,

негайно,

І заяви залишаться наші

лише на папері?

Не дано йому права

життям своїм ризикувати!

...Так, я знаю,

що тут

не буває простої невдачі,

Розумію,

щоб

помилка, навіть найменша,

для мене значить...

Та не думаю
 відступати!
...Ниці нелюди за океаном все марять
 цією хворобою,
Начинивши снаряди та бомби,
 засіяти наші простори.
А вакцина Лісного,
 яку на собі я спробую,—
Та вона ж
 їхні плани руйнує і ріже під
 корінь!
Я готова!
 З останньої лекції —
 і за роботу!

...А сьогодні так ясно
 на весну намітився злам..
Так запахло теплом!..
 Це ж бо лічені дні до прильоту
Залишилися солов'ям...
Поспішайте! Летіть!
 Ми у місячні ночі погожі
Ще послухаєм вас у зеленій затіненій хащі!
...Я хотіла уранці
 про все розповісти Серьожі.
Передумала і не сказала йому.
 Це і краще...»

10

Я не вийшов на вулицю —
 вилетів, вихором дужим підхоплений.
Ніч?
 Здається, не ніч — цілий вік
 проминув.

Постояв на панелі
і рушив поволі додому.
Видно, після безсонної ночі...
Я пішов по провулку за ним,
та до самого рогу,
Сам не знаю чому — ні відстать,
ні спитати не міг.

* * *

І зненацька
машина мені перетнула дорогу.
Грім оркестру різкий
і глухе шурхотіння ніг...
...Дві коси — дві пропалини чорні
на платті сліпучобілім.
І одне тільки пасмо живе
понад лобом тремтить...
А оркестр
свої мідні витягує шиї спітнілі
І гримить!
І кричить!
Під набухлими бруньками
й цим торжествуючим небом,
Де розгулює вітер,
де сонце і свіжа блакить,—
Домовина і коси дівочі...
Про що він кричить?
Зупиніться!
Замовкніть!
Не треба!
Я не знаю —
можливо, минула не мить,
а сторіччя

Між ударами серця двома,
поки з чорної глибини
Знов з'явилося,
знов незнайомим зробилось
це строге обличчя

Жінки,
що не діждалась початку весни...
Тільки губи у мене пошерхли
й солоними стали від поту,
Тільки небо туманом заслало
і день потемнів...
Над рядами скуйовджених простоволосих голів
Вітер вився
й високу витягував виючу ноту...

Труби!
Труби, не треба!
Без вас хіба суму не досить?

Оцієї дочасної смерті хіба ще замало,
Щоб горою камінною горе на плечі упало,
Щоб і сонце весняне затьмарила тучами осінь?
І незмірна тривога нараз опекла мені душу —
Я тепер же,
негайно повинен побачить Танюшу!
В небезпеці нехай —
але тільки б живою! Живою!
Я до неї прийду
не зі схиленою головою.
Я рішучість свою принесу —
не печаль, не скорботу,
Стану поруч назавше,
бо наперекір смертям
Наступає весна,
і вже лічені дні до прильоту
Залишаються солов'ям...

Для мільйонів сердець і очей
берегти необхідно ці віти,
Цю в промінні блакить,
берегти це велике життя.
А хіба я не зможу за нього,
без каяття,
Коли треба —
грудьми
амбразуру смерті закрити?!

ЗАМІСТЬ ЕПІЛОГА

Я в той день не побачив Танюші.
Не скоро зустрівся я з нею.
Ручаї відгріміли,
і яблуньки молоді,
У рожеві запнувшись хустки,
перешіптувались на алеї;
Та нічого не бачив, не чув я тоді.
Промінилась безхмарна блакить,
і всеслий видзвонював грім,
То ледь-ледь зеленіли,
то враз зашуміли каштани...
Все в природі мінялось
для мене раптово й неждано,
Бо душею я жив лиш одним.
Я збагнув до кінця,
непомірну вагу яку
Має кожна десята
на температурнім листку:
То спадала униз,
то повзла, піднімалася вгору
На папері на міліметровім
червона нить...

На хвилинку хоча б
опинитися з Танею поруч —
До грудей би припасти,
послухати, як кров струменить!
Я на лекції йшов,
і щоранку єдиним питанням
Ще при самім порозі
мене інститут зустрічав:
— Що нового сьогодні
у лабораторії взнав?
Як там ніч пробула,
як тепер почува себе Таня? —
Ми останнім трамваем
вертались вночі від Лісного,
І, мабуть, не одному мені
він світив і крізь сон повсякчас,
Той віддалений вогник невтомний,
який в кабінеті у нього
До світанку не гас.

Нас Танюша немовби зріднила усіх по-новому.
Та не тільки тому,
що за неї ми так хвилювалися всі,—
Наші смілі пориви
у образі встали живому,
Ми побачили мрію свою
наяву — в її простій красі.
...Перший подвиг
і перший — на відданість — іспит
суворий...
Ось він зблизька грозиво дихнув нам
в обличчя, той день,
Що про нього у школі іще
ми співали пісень,
Що про нього захоплено думали, снили учора.

Скоро — завтра, можливо, — за мною й тобою
слово,
 І в ясному вогні,
що палає в душі гаряче,
 Все негідне зника, неістотне, мілке й дріб'язкове,
 Й по-новому товариша бачиш,
його відчуваєш плече,
 І єднання висока напруга
насталює душу:
 З другом — ширша дорога,
із другом — не схибиш в путі!..
 Що ж, я знаю, — це правда,
гірка наша правда, Ванюшо,
 Ми не все поділити з тобою зумієм в житті.
 Ні, нелегко здолати
кохання юнацького силу свавільну...
 Та повік нас ніщо не заманить
на стежку вузьку!
 Є дорожче за власне життя,
для обох неділиме і спільне,
 І за нього
до смерті нам битися рядом в одному
полку!
 І спасибі за добру науку! —
Бо вперше збагнув я вповні
 Те святе почуття,
що народжується у серцях
 На солдатських шляхах,
у суворій, смертельній борні,
 Коли кожен — за всіх,
і усі — за одного
стоять до кінця .
 ...Солов'ї прилетіли.
Не можу сказати — коли.

Може, місяць тому,
а можливо, що тільки учора:
Я лише на світанні
почув їхню пісню прозору.
Та й каштани
сьогодні чи вчора лише
розцвіли.
Видно, правду говорять:
найважчі хвилини — останні.
Стоїмо біля входу,
з дверей не спускаємо віч.
Скільки рідних навколо,
схвильованих скільки облич —
Однокурсники, друзі,
з букетом черемхи Ваня...
Він давно мені снився, цей день,
а можливо, й тепер тільки сниться?
Що, як справді прокинуся,—
тільки-но з місця зрушу?
Але раптом хтось поруч:
— Іде наша Таня, дивіться!
— Таня! Таня!
— Танюша! —
І — назустріч.
Та разом усі.
Обступили стіною
Так, що руку потиснути їй
мені вдасться не скоро...
Ось професор Лісний
щось до Тані говорить з докором,
Але очі
по-батьківськи світяться теплотою.
Я без слів розумію усе.
По очах його бачу,

Що стократ було б легше
на себе вакцину прийняти,
Ніж, прийшовши по всьому,
себе за недогляд картати...
Знав би трохи раніш,
не довірився б їй необачно...
Але ж як не любити
це віддане серце гаряче!
А Танюша всміхнулась,
лукаво хита головою:
— Знаю — ви це зробили б.
А вам же ж якраз і не можна! —
Сотні, тисячі сонць
мов засвічують передо мною
Ця Танюшина посмішка, рух її кожний,
І ці вогники в сірих зіницях —
веселі, лукаві,
І ці коси на грудях —
неначе струмочки русяві,
І уся її постать,
пронизана сяйвом, гінка,
Рідна така!
Як святково кругом!
І, напевне ж, лише на світанні
Розпустилися скрізь на бульварах,
заніжились квіти!
Ще здаля —
ніби все їм відомо —
всміхаються Тані
Молоді матері над колисками
й діти, діти...
Ми простуємо до гуртожитку
крізь радісне різноголосся
Щебетання дитячого
й зелені шелестіння...

Свіжий вітер з Дніпра —
 то заплутується у волоссі,
То на вухо наспівує
 дивні пісні весінні.
В мені ледве вміщаються
 це торжество, ці квітучі простори,
Бо ніколи я стільки душею ще не обіймав!
В нас багато попереду щастя,
 багато попереду справ!
І кімнати студентські,
 й Вітчизна уся неозора —
Наш прекрасний,
 наш спільний дім.
Де для кожного — праця,
 і подвиг,
 і світлі весни.
Станьте поруч, ровесники!
 Разом ходімо!
 Ходім
Будувати
 і берегти
 це життя чудесне!

*Київ,
червень 1953 р.—червень 1954 р.*

БІОГРАФІЧНА ДОВІДКА

Наум Меєрович Тихий (Штілерман) народився 1920 року в селі Ємільчино, Житомирської області, в родині службовця.

У 1937 році вступив до Київського Державного Університету ім. Т. Г. Шевченка.

В роки Великої Вітчизняної війни Н. Тихий був у лавах Радянської Армії — зв'язківцем, кулеметником, командиром стрілецького взводу. Нагороджений орденом Червоної Зірки.

У 1947 році Н. Тихий закінчив навчання в університеті. 1947 — 1955 роки працював у періодичній пресі.

Перша книга віршів Н. Тьхого, «Розмова з друзями», вийшла в 1947 році у видавництві «Радянський письменник». В цьому ж видавництві були видані збірки: «Листи з гуртожитку» (1949 р.), «Будівничі» (1952 р.), «Любов і труд» (1956 р.). У 1953 році вийшла в перекладі на російську мову книга «Проходчики» (видавництво «Советский писатель», Москва).

ЗМІСТ

Біля пам'ятника полеглим 3

ОДНОПОЛЧАНИ

Іменини	9
Солдат	11
Тяжкопоранений	13
Солдатським дружинам	16
Я вчора студента зустрів	18
Реквієм моєму братові	19
Друзям солдатам	22
Покоління	24
Шофер	27
Солом'янка	29
Тетяна Дем'янко	31
«Святковість надворі яка!»	37
Березень	39
Комсомольський квиток	41
Баяніст	43
«Я виріс у суворий вік»	47

На далекій станції (Цикл)

I. «Я на далекій станції живу...» 48

II. «У нас новий начальник...» . . .	49
III. «Мов за щастям у погоні...» . . .	49
IV. «Ми варимо вечерю...» . . .	50
V. «Дні за днями летять...» . . .	51
VI. «В степу, круг станції...» . . .	52
«У двадцять чотири роки...» . . .	54
Солові	55
Син	57
Родичі	58
Завтра	60
Рідна земля	62

ЗЕЛЕНІ ПАРУСИ

Весна	67
Перша краплина	71
Листи з гуртожитку (З циклу)	
«Ми в ці дні вивершуємо стіни...» . . .	73
«Минуть літа ..»	74
«Бува, увечері додому...»	75
«Є в місті вулиця нова»	76
«Сьогодні, повертаючись з роботи...»	77
З сином	80
Сестрі	82
Київ весняний	85
Березові колки	88
Дума про хліб	90
Оповідання про любов	95
«Йде весна по місту...»	113
Березневий вітер	115
Наш агроном	117
За Каховкою, в степу...	120
Будівниця	123

На роз'їзді	125
Орне поле	127
«Дош над містом»	130
Кузьмич	132
«Прокинешся, а снігу вже нема...»	135
Дівоча башта	136
«Чайкою мені наснилась...»	139

Три пісеньки

1. Струмки	140
2. Світанкова	141
3. Не снись мені, тополино	141

Черешні	143
Дівочі літа	145
Люда	148
«Хіба ти не чуєш...»	150
«І знов Дніпро ввіходить в береги...»	151
«Ходім, подруго!..»	152
«Будь мені дружиною...»	153
Увечері (Малюнок)	155
Колосок	158

В Лутугіні (З циклу)

Заспів	160
Механік сонця	162
Дівчина Галина	165
Понадплановий ешелон	166
Федір Грицаєнко	169
Проводи	173
Перед вечірнім нарядом	176
Мрія	179
«На щоглах корабельних сосен...»	182
Хлопчикові	184
«Ще до старості не близько...»	186

«Ти кажеш — осені руками...»	188
На тій вулиці . . .	190
«Підбіг — і на руки...»	193
«Живем, років своїх не лічим...» . .	195

ПОЕМИ

Мати	199
Гордій Крутогор (<i>Фрагменти з по- вісті</i>)	217
Танюша	250
<i>Біографічна довідка</i>	295

НАУМ ТИХИЙ
Что сердце знает
(На украинском языке)

*

Редактор *Г. Г. Ігнатенко*
Художник *К. В. Бобровников*
Художній редактор *К. К. Калугін*
Технічний редактор *О. Г. Олешкевич*
Коректор *Л. М. Кирилець*

*

БФ 02225. Здано на виробництво 6.VIII. 1957 р.
Підписано до друку 22.II. 1958 р.
Формат паперу 70×92/32. Папер. арк. 4,688.
Друк. арк. 10,969+1 вкл. Обліково-видавн. арк. 8,888.
Ціна 6 крб. Зам. 271. Тираж 5000.

*

4-а поліграффабрика Головвидаву Міністерства
культури УРСР, Київ, пл. Калініна, 2.

144478
Ao 144478